معارف وزیرلیگی

اۉزبېک تیلی

یېتّینچی صنف درسلیک کتابی

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی	دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې	هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی	د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو	د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي	پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي	هم ایماق، هم پشه یان
دا هېواد به تل ځلیږي	لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به	لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر	وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

معارف وزیرلیگی

اۉزبېک تیلی

یېتّینچی صنف درسلیک کتابی

۷- صنف

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹هـ . ش.

کتاب مشخصاتی

مضمون: اۋزبېک تیلی درسلیک کتابی

مؤلفلر: تعلیمی نصاب اۋزبېک بۋلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

تېکشیرووچیلر: تعلیمی نصاب اۋزبېک بۋلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

صنف: بېشّینچی

متن تیلی: اۋزبېکی

یوکسلتیرووچی: درسلیک کتابلر تألیفی و تعلیمی نصابی نینگ یوکسلتیریش عمومی ریاستی

ترقه‌تووچی: معارف وزیرلیگی عامه آگاه‌لیگی و روابط ریاستی

باسیلگن ییلی: هجری شمسی ۱۳۹۹

ایمیل آدرس: curriculum@moe.gov.af

معارف وزیری‌نینگ پیامی

اقرأ باسم ربک

بیزگه حیات بغیشله‌گن و اۋقیش و یازیش بویوک نعمتی‌گه ابگه قیلگن تینگری تعالی‌دن منتدارمیز و الله‌ﷻ تمانیدن بیرینچی قتله اۋقیش پیامی نازل بۆلگن ابنگ سۆنگی پیغمبر حضرت محمد مصطفیﷺگه کۆپ درودلر بۆلسین.

۱۳۹۷نچی ییلی، معارف ییلی نامیگه مسمی بۆلگن‌لیگی برچه‌لرگه معلوم دیر. شونده‌ی بیزنینگ عزیز مملکتی‌میزده تعلم و تربیه تیزیمی‌نینگ آیریم بۆلیم‌لریده اساسی اۋزگریش‌لر کېلیشی ممکن. اۋقیتووچی، اۋقووچی، کتاب، مکتب، اداره و آته–آنه‌لر کېنگش اداره‌لری، افغانستان معارف تیزیمی‌نینگ اساسی و آلتی‌لیک عنصرلریدن حسابلنه‌دی و بولر مملکت تعلیم و تربیه‌سینی رواجلنتیشریشده مهم رول اۋینه‌یدی. بونده‌ی بیر مهم پیتده، افغانستان معارفی‌نینگ بویوک عایله‌سی و باشچیسی، مملکت تعلیم و تربیه‌سی‌نینگ زمانوی تیزیمینی رواجلنتیریشده اساسی اۋزگریشلر یره‌تیش اوچون قرار قبول قیلگن.

شو اوچون، تعلیمی نصاب‌نی اصلاح و رواجلنتیریش، معارف وزیرلیگی‌نینگ مهم بیرینچی درجه‌ده‌گی ایشلریدن سنه‌له‌دی. درسلیک کتابلر کیفیتی، محتواسی و اولرنی مکتب‌لر، مدرسه‌لر و باشقه دولتی و شخصی تعلیمی اداره‌لرده ترقه‌تیش جریانی تۆغریسیده اعتبار قره‌تیش معارف وزیرلیگی‌نینگ دستورلریده بیرینچی اۋرینده دیر. بیزنینگ درسلیک کتابلریمز کیفیتلی بۆلمه‌گن صورتده، مملکتده تعلیمی پایدار هدفلرگه ابریشه‌آلمه‌یمیز.

یوقاریده‌گی ذکر بۆلگن هدفلر و بیر مهم تعلیمی تیزیم‌گه ابریشیش اوچون، مملکت بۆییچه برچه اۋقیتووچیلردن، اولرنی کېله‌جک نسل‌نینگ تربیه‌لاووچیلری صفتیده، التماس قیله‌میز که اولر اوشبو کتاب و محتواسینی عزیز باله‌لرگه اۋرگه‌تیش جریانیده هرقنده‌ی سعی و حرکت‌لریدن باش تارتمه‌سین‌لر و دینی، ملی و انتقاد فکرلی بۆلگن فعال و آگاه نسل‌نی تربیه‌لش اوچون کوشش قیلسین‌لر. اۋقیتووچیلر، هرکون ینگی تعهد و مسؤولیت پذیرلیک‌دن تشقری، عزیز اۋقووچیلرنینگ یقین کېله‌جکده افغانستان‌نینگ ثمره‌لی، متمدن و معمار خلقی صفتیده رواجله‌نیشی‌نی نیت قیلیب، درس بېریش‌نی باشله‌سین‌لر.

عزیز اۋقووچیلردن، اولرنی مملکت‌نینگ کېله‌جک ابنگ ارزشلی سرمایه‌سی صفتیده، ایسته‌یمن که اولر فرصت‌نی قۆلدن بېرمه‌ی، اۋقیتووچیلرنینگ درسیدن ادب و احترام کمالی بیلن علم اۋرگه‌نیب، اولرنینگ بیلیمیدن تۆغری شکلده فایده‌لنسین‌لر.

آخرده، مملکت برچه تعلیمی ایش بیلرمانلری، تعلیم و تربیت دانشمندلری و اوشبو درسلیک کتاب‌نی تیارلش و ایدیت قیلیش اوچون جدی سعی و حرکت قیلگن تعلیمی نصاب بۆلیمیده‌گی فنی همکارلردن منتدارچیلیک بیلدیریب، اولرگه تینگری تعالی‌دن بو مقدس و انسان‌ساز یۆلده موفقیت‌لیک ایسته‌یمن.

بیر معیاری و رواجلنگن معارف تیزیمی‌گه ابریشیش و آزاد خلق‌لی آباد، آگاه و مرفه افغانستان آرزوسی بیلن.

دکتور محمد میرویس بلخی

معارف وزیری

فهرست

بېت	وقت	عنوان	سان
۱	ایکّی درسلیک ساعتی	حمد	۱
۶	ایکّی درسلیک ساعتی	نعت	۲
۹	ایکّی درسلیک ساعتی	اۉزنی تانیماق	۳
۱۵	ایکّی درسلیک ساعتی	قاری محمد عظیم عظیمی	۴
۲۰	ایکّی درسلیک ساعتی	قۉل صنعتلری	۵
۲۵	ایکّی درسلیک ساعتی	جامعه یوکسه‌لیشیده عالملرنینگ اولوشی	۶
۳۱	ایکّی درسلیک ساعتی	حضر علی (کرم الله وجهه)	۷
۳۷	ایکّی درسلیک ساعتی	طنز نېمه دیر؟	۸
۴۳	ایکّی درسلیک ساعتی	سپورت قیله‌میز، ساغلام یشه‌یمیز!	۹
۴۸	ایکّی درسلیک ساعتی	امیرالکلام علی شېر نوایی	۱۰
۵۲	ایکّی درسلیک ساعتی	مسؤولیت نیمه دیر؟	۱۱
۵۷	ایکّی درسلیک ساعتی	بابر نامه	۱۲

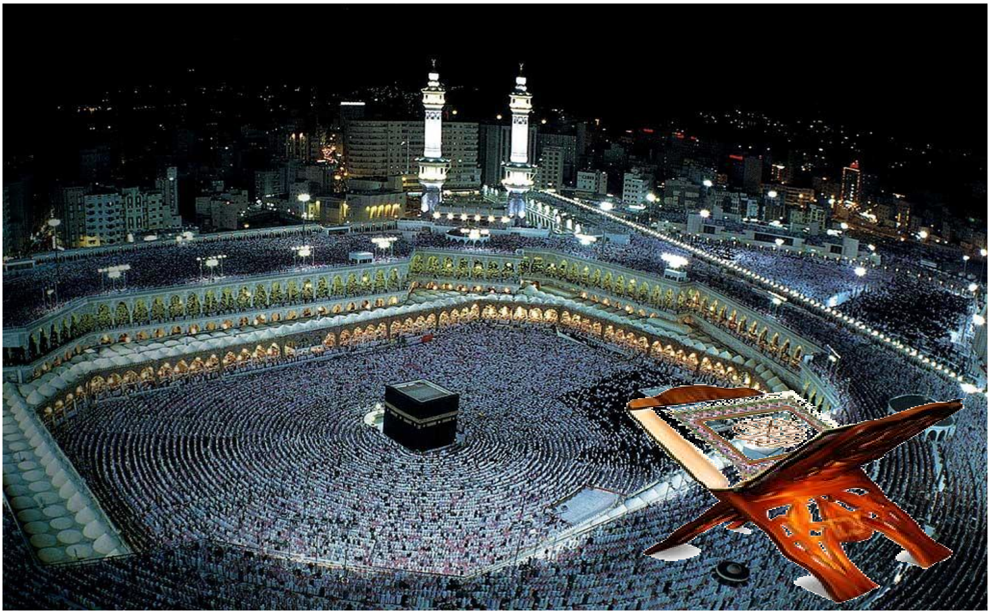
۱۳	يلغانسيز شهر	ايکّى درسليک ساعتى	۶۲
۱۴	موسيقى	ايکّى درسليک ساعتى	۶۸
۱۵	ايثارچى عايله	ايکّى درسليک ساعتى	۷۵
۱۶	بابا رحيم مشرف	ايکّى درسليک ساعتى	۸۱
۱۷	قانون نى رعايت اېتيش	ايکّى درسليک ساعتى	۸۶
۱۸	اېرکين‌ليک نى ارداقله‌يميز	ايکّى درسليک ساعتى	۹۱
۱۹	نادره بېگيم	ايکّى درسليک ساعتى	۹۶
۲۰	عالى همت	ايکّى درسليک ساعتى	۱۰۱
۲۱	کمپيوتر	ايکّى درسليک ساعتى	۱۰۶
۲۲	شهريار	ايکّى درسليک ساعتى	۱۱۱
۲۳	اينتيلگن مقصدگه يېتر	ايکّى درسليک ساعتى	۱۱۶
۲۴	حکايت	ايکّى درسليک ساعتى	۱۲۱
۲۵	هيرووين چېکيش ضررلرى	ايکّى درسليک ساعتى	۱۲۷
۲۶	ملکه توماريس	ايکّى درسليک ساعتى	۱۳۳
۲۷	طلا تېپه نينگ تاريخى اثرلرى	ايکّى درسليک ساعتى	۱۳۸
۲۸	ساغلام يشش	ايکّى درسليک ساعتى	۱۴۵
۲۹	يېتّينچى صنف درس سؤزليگى		۱۵۰

بیرینچی درس

هدفلر:

۱- الله ﷻ صفت‌لری و قدرت‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲- سۉز و توب سۉزلر باره‌سیده معلومات تاپیب، جمله‌لرده ایشلته‌آلیش.

سۉراقلر:

۱- الله ﷻ صفتلریدن نیچیته‌سینی بیله‌سیز اولرنی اَیتیب بیرینگ!

۲- الله ﷻ نی نیمه اوچون "یره‌تووچی" دییمیز؟

حمد

کۉپ حمد و حساب‌سیز ثنالر
تنگری‌غه، صباح‌لر و مسالر

کیلتوردی وجوده بو جهان‌نی
خلق اَیله‌دی یېر و آسمان‌نی

بار دورانی بارلیغینه عاید
هر ذرۀ کائنات شاهد

موجودلیغی‌نینگ ابتداسی
یۉقدور ینه شویله انتهاسی

هر نرسه دین اَول ایردی بار اُول
یۏق ایردی جهان و برقرار اُول

مثلی یۏق انینگ یگانه ذاتین
افعالین انینگ ینه صفاتین

بۏلماس انی مسکن و مقامی
اۏز ذاتی ایله ایرور قیامی

عرش اوستیده دېب بیلورمیز آنی
لېکن اُول اېمس انینگ مکانی

دانا دور انگا همه عیان دور
یۏق نرسه که اندین اُول نهاندور

خلاق جهان ایرور تعالی
هر نرسه غه قادر و توانا

کۏپدور انی قدرتینه آیات
تنها دیمه ارض ایله سموات

فعال و مرید و حّی و قیّوم
هر نرسه اراده‌سیغه محکوم

گر بۏلماس اېسه اراده‌سی بیل
یېل تبرامایین و قمیرلاماس قیل

اېشیتگوسی هر نېچوک صدانی
سمعی صفتی ثبوتی آنی

کورگای همه نرسه انگا منظور
کورمک ولی بیزده جسمه محصور

معلوم انگا دور قمیرلاغان جان
حاضر نظریده آنی هر آن

اثباتی کلامی دور قرآنی
بار دور آنی بیر بیوک بیانی

اۏن اوچ عدد اولدی بو صفاتی
موصوف ایرور بۏلارله ذاتی

ای جان بو همه صفتنی یاد اېت
حق شانیده واجب اعتقاد اېت

سید محمود طرازی

اساسی توشونچه:

الله ﷻ جمله عالم‌نینگ یره‌تووچی‌سی و اونینگ بارلیگی‌گه هر بیر ذرهٔ کائنات شاهد دیر موجودلیغی‌نینگ اول و آخری یۉق دیر. اول اولوغ ذات بی‌مثل و مانند دیر. هر نرسه‌گه قادر، توانا و فعال مرید، حی و قیوم دیر.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچینگیز شعرنی دیکلمه قیله‌یاتگنده، انیق اِشیتینگ.

۲- درس متنی‌نی اۉقووچیلردن ایکّی کیشی نوبت بیلن دیکلمه قیلسین‌لر.

۳- اۉقووچیلر ایکّی گروپگه بۉلینسین‌لر، بیرینچی گروپدن بیرکیشی بیرینچی بیت‌نی اۉقیسین، سۉنگ ایکّینچی گروپدن بیر کیشی اۉشه بَیت مفهومینی اَیتسین. ینه ایکّینچی گروپدن بیر اۉقووچی ایکّینچی بیت‌نی اۉقیسین و بیرینچی گروپدن بیر کیشی شو بیت‌نینگ مفهومی‌نی اَیتسین. شو یوسونده آخرگچه دوام بیریلسین.

۴- قوییده‌گی لغتلرنینگ معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

صباح، مسا، عاید، شاهد، انتها، قادر، توانا، فعال، مرید، حی، قیوم، ارض، سموات، محصور، اعتقاد، اثبات

۵- هرقطاردن بیر- بیر کیشی بیر بیت‌نی معنا و توزگن جمله‌سی بیلن تخته‌گه یازسین. باشقه قطارده‌گی‌لردن بیر کیشی جمله‌نی کېنگه‌یتیرسین.

اوی تاپشیریغی:

درس متنینی نثرگه اۉگیریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرنگ!

گرامر قاعده‌لری:

خس، کپمه، تاغ، ییل، قاش، سمان، جهان، اهل، قراء، آق، یۉق، تون، قچان، یاروق، هنگامه‌سین، ابرکرم، گرانجان، . . .

یوقاریده‌گی توشونچه‌لرنینگ برچه‌سی سۉز دییله‌دی.

سۉز: بیر، ایکّی یا کۉپراق حرفلردن یسلگن و مستقل معناگه ایگه بۉلگن توشونچه دیر.

سۉزلر توزیلیشی‌گه کۉره اوچ تورگه بۉلینه‌دی:

ساده سۉز، قۉشمه سۉز و جفت سۉز.

ساده سۉزلر، توب سۉز و یا یسمه سۉز بۉله‌دی.

توب سۉز: بیر اۉزه‌کدن تشکیل تاپگن سۉز، توب سۉز دییله‌دی؛ مثاللر: خس، تاغ، قاش، سمان و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی بَیتنینگ مفهومینی یازینگلر، سۉنگ اوچ کیشی نوبتده، یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۉقیسین:

مثلی یۉق اینینگ یگانه ذاتین — افعالین اینینگ ینه صفاتین
بۉلماس انی مسکن و مقامی — اۉز ذاتی ایله ایرور قیامی

۲- قوییده‌گی بیتلرده، سۉز و توب سۉزلرنی بیلگیلب یازینگ:

عرش اوستیده دیب بیلورمیز آنی — لیکن اُول ایمس اینینگ مکانی
دانا دور انگا همه عیان دور — یۉق نرسه که اندین اُول نهان دور

۳- قوییده‌گی بیتلرنینگ بۉش جایلرینی، متندن فایده‌لنیب تۉلدیرینگ:

کۉپ حمد و حساب . . . .

تنگری غه صباح‌لر و . . . .

کېلتوردی و جوده . . . .

. . . . ییر و آسمان‌نی

. . . . بارلیغینه عاید

. . . . کائنات شاهد

۴. هرکیم تۉرتته توب سۉز یازیب، اولرنینگ بیریگه جمله تورسین.

۵. ایکّی اۉقووچی نوبت بیلن توریب، تورگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه اول نیچه جمله یازینگ، سۉنگ اولـردن سـاده سـۉزلرنی بېلگیلـب، علیحده یازیب کېلتیرینگ.

ایکّینچی درس

هدفلر:

۱– حضرت محمد ﷺ سیرت‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲– ساده سۉزلر و یسمه سۉزلر باره‌سیده معلومات تاپیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– حضرت محمد ﷺ نیچه یاشلریده پیغمبرلیککه مبعوث بۉلدیلر؟

۲– پیغمبریمیزگه، بیرینچی مرته قیسی آیت و قه‌یرده نازل بۉلدی؟

نعت

زهـی انبیـاء خیلـی‌نینـگ سـروری	باشـینگ اۉزرا سـرخیل‌لیـق گـوهری
دیمای انبیاء قومی خیلینگ، سنینگ	بـاری آفـرینش طفیلینـگ سـنینگ
توتـوب گـوهر ذاتینـگ اول وجـود	بۉلـوب سـۉنگره موجـود بـود و نبـود
زمانی‌که نورونگ‌غا بۉلمـه‌ی ظهـور	نې ظلمت بۉلور ظاهر اُول دم نې نـور
وجودینـگ‌دیـن ایـلاب قضـا کیمیـا	مسـین آلتـون ایـلاب بـاری انبیـاء
چو موسی‌غا تورات ایتیب حق بیـان	سینگا اُول بیـان ایچـرا معجـز عیـان
بۉلیـب چونکـه داوود قسـمی زبـۆر	سنینگ معجزینگ اندا ایـلاب ظهـور
چو عیسی‌غـه انجیـل نـازل بۉلـوب	حق اندا صـفاتینگ‌گـه قایـل بۉلـوب

نېچـه کـیم کتـبِ آسـمانی کېلیـب
بـاری سـیدا سـېندین نشـانی کېلیـب

بۇلـوب چـون ظهـور ولادت سـنگا
بۇلـوب فـاش نـور سـعادت سـنگا

نوایی

اساسی توشونچه:

حضرت محمد ﷺ برچه انبیاءنینگ اولوغی و تینگری تعالی‌نینگ حبیبی دیرلر. اول حضرت‌نینگ اوصاف‌لری باری آسمانی کتابلرده کېلگن دیر. پیغمبریمیزنینگ صفت‌لریدن بیری، رحمة للعالمین دیر، اولر خُلق عظیم ایگه سی و اینگ سۉنگّی پیغمبر دیرلر.

فعالیتلر:

۱- هرقطاردن بیر کیشی توریب، بیر بیت‌نی اۉقیسین. کېین باشقه‌لر نوبت بیلن درس حقیده اۉز فکرینی اَیتسین.

۲- قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه و چقّان جواب بېرینگ:

* بیز کیم‌نینگ اُمّتیمیز؟
* درس متنی نېچه بیت‌دن عبارت دیر؟
* اینگ سۉنگّی پیغمبر، کیم دیر؟
* بو "نعت" کیم‌نینگ شعری دیر؟
* پیغمبریمیزنینگ متنده‌گی ایکّیته آتلرینی ایتینگ؟
* پیغمبریمیز حقیده متنده، ایشله‌تیلگن صفتلرنی اَیتینگ!

۳- قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

ظلمت، زبور، تورات، انجیل، ولادت، انبیاء، معجز، ظهور

اوی تاپشیریغی:

۱- نعت درسینی نثرگه اۉزگریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

۲- نعت‌دن کمیده ایکّی بیتینی یادلنگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی سؤزلرگه دقت قیلینگ:

درود، مصطفی، نگین، کتابچه، اؤقیتووچی، کېل، باشیمیز، ایشلر، قیلغیل، کېلگن، بیلسنگ، کېسکین، یاش . . . .

اگر یوقاریده‌گی سؤزلرگه دقت قیلسک، درود، مصطفی، نگین، کېل، باش، بیر اؤزه‌کدن تشکیل تاپگن. بو کبی سؤزلر، ساده سؤز دېیله‌دی.

ساده سؤز: بیر اؤزه‌کدن تشکیل تاپگن معنالی سؤز، ساده سؤز دېیله‌دی؛ مثاللر: کتاب، قلم، ایش، آی، ددیل، تېنگ، . . . .

ینه‌ده یوقاریده‌گی سؤزلرگه قره‌سنگیز، کتابچه (کتاب+چه)، اؤقیتووچی (اؤقیت+ووچی)، کېسکین (کېس+کین)، سؤزلری بیر اؤزه‌ک و اونگه قؤشیلگن قؤشیمچه‌دن یسه‌لگن. بونده‌ی سؤزلر یسه‌مه سؤز دېیله‌دی.

ساده یسه‌مه سؤز: اؤزه‌ککه سؤز یساوچی قؤشیمچه‌لرنینگ قؤشیلیشیدن حاصل بؤله‌دی؛ مثاللر: قریندا‌ش، اؤقووچی، کېمه‌چی، کوچلی، ایکین‌زار، دهقانچیلیک

فعالیتلر:

۱- اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، درس متنی‌نی دیکلمه شکلیده اؤقیسینلر.

۲- هرقطاردن بیر کیشی درس متنیدن یاقتیرگن بیتی‌نی یازسین، سؤنگ اوچ کیشی تنله‌گن بیتی‌نی باشقه‌لرگه یاددن اؤقیب بېرسین.

۳- قوییده‌گی بَیتلردن، ساده سؤز و یسه‌مه سؤزنی تاپیب، یازینگ. سؤنگ اوچ اؤقووچی تاپگن سؤزلرینی باشقه‌لرگه اؤقیسین.

توتوب گوهر ذاتینگ اوّل وجود بؤلیب سؤنگره موجود بود و نبود
زمانی‌که نورونگ‌غا بؤلمه‌ی ظهور نی‌ظلمت بؤلور ظاهر اول دمنی نور

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه نېچه جمله یازیب، کېین جمله‌لردن ساده سؤز و یسه‌مه سؤزلرنی علیحده کؤچیریب کېلتیرینگ!

اوچینچی درس

هدفلر:

۱– "اۉزنی تانیشماق" توشونچه‌سینی بیلیش و تورموشده اهمیتی‌نی توشونیش.

۲– قۉشمه و جفت سۉزلرنی بیلیب، جمله‌لر و متنلردن بېلگیلب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– گاهی اۉزینگیزده‌گی یخشی– یمان عادتلرنی سېزگن‌می‌سیز؟

۲– اگر بیرار نامعقول خصلتینگیز طفیلی ملامتگه قالگن بۉلسنگیز، اونی ترک اېتیشگه اینتیلگن‌می‌سیز؟

اۉزنی تانیماق

اۉقیتووچی، اۉقووچیلردن سۉره‌دی:

– کیم اۉزینی تانییدی؟

بېکتاش یوکسک سېس بیلن دېدی:

– معلم صاحب، بیزنینگ برچه‌میز اۉزیمیز، آته– آنه، عایله اعضاسی و حتی قوم– قرینداش و اۉرتاقلریمیزنی هم تانییمیز.

تېمور شاشیلیب دېدی:

– معلم صاحب، بو ایش جوده آسان– کو. دنیاده بو نرسه‌نی بیلمه‌یدیگن‌نی اۉزی بۉلمسه کېره‌ک!

بیر نېچه اۉقووچی هم شونگه اۉخشش سۉزلرنی ایتدیلر.

اۉقیتووچی برچه اۉقووچیلرنینگ سۉزلرینی دقّت و حوصله بیلن اېشیتدی، کېین اولرگه قره‌ته دېدی:

– عزیز اؤقووچیلر! اؤزنی تانیماق یکّه کیشی یا عایله اعضاسی‌نینگ آتی، یاشی و ایشی‌نی بیلیش و سیزلر ایتگن نرسه‌لر بیلن خلاصه بؤلمه‌یدی. بیراو نی تانیماق اوچون سیزلر اېسله‌گن نرسه‌لردن تشقری، کیشی‌لرنینگ روحی، معنوی، تورلی کوچ- مهارتلری هم انچه مهم و تعیین‌لاوچی دیر.

بیز عایله، گذر، مکتب و جامعه‌ده تورلی خوی- عادت، یوریش- توریش، بیلیم، همده تویغولرگه اېگه بؤلگن شخصلر بیلن دوچ کېله‌میز. بیرینی حلیم و متواضع، صبرلی و آرام تاپسک، باشقه‌سینی مقتنچاق، چیدم‌سیز و ناآرام کؤره‌میز؛ ینه بیری کېچیریملی و مهربان بؤلسه، باشقه‌سی رحم‌سیز و تاش بغیر دیر.

دېمک، انسانلر فرقلی بؤلگن تورلی خصلت‌لر و قیلیق‌لرگه اېگه دیرلر. شونینگ اوچون، انسانلرنینگ آچیق و یشیرین خصوصیت‌لری اولرنی تانیب آلیشده جوده مهم دیر.

عزیز اؤقووچیلر! یوقاریده‌گی اېسلنگن خصوصیت‌لردن تشقری وفادارلیک، وطنسېورلیک، انسانسېورلیک، ایشگه اینتیلیش کبی کؤپلب خصلتلر هر بیر انسان‌نینگ روحی، قیلیغی، همده تورموشده‌گی مهارتلری، اونینگ شخصیت و اؤزلیگینی شکل‌لنیشی و توزیلیشیده کتّه نقشی بار.

شو پیتده اولوغ بېگ آتلی اؤقووچی سؤره‌دی:

– معلم صاحب! بو نرسه‌لرنینگ بیلیشی باشقه‌لرگه نیمه فایده‌سی بار؟

اؤقیتووچی اَیتدی:

– جوده یخشی و اؤرینلی سؤراق بؤلدی. قره‌نگ، هرکیشی اؤزیگه بیر اؤرتاق یا بیر عمر یؤلداش یا که اؤیینداش تنله‌ماقچی بؤلسه، شونده طبیعی که اونینگ بیرینچی سؤراقلری شولر دیر:

او قنداق آدم و قنداق عایله‌دن دیر؟ اخلاق و سویه‌سی قنداق؟ و باشقه شو کبی سؤراقلر.

در واقع او، اوشبو سؤراقلر آرقه‌لی کؤزلنگن شخص‌نی اؤزیگه مناسبلیگی یا مناسب بؤلمه‌گن‌لیگینی بیلماقچی بؤله‌دی.

عزیز اؤقووچیلر، باشقه‌لرنی تانیماق، بیز اوچون قنچه‌لر مهم بؤلسه، اؤزیمیزنی تانیشیمیز هم اؤزیمیزگه شونچه‌لیک مهم و ارزشلی دیر. هر کیم اؤزینی، قیسی یخشی خصلت‌لر یا خدا قیلمه‌سین یمان عادتلری بارلیگینی بیلماغی ضرور. انه شونده‌ی‌گینه او، یخشی خصلت‌لرینی یوکسلتیریش و آرتتیریش، عکسینچه یمان فعل‌لرینی قؤییشی گه اینتیله‌آله‌دی. نتیجه‌ده، او عایله و جامعه‌سینینگ فعال و یخشی عضوی بؤله‌دی. هرکیم‌نینگ اؤزی حقیده‌گی انه‌شو معلوماتلری "اؤزنی تانیش" دېیله‌دی.

"اؤزنی تانیماق" الله‌ﷻ نی تانیماق دیر. "اؤزنی تانیماق" بیزگه تصمیم آلیش، اېزگو یؤل- یؤریقنی تنلش، ساغلام تفکر و عایله و جامعه‌ده فعال و اونوملی عضو بؤلیش‌گه اولکن یاردم بېره‌دی.

اساسی توشونچه:

"اۉزنی تانیماق" الله ﷻ نی تانیماق و "اۉزنی تانیماق" کیشیلرگه مهم یۉللاوچی دیر؛ شونینگ اوچون، جامعه‌ده فعال و اونوملی قتنه‌شیش مقصدیده هر بیرانسان اۉزینی هرتمانلمه تانیب، ایش توتیشی کېره‌ک. بیلیم، تجربه و کېره‌کلی مهارتلر آرقه‌لی انسانلر اۉزینی تانیب، مؤثر فعالیتلر قیله‌آله‌دی.

فعالیتلر:

۱- متن بېش دقیقه‌ده تاووشسیز اۉقیلسین.

۲- ایکّی- اوچ کیشی نوبت بیلن تخته آلدیگه باریب، متن مفهومی حقیده اۉز فکرینی قیسقه‌چه اَیتسین.

۳- یانمه-یان اۉلتیرگنلر بیرگه بحث‌لشیب، متنده‌گی کیله‌سی زمان فعللرینی کتابچه‌لریگه کۉچیرسین.

۴- قوییده‌گی سۉزلرنی سۉزلیک یاردمیده معنا قیلیب، ایکّیته‌سینی تنلب، جمله توزینگ:

شاشیلیب، معنوی، تویغو، مقتنچاق، چیدم‌سیز، متواضع، عمریۉلداش، اۉییدناش، ساغلام تفکر

۵- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، سۉزلردن ایکّیته‌سی‌نینگ معناسی و توزگن جمله‌سیدن بیرینی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۶- اۉزنی تانیماقده نیمه‌لرنی بیلیش کېره‌ک؟ اۉقووچیلر گروپلرگه بۉلینیب، شو حقده فکر المشتیریب، بحث قیلسین‌لر.

۷- هر گروپدن بیر کیشی توریب، اۉز گروپی‌نینگ فکرینی قیسقه‌چه اَیتسین.

اوی تاپشیریغی:

"اۉزنی تانیماق، تېنگری تعالی‌نی تانیماق دیر" دیگن مقال‌نینگ مضمونی اساسیده تۉرت- بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی سۉزلرنی اۉقیب، دقت قیلینگ:

قوم- قرینداش، یوریش- توریش، تاش بغیر، یۉل- یۉریق، ساغلام تفکر، وطنسپور کۉریب تورگنینگیزدېک، یوقاریده‌گی برچه سۉزلر ساده‌سۉز بۉلمه‌ی، بلکه ایکّی سۉزدن تشکیل تاپگن. اولر، توزیلیشی و خصوصیتی‌گه کۉره "قۉشمه سۉز" و "جفت سۉز" دېیله‌دیلر.

قۉشمه سۉز:

ایکّی و اوندن آرتیق معنالی اۉزه‌کدن یسه‌لیب، بیر توشونچه‌نی افاده‌له‌یدی؛

مثاللر: اولوغ بېگ، بېلباغ، یوزباشی، کتابخانه، تېمیریۉل و باشقه‌لر.

جفت سۉز:

ایکّی مختلف یا بیرخېل سۉزدن تکرار شکلده توزه‌لگن سۉز "جفت سۉز" دېیله‌دی؛

مثاللر: قاه- قاه، استه- سېکین، او- بو، اکه- اوکه، تېز- تېز، چاپه- چاپه و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- درس‌نینگ بیرینچی بۉلیمیده‌گی متندن قۉشمه و جفت سۉزلرنی تاپیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ!

۲- قوییده‌گی متندن قۉشمه و جفت سۉزلرنی بېلگیلنگ:

" . . . انسان آز- آز اۉرگنیب، دانا بۉله‌دی. اېرکین جان کتابخانه‌دن همیشه کتاب آلیب اۉقییدی و بیلیم و معلوماتینی آشیره‌دی. او، سېکین- سېکین انگلیسچه‌نی هم اۉرگنماقده."

۳- هر قطاردن بیرکیشی توریب، بېلگیلگن قۉشمه و جفت سۉزلرینی تختهگه یازسین. کېین هر قطاردن بیر کیشی توریب، باشقه قطارنینگ یازگن سۉزلرینی تېکشیریب تۉغریلهسین.

۴- هر بیر اۉقووچی بیر جملهده قۉشمه سۉز و ینه بیر جمله ده جفت سۉزنی ایشلتسین.

۵- ایکّی کیشی نوبت بیلن تختهگه باریب، یازگن جملهلرینی یازیب، کۉرستسین.

۶- قوییدهگی جملهلرنی قۉشمه و جفت سۉزلر بیلن تۉلدیرینگ:

- او کِرمیچینینگ ...... ینی محکم باغلب، فوتبال اۉیینیگه کیردی.

- ...... ده تورلی کتابلر موجود.

- اۉقیتووچی ...... اۉقیشنی بویوردی.

- بیز صنفداشلر ...... دېک میز.

اوی تاپشیریغی:

۱- قوییدهگی سۉزلردن قۉشمه و جفت سۉزلرنی ایکّی اَیری ستونده یازینگ:

بېلدسته، آپه- سینگیل، یوگوره- یوگوره، آش پیچاق، اېلمراد، به- به، قرهباغ، تخته کۉپروک، تکه- پوکه، چک- چک، تاش کۉمیر، یۉل- یۉل، تاشبقّه

تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱– قاری عظیمی و اونینگ اثرلری و فعالیتلری بیلن تانیشیش.

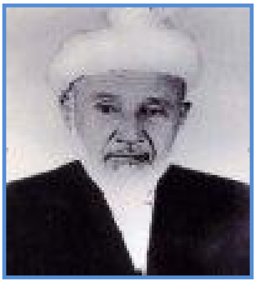
۲– تکرار سۉزنی بیلیش و جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– قاری محمد عظیم عظیمی‌دن قیسی بیرار شعر بیله‌سیزمی؟

۲– بو اولوغ عالم و شاعر قیسی ادبی و هنری زمینه‌لرده ایش آلیب بارگن؟

قاری محمد عظیم عظیمی

قاری محمد عظیم عظیمی اۉلکه‌میز ادبیاتی تاریخی‌نینگ تانیقلی سیمالریدن بیری دیر. او، کۉپ قیرّه‌لی ادیب و عالم بۉلیب، اۉزبیک، دری، پشتو و عرب تیل‌لریده اثرلر یره‌تگن.

قاری عظیمی هجری قمری ۱۲۷۵– ییلی سرپل شهریده توغیلیب وایه‌گه ییتدی. او، یاشلیگیدن اۉتکیر ذهن و یوکسک استعداد ایگه‌سی ایدی. شو طفیلی، اۉن ایکّی یاشیده قرآنکریم حافظی بۉلدی. او اسلامی فقه و شریعت، تاریخ و ادبیات بیلیم‌لرینی خصوصی تعلیمات، همده تینیمسیز و اوزلوکسیز مطالعه آرقه‌لی ایگللّه‌دی. کۉپ زمان اۉتمه‌ی، ییتوک عالم، شاعر و ادیب صفتیده ایل‌گه تانیلدی.

قاری عظیمی اۉن بیش یاشیدن شعر یازیشگه باشلب، بوتون حیاتینی شعر و ادب بیلن باغله‌دی و عمری‌نینگ سۉنگّی دملریگچه او بیلن همنفس ایدی.

بوندن تشقری، استاد عظیمی ییتوک خطاط ایدی و برچه اسلامی خطلرنی اۉقیب، چیرایلی یازه‌آلردی. شونینگدیک، موسیقینی هم سیوییب، اینیقسه اۉزبیک کلاسیک قۉشیقلرینی یخشی انگلردی. اۉزی هم رباب و تنبورنی چاله‌آلردی.

قاری عظیمی شعرده کۉپراق میرزا عبدالقادر بېدل‌گه ایزداشلیک قیلردی. او، شعرنینگ غزل، قصیده، رباعی قطعه، مسمّط، مستزاد، ترکیب بند، ترجیع بند، مثنوی و معما کبی تورلی قالبلرده شعر یازگن. شعرلری‌نینگ اساسی مضمونینی سېوگی، صداقت، ایماندارلیک، بیلیم و هنر اۉرگنیش، سخاوت، اېرکینلیک، انسانسېورلیک کبی عالی فضیلتلر تشکیل اېته‌دی. شعرلریده عدالت سیزلیک، ظلم، جهالت و یاووزلیک قره‌لنگن.

عظیمی‌نینگ شعرلری گۉزه‌ل سۉزلر و بدیع صنعتلرگه بای. اونینگ هر بیت یا شعریده تورلی شعری صنعتلر، خودی ایپگه تیزیلگن دانه- دانه اینجولر کبی کۉزگه تشلنه‌دی.

قاری عظیمی سرپلده امانی دورنینگ بیرینچی اۉقیتووچی و سرمعلمی صفتیده، معارف مشعلینی یاققن. اونینگ بوتون عمری علمی و ادبی فعالیتلر بیلن بیرگه مکتب، مدرسه و محیطده ینگی استعداد و یاشلرنی تربیه‌لش بیلن اۉتدی. اونینگ "با کاروان بېدل" (سیلنگن شعرلر تۉپلمی)، شعرلریدن توزیلگن تۉلیق دېوانی، "نصاب الصبیان" (پشتو- دری منظوم سۉزلیک)، "قواعدالقران" منظوم رساله‌سی باسیلیب چیققن. عظیمی‌نینگ معما رساله‌سی حالیگچه نشر اېتیلمه‌گن.

قاری عظیمی هـ. ۱۳۶۹ ییلی ۹۴ یاشیده کابلده وفات اېتدی و سرپل شهری‌نینگ "کتّه امام" قبرستانیده دفن اېتیلدی. اونینگ شعرلریدن بیر بیت:

بۉلای ایمن دېسانگ قوس فلک‌نینگ حادثاتیدین
عظیم، اقوال و افعاله اۉزونگنی راست چون تیر اېت

اساسی توشونچه:

قاری عظیمی اۉلکه‌میز ادبیاتی تاریخی‌نینگ تانیقلی سیمالریدن دیر. او تۉرت تیلده تورلی منظوم و منثور اثرلری بیلن شعر و ادبیاتیمیز یوکسه‌لیشیده مناسب اولوش قۉشگن. شونینگدیک، معارف ترماغیده بوتون عمرینی یاشلر تربیه‌سیگه صرفله‌گن.

فعالیتلر:

۱- متن‌نی ۶ دقیقه‌ده جیم اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

- قاری عظیمی قه‌یېرده توغیلگن و قیسی هنرلرنی بیلردی؟
- او نېچه تیلده اثر یره‌تگن و بیر اثرینی اېسلنگ!
- اۉز شعرلریده قیسی فضیلتلرنی کویله‌گن؟
- اونینگ قیسی اثرلری چاپ اېتیلمه‌ی قالگن؟

۲- یانمه- یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیرگه‌لیکده درس متنیدن اۉتگن زمان فعللرینی بېلگیلب، کتابچه‌لریگه یازسین.

۳- قوییده‌گی سۉزلردن معنالی بیر جمله توزینگ: شعرلری، گۉزه‌ل، عظیمی، سۉزلر و صنعتلرگه بای، نینگ دیر.

۴- قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، ایکیّته‌سیگه جمله توزینگ: اقوال، فقه، ایزداشلیک، اۉتکیر ذهن، یاووزلیک، یېتوک، ایمن

۵- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

استاد عظیمی‌نینگ:

بۉلای ایمن دېسانگ قوس فلک‌نینگ حادثاتیدین
عظیم، اقوال و افعاله اۉزونگنی راست چون تیر اېت

مضمونی حقیده کمیده تۉرت سطرلیک بیر متن یازینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی سؤزلرگه دقت قیلینگ:

سېکین– سېکین، قطار– قطار، بیرته– بیرته، اؤتیب– اؤتیب، یوگوره– یوگوره، لیپ– لیپ، دانه– دانه و باشقه‌لر.

کؤریب تورگنینگیردیک، بو جفت سـؤزلرنینگ برچـه‌سـی ایکّیتـه بیرخیـل سـؤزدن یسه‌لگن. بونده‌ی سؤزلرنی "تکرار سؤز" دېیدیلر.

تکرار سؤزلر:

بیر سؤزنینگ قؤشه‌لاق کېلیشیدن حاصل بؤلگن سؤزلر، تکرار سؤز دېیله‌دی؛ مثاللر: بلند– بلند، یوره– یوره، چاپه– چاپه، اوچته– اوچته، میش– میش و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی متندن تکرار سؤزلرنی بېلگیلنگ:

مېن بو یېرگه سېکین– سېکین کېلدیم. قرانغولیک اوچون اریکین آلگن اېدیم. یؤلده، اریکین لیپ– لیپ قیلیب اؤچدی. قؤرقوودن، یوره‌گیم گورس– گورس اورردی.

۲– هر قطاردن بیر کیشی توریب، بېلگیله‌گن تکرار سؤزلرنی اَیتیب بېرسین.

۳– اوچته ینگی تکرار سؤزنی تاپیب، هر بیریگه اَیری جمله توزینگ.

۴– اوچ اؤقووچی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی اؤقیسین؛ کېین باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۵– یانمه–یان اؤلتیرگنلر بیرگه‌لشیب، جمله‌لرده‌گی بؤش یېرلرنی مناسب تکرار سؤزلر بیلن تؤلدیرسین:

– اونینگ کؤزلری . . . . . . اېتیب اوچردی.

- کیم دیر، اېشیک‌نی . . . . . قیلدی.

- تاووق . . . . . قیلدی.

- . . . . بو یېرگه کېلدیم؛ شو باعث یوره‌گیم . . . . . . اوره‌دی.

- او فکاهی‌نی اېشیتیب، . . . . . اوریب کولدی.

- قۉزیلر . . . . قیلاتیبدی.

۶- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، تۉلدیرگن جمله‌لریدن ایکّیته‌سینی باشقه‌لرگه اۉقیسین. اگر بیرار جایده ینگلیش بۉلسه، باشقه‌لر تۉغریله‌سین‌لر.

اوی تاپشیریغی:

۱- درس متنی و مثاللرده کېلتیریلمه‌گن تۉرتته ینگی تکرار سۉز یازیب، هر بیرینی اَیری جمله‌گه ایشله‌تینگ!

۲- قاری عظیمی‌نینگ بَیتی‌نی یادلنگ و چیرایلی خط بیلن یازینگ. قیزیققن‌لر، عایله و مکتب اعضاسی یاردمیده استاد عظیمی‌نینگ شعرلریدن بیرینی یازیب کېلتیرسین‌لر.

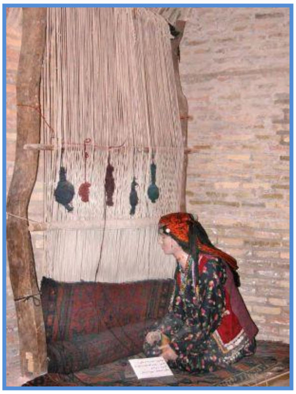
بېشینچی درس

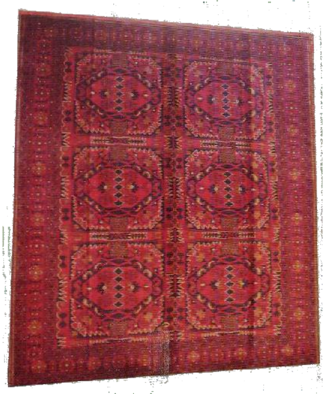
هدفلر:

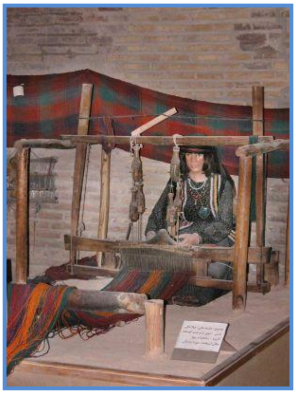
۱- قۉل صنعتلری و حیاتده اقتصادی اهمیتی‌نی بیلیش.

۲- درس حقیده بحث‌لشیب، اۉز فکرلرینی اَیته آلیش قابلیتی‌نی کوچه‌یتیریش.

۳- "مستقل سۉز" نی بیلیب، جمله‌لرده بېلگیلب ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- یشش جایلرینگیزده قۉل صنعتلری بۉلسه، آت توتینگ؟

۲- قۉل صنعتلری نینگ فایده‌لری حقیده کیم سۉزله‌ی آله‌دی؟

قۉل صنعتلری

عزیز اۉلکه‌میز افغانستانده تورلی قۉل صنعتلری بار. بولر کۉپ تورلرگه ایگه دیر. قۉل صنعتلری کۉپلب عایله‌لرنینگ اقتصادینی تأمینله‌یدی، همده اۉلکه اقتصادینی یوکسلتیریشده کتّه اولوش قۉشه‌دی. بوندن تشقری، قۉل توشیریم‌لری مهم صادر ایتیلووچی جنسلردن هم دیر.

اۉلکه‌میزده قالین، گلیم، شال، بۉز، الچه و برک تۉقیش، کشته‌چیلیک، پۉستین‌دۉزلیک، خامک دۉزلیک، زرگرلیک، کلالّیک، نجارلیک، گچکارلیک، مس‌گرلیک،

تېميرچيليک، اۋيمه‌کارليک، کاشيکارليک، چرمگرليک، اپتيک، بوت و تاقی دۋزليک کبی اۋنلب صنعتلر بار. بو صنعتلر اېسکی زمانلردن بويان اولوسيميز آره‌سيده بار بۋليب، زمان اۋتيشی و تورموش شرايطی اۋزگريشی بيلن شکل و ماهيتی‌گه کۋره اۋزگريب، يوکسه‌ليب کيلگن.

قۋل صنعتلری، هر بير اۋلکه يا يورت‌نينگ جوده قيمتلی صنعت بايليگی سنه‌له‌دی. بوساحه‌ده ايشلب چيقه‌ريلگن هر بير بويوم، اوستالر و ايشچيلرنينگ چېبرليک، مهارت، ذوق و سليقه‌لری نينگ يقّال کۋزگوسی هم دير. اينيقسه قالين، گليم، الچه، کاشيلر، تاقيلر، اۋيمه‌کارليکلر و کشته‌چيليک بويوملری‌نينگ يوزيده‌گی هربير چيزيق و ديزاينلر تۋقووچی، تيکووچی و کاشيکارلرنينگ ظرافت و زيباليک پسندليگی همده گۋزه‌ل صنعتلرده‌گی مهارتلرينی کۋرستووچيسی دير. پيغمبريميز حضرت محمد ﷺ اَيتگن‌لر: کاسب، الله ﷻ نينگ دوستی دير.

شو اساسده قۋل صنعتلريده نه يلغوز اېرککلر، بلکه خاتين- قيزلر هم کۋپ شغللنيب تورگن‌لر. اينيقسه قالين، گليم و برک تۋقيش؛ تاقی و کشته تيکيش، ايپک، پخته و يونگ‌نی اېگيريش ايشلری اساساً چېبر خاتين- قيزلر آرقه‌لی بجريله‌دی. قيسقه قيليب ايتگنده، قۋل صنعتلری ملی فرهنگيميزنينگ اېنگ مهم و ارزشلی مادّی و معنوی نمونه‌لری دير.

اساسی توشونچه:

قۉل صنعتلری هر بیر یورت‌نینگ مهم بایلیک منبع‌سی، هنر ذوقی، سلیقه و مهارت بیلگی‌سی دیر. عزیز اۉلکه‌میز تورلی قۉل صنعتلری بیلن بای دیر. اونینگ قالین، گلیم، الچه کبی قۉل صنعتلری‌نینگ اونوم‌لری دنیا بۉییچه مشهور دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی اۉزینگیز سېکین اۉقینگ!

۲- هرقطاردن بیر کیشی توریب، متنده اَیتیلمه‌گن بیرار قۉل صنعتی‌نی اَیتسین.

۳- اۉقووچیلر آره‌سیده اگر بیرار کیشی، قیسی بیر قۉل صنعتی‌نی بیلیب، او بیلن شغللنیب یورگن بۉلسه، تخته آلدیگه باریب، او حقده سۉزله‌سین.

۴- یانمه- یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر قۉل صنعتلری اهمیتی و قنداق رواجلنتیریلیشی حقیده بحث‌لشسین. کېین هر قطاردن بیر کیشی توریب، شو حقده اۉز فکرینی باشقه‌لرگه بیلدیرسین.

۵- اوزاق اۉتمیش، تورموش، چیبرلیک، یقّال، بویوم سۉزلری‌نینگ معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، دفترلرینگیزگه یازینگ و ایسته‌گن سۉزلردن جمله توزینگ.

۶- قوییده‌گی جمله‌لرنی مناسب سۉزلر بیلن تۉلدیرینگ:

- قۉل صنعتلری هر بیر . . . نینگ جوده قیمتلی صنعت . . . سنه‌له‌دی.
- قۉل صنعتلری بیلن نه یلغوز ایرککلر، بلکه . . . هم کۉپ شغللنیب تورگنلر.

اوی تاپشیریغی:

۱- هربیر اۉقووچی درس متنیده بۉلمه‌گن، اوچته قۉل صنعتی‌نینگ آتلرینی تاپیب یازسین.

۲- قۉل صنعتی‌نی اۉرگنیش فایده‌لری حقیده تۉرت- بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

سۉز تورکوملری: (مستقل سۉزلر و یاردمچی سۉزلر)

قوییده‌گی متن‌نی دقت بیلن اۉقینگ:

" . . . جیم– جیریتلیک‌نی بیرار قتله قیسی قورباقه‌می، چیرچیرک‌می، سـیندیره‌دی و قیته‌دن شونداق هم جیم– جیریتلیک بۉله‌دی که، دریچـه‌دن باققـه قـره‌ب، اۉز خیاللریگـه چۉمیلگن آق بیلک، الغینچک ایچیده شیرین اویقوگه کېتگن آلتی آیلیـک بالـه‌سـی‌نینـگ نفس آلگنینی اېشیتیب، قیزغین مهر بیلن اونگه قره‌ب قۉییـه‌دی. تۉقـوز آیـدن بېـری، آق بیلک هرکېچه شونداق اویغاق اۉلتیریـب، تېمورنینـگ خیـالی‌گـه غـرق بۉلـه‌دی؛ او بـیلن سۉزله‌یدی؛ نفس آلگنینی اېشیته‌دی؛ کۉزیده‌گی مهر و محبت النگه‌سینی کۉره‌دی و خیال عالمیده اونی قوچاغلب آلیب، حسرت بـیلن آه چېکـه‌دی". ("ینـه کۉروشـگونچه" داسـتانلر تۉپلمی کتابیدن)

متندن اجره تیلگن، ایکی ایری ستونده‌گی سۉزلرگه دقت قیلینگ:

مستقل سۉزلر		یاردمچی سۉزلر (نامستقل)
قتله	اۉز	و
		نی
دریچه	او	می
تۉقوز	باله	گه
		که
آی	بیرار	سی
کېچه	قیزغین	بیلن
تېمور	حسرت	نینگ
		دن
		هم

کۉریب تورگنینگیزدېک، اۉنگ تامانده‌گی ایکله ستون‌نینگ برچـه سـۉزلری مسـتقل سۉزلردیر.

مستقل سؤز: بو سؤز معلوم لغوی معنانی انگلهتیب، نرسه یا که حادثهلرنینگ نامی، سانی، بېلگیسی و حرکتی کبی خصوصیتلرینی افادهلهیدی. مستقل سؤز تورکومی آت، صفت، سان، آلماش، روش و فعلدن عبارت دیر؛ مثاللر: اویغاق، قوچاق، سېن، تاغ، قیزیل، درخت، یاغمیر، سیز، سېکین، جیم- جیریت

فعالیتلر:

۱- یوقاریدهگی متننی ینه کؤزدن کېچیریب، اوندن بېلگیلنمهگن باشقه بېشته مستقل سؤزنی بېلگیلنگ.

۲- ایکیّته مستقل سؤزنی یازینگ، کېین هربیریگه جمله توزینگ.

۳- هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن مستقل سؤزی و توزگن جملهسینی اؤقیسین.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر، بیرگهلیکده قوییدهگی جملهلرنینگ بؤش یېرلرینی قوییدهگی مناسب سؤزلر بیلن تؤلدیرینگ:

آته، آنه، مکتب، تاغ، غوره، بیلیم، حاصلی

- . . . و . . . کېلدیلر.
- مین حاضر . . . گه کېتماقچی من.
- . . . بلند بؤلسه هم، چیقر یؤلی بار.
- صبر قیلسنگ، . . . دن حلوا پیشر.
- . . . نی اؤرگهنینگ و . . . . نی یینگ.

۵- اؤقووچیلردن بېش کیشی نوبت بیلن توریب، هر بیری تؤلدیرگن جملهلریدن بیر جملهسینی اؤقیسین.

۶- املاء: اؤقیتووچینگیز اَیتهدیگن متننی توزوک و انیق یازینگلر.

آلتینچی درس

هدفلر:

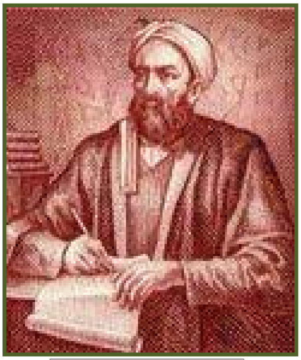
۱- حیاتده بیلیم و عالملر اهمیتینی توشونیش.

۲- بیلیم اؤرگنیش‌گه قیزیقیش.

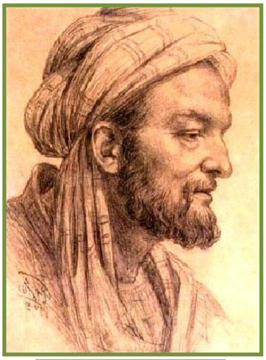
۳- یاردمچی سؤزلرنی بیلیب، اولرنی متنلردن بېلگیلب، مناسب جمله‌لرده ایشلته‌آلیش.

بلخ‌لیک مولاناجلال‌الدین

ابو ریحان البیرونی

بلخ‌لیک ابن سینا

سؤراقلر:

۱- ابن سینا کیم دیر؟

۲-مولانا حقیده نیمه‌لر بیله‌سیز؟

جامعه یوکسه‌لیشیده عالملرنینگ اولوشی

بیلیم و تخنیک بوتون جهان جمعیتی ترقیسی و یوکسه‌لیشی‌نینگ اساسی عاملی دیر. بشریت بوگونگی ترقیات یوتوقلریگه عصرلر دوامیده، یوزلرچه نسل‌نینگ ایزچیل ایش و سیناولری آرقه‌لی اېریشگن.

بو اولکن یوتوقلر اؤز- اؤزیدن قؤلگه کیلمه‌گن- بلکه بونده، بوتون بشریت گه تېگیشلی عالملر، تحقیقاتچیلر، مخترعلر و کاشفلر آزمی- کؤپ‌می، اولوش آلگن‌لر.

عالملر، تحقیقـاتچیلر، مخترعلـر و کاشـفلر بشـریت‌نینـگ ایلغـار و ممتـاز کیشـیلری صفتیده عمر بؤیی انسانلر آنگینی اؤستیریش، تینچیلیک؛ بیلیم و تخنیـگ ترقیـاتی همـده جامعه یوکسه‌لیشی اوچون ایزچیـل و تینیمسـیز ایشـلب کـېلگن‌لـر. پیغمبریمیـز، حضـرت محمد ﷺ نینگ "عالملر، پیغمبرلر وارثی دیرلر" دېگن مبارک حدیثلری اولرنینگ جامعه‌ده‌گـی یوکسک مقاملری، همده اېزگو یقّال اؤرینلرینی بېلگی‌لگن.

بوگون بیز عالملرنینگ اونوملی ایشلری طفیلی، شونچه اولکن یوتوقلرگه اېریشگنمیز و تورموش ساحه‌سیده کؤپلب قوله‌یلیکلر و امکانیت‌لردن بهره‌مند بؤلگنمیز. بوندن تشقری عالملر، انسانلر فایده‌لنیشی و جامعه باشقرووی اوچون شریعت، فقه، فلسفه، تاریخ، تیل، ادبیات، هنر، اقتصاد، طب کبی بیلیملر، همده تورلی قانونلرنی یره‌تگن‌لر.

ارسطو، افلاطون، مارکونی، امام بخاری، ابونصر فارابی، ابوریحـان البیرونـی، ابـوعلی سینای بلخی، محمد بن موسی، الخوارزمی، امام زمخشری، اولوغ بېـک میـرزا، امیـر کبیـر نظام الدین علیشېر نوایی، گالیله، ادیسون، نیوتن، علامه سید جمال الدین افغانی، انشـتاین و باشقه مینگلرچه عالم و مخترعلر آتی تاریخ نینگ آلتون ییراقلریده یازیلگن.

قیسقه‌سی، هر بیر جامعه‌نینـگ مـادّی و معنـوی اؤسیشـی، آسایشـده‌لیگـی و برچـه قوله‌یلیکلردن بهره‌مند بؤلیشی، عالملر و متخصصلر آرقه‌لی یـره‌تـیلگن بیلـیم و تخنیکـدن عقل‌لی فایده‌لنیش طفیلی‌گینه میسر بؤله‌دی. بیلـیم، کمـال، هنـر و تخنیـک مهـارتلرینی کسب اېتگن حاضرگی یاش نسل‌دن هم، ایلغار و ماهر عالملر، متخصصلر چیقیشی انیق.

اساسی توشونچه:

بیلیم و تخنیک بشریت آسایشی و جامعه یوکسه‌لیشی‌نینگ مهم عاملی دیر. بیلیم و تخنیک‌نی اساساً عالملر، مخترعلر و کاشفلر یره‌تیب، یوکسلتیرگن و جامعه خدمتیده قۇیگن‌لر. هر بیر نسل اۇقیش و بیلیم اۇرگنیش بیلن بو نعمتدن بهره‌مند بۇلیب، یوتوقلرینی کېله‌جک نسل‌لرگه میراث قۇیگن‌لر.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی ۵-۶ دقیقه جیم اۇقینگلر.

۲- هرقطاردن بیر کیشی توریب، درس‌نینگ اساسی مفهومی حقیده قیسقه‌چه سۇزله‌سین.

۳- هربیر اۇقووچی، درس متنیده کېلمه‌گن ایکّیته عالم و مخترع‌نینگ آتینی اۇز کتابچه‌سیگه یازسین.

۴- درس متنیدن بیرلیک و کۇپلیک آتلردن ۳-۳ ته‌نی بېلگیلب، کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ.

۵- اۇقووچیلر ایکّی دسته‌گه بۇلینیب، حاضرگی نسل فایده‌لنیب تورگن بیلیم و تخنیک‌نینگ سۇنگی یوتوقلری حقیده بحث‌لشسین‌لر. هردسته‌دن بیرکیشی اۇز دسته‌سی بیلدیرگن فکرلرنی ایتسین.

۶- قوییده‌گی سۇزلرنی سۇزلیک یاردمیده معنا قیلینگ و اولردن ایکّیته‌سینی جمله‌گه ایشله‌تینگ:

تخنیک، سیناو، مخترع، کاشف، ایلغار، ممتاز، تینیمسیز، آنگ، اولکن، باشقروو، شریعت، فقه، فلسفه، سینگری

اوی تاپشیریغی:

پیغمبریمیز ﷺ نینگ "عالملر، پیغمبرلر وارثی دیرلر" دېگن حدیثلری مضمونی اساسیده ۴-۵ سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی شعرنی اؤقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سؤزلرگه دقت قیلینگ:

کتاب و هم قلم گـر بؤلسـه یارینـگ ینه کسب فضـایل بؤلسـه کارینـگ
همه دانش اوچون بؤلسـه تلاشـینگ یوقاری بؤلغوسـی عـالم‌ده باشـینگ
گر حرمت ایله‌سنگ انسـان مقـامین مدام تعظیم بـیلن توتسـنگ نـامین
سـعادتلـر تمـان یـؤللـر آچرسـن توگنمس کؤپ قوونچلرگه یېترسـن

شعر متنده‌گی (و، هم، گر، اوچون، بیلن، تمان) سؤزلرنینگ برچه‌سی یاردمچی سؤزلر دېیله‌دی. بو سؤزلر، یکّه اؤزی یا مستقل حالتده بیر معنانی یېتکزه آلمه‌یدی.

یاردمچی سؤزلر:

یکّه‌لیکده بیرار معنانی انگلتمه‌یدیگن، گپ بؤله‌گی بؤله آلمه‌یدیگن، گرامرلیک معنـالرنی افاده‌لش‌گه ایشله‌تیله‌دیگن سـؤزلر دیـر. یـاردمچی سـؤزلر جملـه‌لـر ارەسـیده‌گـی مناسـبتنی بیلدیریش‌گه ایشله‌تیله‌دی و سـؤزلرنی سـؤزلر و جملـه‌لرگـه اولـب، جملـه‌نینـگ مضـمونینی توگلله‌یدی.

یاردمچی سؤزلرنینگ اوچ توری بار: کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه.

۱- کمکچی (ربط): بوسؤزلر، آتلردن کېین کېلیب، اولرنینگ باشقروو یـؤلی بـیلن تابع‌لنیشی‌نی کؤرسته‌دی؛ مثاللر: اوچون، بیلن، تمان، باعث و باشقه‌لر.

۲- بـاغلاوچی (عطـف): بـولر جملـه بؤلـک‌لرینـی، اؤز ارا بـاغلش اوچـون ایشله‌تیله‌دی؛ مثاللر: و، هم، همده، شونینگدېک، ینه، تغین، ایسه و باشقه‌لر.

۳- یوکلمه (پسینه): مستقل سؤزلر یا که جمله‌گه تورلی قؤشیمچه معنا بېریش یا که تورلی گرامرلیک مناسبتلرنی افاده‌لش اوچون ایشله‌تیله‌دی؛ مثاللر: چـی، بلکـه، (نخـات که)، می

فعالیتلر:

۱- تۉرت گروپ‌گه بۉلینیب، قوییده‌گی جمــله‌لردن یاردمــــچی ســـۉزلرنی تاپیــب، کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ:

- سیز بارمه‌سنگیز، مېن هم بارمه‌یمن!
- بوگون، مېن و یۉلچی بیرگه فوتبال اۉینه‌یمیز.
- نیمه اوچون وعده قیلیب، کېلمه‌دینگ؟
- اۉزینگ بیلن اۉرتاغینگ‌نی کېلتیر. بیز اېسه، کوتیب توره‌میز!
- یۉلداش کېچیکدی، شو باعث بیز جۉنه‌دیک.
- احتیاط بۉل، ینه ایدیشلرنی سیندیرمه‌گین!
- اَیت- چی، نیمه اوچون اونی اوردینگ؟ نخات که شونچه بغری تاش بۉلسنگ!
- بیز، اېرکین بیلن کاهگل‌گه یاردملشدیک، همده بیر آز توپراق تاشیدیک.

۲- هر گروپ کۉچیرگن برچه یاردمچی سـۉزلرینی کمکچـی، بـاغلاوچی و یوکلمـه تورلرگه اجره‌تسین.

۳- هر گروپ‌دن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، اجـره‌تیـب یـازگن سـۉزلرینی یازسین، باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین‌لر.

۴- قوییده‌گی یاردمچی سۉزلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ: بلکه، می، و.

۵- اۉقووچیلردن اوچ کیشی نوبت بـیلن توریـب، تـوزگن جملـه‌لریـدن بیرتـه‌سـینی تخته‌گه یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۶- قوییده‌گی جمله‌لرنی یاردمچی سۆزلر بیلن توگلله‌نگ:

- تاشقین کیلمه‌دی،. . . بیرار ایش بیلن بند بۆلدی . . .

- اۆتکیر . . . اوکتم جان حاضر کیله‌دیلر.

- میز، چوکی . . . کتابلرنی یخشی اسره‌ش کیره‌ک . . . ؟

- سیز . . . اوی تاپشیریغی‌نی بجرمه‌ی کیلیب‌سیز؟

- ایتینگ . . . ، مهمانلر کیلمسه، اونده نیمه قیله‌میز؟

۷- بیش کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هربیری توگللگن جمله‌لردن بیرته‌سینی یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه سۆزلر ایشله‌تیلگن اوچته جمله یازیب کیلتیرینگ.

بېشىنچى درس

هدفلر:

۱- حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) حقیده معلومات تاپیش و کارنامه‌لریدن اونوملی فایده‌لنیش.

۲- اتاقلی‌آت (خاص‌اسم) و توردا‌ش آت (عام اسم)نی اؤرگنیب، جمله‌لرده بېلگیلب ایشلته‌آلیش.

سؤراقلر:

۱- حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) پیغمبریمیزنینگ نیمه‌لری بؤلر ایدیلر؟

۲- حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) نیچه‌نچی خلیفه ایدی؟

حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه)

حضرت علی(کرم الله وجهه) رسالت خاندانی و وحی دامانیده اؤسه‌دی. کېینچه‌لیکده اسلام نینگ تؤرتینچی خلیفه‌سی صفتیده مسلمانلرنی هدایت و رهبرلیک قیله‌دی، ولادتلری جمعه کونی اوتیز ییل عام الفیل واقعه‌سیدن سؤنگ مکه مکرمه ده صورت تاپه‌دی.

آته‌لری عبدالمطلب اۉغلی ابوطالب دیر که حیاتی‌نینگ سۉنگی لحظه‌لری‌گچه حضرت محمدﷺ دن قریش کافرلری تۉغریسیده قۉلله‌یدی. آنه‌لری اسد هاشم قریشی قیزی فاطمه ایدی، کنیه‌لری ابوالحسن، ابوالحسین و ابو تراب ایدی و مسلمانلر اولرنی مرتضی، حیدر، حیدر کرار، اسدالله و امیرالمومنین لقب بیرگن‌لر.

حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) حضرت محمدﷺ نینگ قیزلری حضرت فاطمة الزهرا بیلن اویلنه‌دی و حضرت امام حسن‌؄، حضرت امام حسین‌؄، حضرت زینب‌؄ و حضرت ام‌گلثوم‌؄ شو مبارک وصلت نتیجه سی دیر. حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) حضرت محمدﷺ بیلن کیچیک‌لیکدن بیرگه یشر ایدی. برچه یخشی عمل و چیرایلی خصلت‌لر و معنوی گۉزه‌ل‌لیکلرنی اولردن اۉرگنه‌دیلر. تۉقّیز یا اۉن یاشلریده حضرت محمدﷺ پیغمبرلیککه مبعوث بۉلگن‌لریدن کیین کیچیکلردن بیرینچی کیشی دیر که اولرگه ایمان کیلتیره دیلر.

حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) وحی دورانیده مکّه مکرمه ده بۉلیب، برچه قیسیق و بوغوق‌لرنی تحمّل ایتیلیشی‌ده چین یوره‌کلی دوست صفتیده پیغمبریمیز یانیده تۉخته‌یدیلر و هجرت کیچه‌سیده هم اولرنینگ مبارک بسترلریگه باریب یاته‌دیلر و هجرت محیطی‌ده هم شهامتلی و غیرتلی مسلمان ییگیت تانیلیب، رسول الثقلینﷺ نینگ اینگ ایشانچلی اۉرتاغی صفتیده یانلریده قرار آله‌دیلر. تبوک غزوه‌سیدن بۉلک باشقه برچه غزوه‌لرده رسول مبارکﷺ بیلن بیرگه جهادنینگ بویوک علمداری و ستونی بۉلیب قاله‌دیلر.

حضرت محمدﷺ نینگ رحلت‌لریدن سۉنگ حضرت ابوبکر صدیق‌؄، حضرت عمر‌؄ و حضرت عثمان‌؄ نینگ یار و مشاورلری صفتیده مسلمانلر خدمتیده بۉله‌دیلر و اوچینچی خلیفه‌نینگ شهادتیدن کیین هجری قمری اۉتّیز بیشینچی ییلی ذی‌الحجه آیی‌نینگ ییگیرمه بیشینچی تاریخیده مسلمانلرنینگ تۉرتینچی خلیفه‌سی صفتیده

سیلنه‌دیلر و خلافت دوره‌لریده مسلمانلر ایچیده تاپیلگن سیاسی بعضی چالش‌لر نتیجه‌سیده مجبوری شکلده جمل، صفین و نهروان اوروشلریده قتنه‌شه‌دیلر.

حضرت علیﷺ بالآخره بېش ییل و تؤرت آی خلافت‌دن سؤنگ خوارج (عبدالرحمن بن ملجم) وسیله‌سی بیلن هجری قمری قیرقینچی ییلی رمضان آیی‌نینگ ییگیرمه بیرینچی تاریخیده کوفه مسجدیده شهادت‌گه یېته‌دیلر و وفات چاغلریده اؤز فرزندلری و عایله اعضالری تیگره‌ک‌لریده ییغیلگن اېدیلر. قؤشنی‌لرنینگ حق و حقوقینی رعایت اېتیش، جماعت نمازیگه حاضر بؤلیش و الله تبارک و تعالی اویی‌نی بؤش قؤیمس‌لیک، ذکات نی بېریش، اعلای کلمة الله اوچون جهاد قیلیش، فقیر و کمبغل کیشی‌لرگه یاردم بېریش، خاتون قیزلرنینگ حق و حقوقینی مراعات قیلیش و اولرنی سرزنش قیلمس‌لیک، خلق بیلن یخشی مناسبتده بؤلیش، امربالمعروف و نهی عن المنکرنی هېچ قچان اېسدن چیقرمس‌لیک، پیرهیزگارلیک و یخشی ایشلرده بیر- بیرلری بیلن یاردم‌لشیش و گناه، ستم و ظلمدن یوز قَیتریش حقیده که برچه‌سی پیغمبریمیزنینگ سؤز و اطوارلری اېدی، نصیحت قیله‌دیلر.

اساسی توشونچه:

حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) رسالت خاندانی و وحی دامانیده توغیلیب اؤینب اؤسه‌دی. اینگ قیین و تضییق و قیسیق‌دن تؤلیق لحظه‌لرده پیغمبریمیز یانیده تؤختب مسلمانلرگه خدمت ایته‌دیلر. کیچیک‌لیک‌دن آق حضرت‌نینگ حضورلریده اؤنیب اؤسیش‌لری سببلی برچه یخشی عمل‌لر، چیرایلی خصلت‌لر و معنوی گؤزه‌ل‌لیک‌لرنی اولردن اؤرگنه‌دیلر. رحلت‌لریدن سؤنگ مسلمانلرنینگ تؤرتینچی خلیفه‌لری صفتیده سَیلنه‌دیلر و حضرت رسول اکرمﷺ نینگ سؤز و اطوارلرینی ایزلش اوچون اؤز فرزندلری‌گه تأکید ایته‌دیلر.

فعالیتلر:

١– اؤقووچیلردن بیری درس متنینی اؤقیسین، باشقه‌لری ایشیتیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرسین‌لر.

- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) عام الفیل‌دن نیچه ییل سؤنگ توغیله دیلر؟
- کنیه‌لری نیمه‌لردن عبارت ایدی؟
- مسلمانلر اولرگه نیمه لقب‌لر بیرگن ایدیلر؟
- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) کیم‌نینگ قیزی بیلن اویلنه دیلر؟
- اولر نیمه‌لرنی حضرت محمدﷺ دن اؤرگه‌نیب، کسب ایتگن ایدیلر؟
- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) قیسی وقتلرده پیغمبریمیز یانیده تؤخته‌گن ایدی؟
- هجرت کیچه‌سی قه‌ییرده ایدیلر؟
- نیچه ییل خلافت قیله‌دیلر؟
- کیم‌لر طرفیدن شهید ایتیله‌دی؟
- وفاتلری وقتیده نیمه‌لر حقیده اؤز فرزندلری‌گه نصیحت قیله‌دیلر؟

– قوییده‌گی سؤزلرنی سؤزلیکدن تاپیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ!

رسالت، خلیفه، عام الفیل، مبعوث، قیسیق، تضییق، صمیمیت، هجرت، رسول الثقلین، غزوه، چالش، اعلای کلمة الله، امربالمعروف، نهی عن المنکر.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

* بیلیم اېنگ قیمتلی مېراث دیر؛ ادب دایمی و ینگی تاقینچاق دیر؛ اؤیلش و فکر قیلیش یارقین کؤزگو دیر.

* اېنگ ارزشلی بې‌نیازلیک عقل دیر و اېنگ کتّه قشاقلیک بې‌سوادلیک دیر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده بیلیم، مېراث، ادب، تاقینچاق، کؤزگو، بې‌نیازلیک، عقل، قشاقلیک، بې‌سوادلیک سؤزلری "آت" دیر.

آت: شخص، نرسه، واقعه- حادثه‌لرنی تانیته‌دیگن مستقل سؤزلر تورکومی آت دېیله‌دی. آت، کیم؟، نیمه؟، کیم‌لر؟ و نیمه‌لر؟ کبی سؤراقلردن بیریگه جواب بېره‌دی.

اؤرنک: کیم کېلدی؟ ارسلان کېلدی. کیملر کېله‌دیلر؟ صنفداشلریمیز کېله‌دیلر. حیوانلر باغیده نیمه‌لرنی کؤر دینگ؟ حیوانلر باغیده تورلی قوشلر و حیوانلرنی کؤردیم. نیمه یازه‌سن؟ خط یازه‌من.

آت اېسه، آتاقلی آت، تورداش آت، ذات آت، معنی آت، بیرلیک آت و کؤپلیک آت کبی تورلرگه بؤلینه‌دی.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلر اوچ گروپگه بؤلینسین‌لر. هرگروپ حضرت علی ﷺ باره‌سیده یازیلگن متندن تؤرت جمله نی تنلب، اولرده ایشله‌تیلگن آتلرنی تاپیب علیحده یازسینلر.

۲- هرگروپدن بیر کیشی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بېلدیرسینلر.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرده ایشله‌تیلگن آتلرنی علیحده یازیب کؤرسه‌تینگ:

* بهار فصلیده دله‌لر کؤم- کؤک بؤله‌دی.

* اېرکین برچه ایشلرینی دقت بیلن بجره‌دی.

* توت درخت نینگ تگیده ایکیته قؤزیچه اؤتلب یورگن.

* باغ ده قوشلر اوچیب- قؤنیب، سیره‌ماقده ایدی.

۴– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش جایلرینی بېریلگن سۉزلر بیلن تۉلدیرینگ:

(مېوه‌لر، اېرگش خان، بال اری‌سی، اوییده)

* یازده تورلی . . . پیشه‌دی.

* یولدوز . . . آنه‌سی بیلن یاردملشه‌دی.

* . . . گل‌لرنینگ شیره‌سینی تۉپله‌یدی.

* . . . اۉزبېک تیلی اۉقیتووچیسی دیر.

۵– املا: اۉقیتووچینگیز اۉقیگن متن‌نی انیق و توزوک یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

حضرت علی ؓ نینگ قوییده‌گی سۉزلرینی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، اونده بۉلگن آتلرنی علیحده یازینگ!

* تربیت بۉلمه‌گن تیل، ییرتقیچ حیوان دیر. اگر اونی قۉیب ییبارسنگ، هرکیم‌نی قاپه‌دی.

* دوست‌لرنی قۉلدن بېرماق، غریبلیک و قشاقلیک دیر.

* کیمکه سېنی عیبینگدن آگاه‌لنتیره‌دی، حقیقتده سېنگه مژده بېره‌دی.

* اېنگ کتّه عیب، اۉزینگده بار نرسه‌نی، باشقه‌لرگه عیب بیلماق دیر.

* بې‌عقل بیلن یۉلداش بۉلمه، چونکه یمان ایشنی یخشی کۉرسه‌تیب، سېنی هم اۉزیدیک قیله‌دی.

سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- "طنز" ادبی توشونچه‌سی، همده خصوصیتی‌نی بیلیش.

۲- "طنز" نینگ اؤقیش، اېشیتیش و یازیشیگه قیزیقیش.

۳- آتاقلی و تورداش آتلرنی بیلیش و جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- بوندن ایلگری "طنز" سؤزینی اېشیتگن‌می‌سیز؟ شوحقده قیسقه‌چه سؤزلنگ!

۲- قنداق بیر مطلب، مقاله یا کتابنی اؤقیب کولگن‌سیز؟

"طنز" نیمه دیر؟

طنز بدیعی ادبیات نینگ مهم بیر توری دیر. طنزنینگ اساسی خصوصیتی کولگو و استهزا یؤلی بیلن کم‌چیلیکلرنی کؤرستیش دیر. طنزچی معلوم بیر سوژه‌ده، کؤزلنگن کمچیلیک یا یره‌مس و ناتؤغری بیر ایش یا قیلیق‌نی کولگولی عباره‌لر بیلن بدیعی شکلده بیان اېته‌دی.

طنز مضمونی عموماً جامعه‌ده‌گی نقصانلر و قِنغیر خط- حرکتلردن عبارت. طنز کؤپراق نثرده بؤلیب، گاهی نظم‌ده هم یازیله‌دی.

دنیاده کؤپلب مشهور طنزچیلر بؤلگن. فرانسه‌لیک مولیر، بریتانیه‌لیک برنارد شاو، ترکیه‌لیک عزیز نیسین، روسیه‌لیک آنتوان چیخوف‌لر جهان ادبیاتی‌نینگ اینگ مشهور طنزچیلریدن سنه‌له‌دیلر. شونینگدېک، عبدالله قادری، سیداحمد، غفور غلام و عبدالله قهارلر هم اؤزبېک تیلی‌نینگ آتاقلی طنزچیلری دیرلر. قوییده افغانستان طنزچیسی محمد حلیم یارقین‌نینگ کیچیک بیر طنزینی اؤقیسیز:

یره‌شمه‌گن تخلصلر

بیر پیتلر ژورنالیستلردن بیری، مشهور تورک طنزچیسی "عزیز نیسین" دن شونداق سؤره‌گن ایکن:

– "نېسېن" معناسی "سېن اېمس‌سن" دیر. اَیتینگ– چی، سیز بونداق عجیب تخلص‌نی نېگه اۏزینگیزگه تنله‌گن‌سیز؟

شونده "عزیز نېسېن" بو سۏراققه قوییده‌گی قیزیقرلی جوابنی بېرگن اېدی:

– بیزنینگ اۏلکه‌میزده هم خودّی غرب و باشقه رواجلنگن اۏلکه‌لر سینگری برچه آدملرگه اۏزیگه تخلص و عایلوی آت قۏیماق مود بۏلیب قالدی. اولوسیمیز باشقه‌لرگه اېرگشیش و تقلید قیلیشگه جوده چقّان و اوستا. شو باعث، برچه میده–کتّه‌لر بو مودگه اېرگشیب قالدیلر!

ایلگری زمانلرده اگر فقط شاعرلر، یازووچیلر و هنرمندلر اۏزلریگه تخلص قۏیسه‌لر، اېندی بۏلسه، اۏقیمیشلی– اۏقیمیش‌سیز؛ دکاندار– یوگوردک؛ عادی ایشچی و ارابه‌چی قیسقه‌سی برچه– برچه‌لر اۏزلریگه تخلص قۏیه باشله‌دیلر. حتی تار کوچه‌میزده‌گی سکسان یاشلی چال بقّال هم عمری‌نینگ سۏنگیده اۏزیگه بیر تخلص تنله‌گن اېدی!

بو تخلص بازلیکده، اېنگ قیزیغی شو اېدی که خودی اندازه‌سی اندامی‌گه تۏغری بۏلمه‌گن کییم کییگن کیشیگه اۏخشش، کۏپلب آدملرنینگ قۏیگن تخلصی هم اولرنینگ شخصیت، خوی–عادت و کۏرینیش‌لریگه اصلاً ماس اېمسدی؛ مثال اوچون: اېنگ خسیس کیشیلر اۏزلریگه "سخی" و "کریم"؛ قۏرقاق آدملر اېسه "باتیر" و "قۏرقمس" کلپنگ و گرنگ کیشیلر "اویغاق" و "تحصیللی"؛ اېنگ قشاق و کمبغل کیشی "بای بېگ" یا اۏته تنبل و بېکاره آدملر "چقّان" و "ایشچن"؛ اۏزگه‌لرگه جاسوسلیک قیلیب یورگن خاین کیمسه‌لر "اۏلکه‌سېور" و "اېل سېور" دېب تخلص قۏیگن اېدیلر!

بولردن هم قیزیقراغی، آدملرنینگ پول و مالینی یېب یورگن، حرامخۏر بیر کیمسه اۏزیگه "پاکنفس" دېب تخلص قۏیگنی برچه‌نینگ آغزینی حیرتدن آچیب قۏیگن اېدی!

بو حالنی کۏریب، حیران قالدیم. اۏز– اۏزیم‌گه: سېن بو خېل آدملردن اېمس‌سن، دېب اۏزیم‌گه "نېسېن" تخلص‌نی تنله‌دیم!

اساسی توشونچه:

طنز، بدیعی ادبیات‌نینگ مهم بیر توری دیر. کولگو و استهزا یۉلی بیلن کمچیلیکلرنی کۉرستیش، طنزنینگ اساسی خصوصیتی دیر. جهانده، همده اۉزبېک تیلیده جوده کۉپ مشهور طنزچیلر بار. طنزچیلر "طنز" آرقه‌لی، کیشیلر و جامعه‌ده‌گی نقصانلرنی آچیب، تنقید قیله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچینگیز درس متنی‌نی اۉقی یاتگنده انیق اېشیتینگ و بو سۉراقلرگه قیسقه و چقّان جواب بېرینگ.

- طنز، ادبیات‌نینگ قیسی توری‌گه کیره‌دی؟
- طنزنینگ مهم خصوصیتی نیمه دیر؟
- مشهور طنزچیلردن ایکّی کیشینی آت توتینگ.
- بیرار طنز اثرینی اۉقیگن بۉلسنگیز؟ آت توتینگ.
- سیداحمد قیسی تیلده "طنز" یازگن؟
- اۉلکه‌میزنینگ اۉزبېک طنزچیلری یازگن بیرار کتابنی کۉرگن‌می‌سیز؟

۲- اۉقووچیلر تۉرت گروپگه بۉلینیب، "یره‌شمه‌گن تخلصلر" طنزی حقیده فکر المشتیریب، بیر نېچه یره‌شمه‌گن آت یا تخلص‌نی یازسین‌لر.

۳- هر گروپدن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اۉز گروپی‌نینگ فکرینی طنز حقیده اَیتسین.

۴- سیز یشب تورگن محیطده، تخلصی عملی و شخصیتی‌گه اۉخشمه‌گن آدملر بارمی؟ ممکن بۉلسه، آتینی توتمسدن فقط تخلص و قیلیق‌لرینی اَیتیب بېرینگ!

۵- قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، ایسته‌گن سۉزلرینگیزدن مناسب جمله توزینگ!

بدیعی ادبیات، استهزا، ژورنالیست، اۉقیمیشلی- اۉقیمیش‌سیز، ماس، سۉژه، یوگوردک

٥- هرقطاردن بیرکیشی نوبت بیلن توریب، سۉزلرنینگ معناسینی اۉقیسین.

٧- هر قطاردن باشقه بیر کیشی اۉرنیدن توریب، تـوزگن جملـه‌لریـدن بیرتـه‌سـینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

١- هرکیم ایکّیته "یره‌شمه‌گن تخلص" نی ایزلب تاپیب، کتابچه‌سیگه یازسین!

مثال: کلته بۉیلی میده آدملرنینگ تخلصی "کېلیشگن" یا اۉزون بېک"

٢. هرکیم بیر فکاهی یادلب، اونی کتابچه‌سیگه یازیب کېلتیرسین!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی متن‌نی دقت بیلن اۉقینگ:

دنیاده کۉپلب مشهور طنزچیلر بۉلگن: فرانسه‌لیک مولیر؛ بریتانیه‌لیک برنارد شاو؛ تورکیه‌لیک عزیزنیسین؛ روسیه‌لیک آنتوان چیخوف‌لر، جهان ادبیاتی نینگ اینگ مشهور طنزچیلریدن دیر.

شونینگدیک، عبدالله‌قادری، سیداحمد، غفورغلام، عبدالله قهار و محمد حلیم یارقین‌لر هم اۉزبیک تیلی نینگ آتاقلی طنزچیلری دیرلر.

تگیگه خط چیزیلگن یوقاریده‌گی سۉزلرنینگ برچه سی"آتاقلی آت" لردیر.

آتاقلی آت: معین بیرشخص، جای یا نرسه‌نینگ آتی" آتاقلی آت " دیله‌دی. بونداق آتلر کۉپلیکده قۉللنمه یدی؛ مثاللر: حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم)، علیشیرنوایی، بلخ، مریخ، ظهیرالدین محمد بابر، محاکمةاللغتین، کابل پوهنتونی، آمودریا، افغانستان، بیرلشگن ملتلر سازمانی و باشقه‌لر.

قوییده‌گی سۉزلرگه دقت قیلینگ:

دنیا، طنزچی، اۉلکه، موتر، شهر، آدم، اۉقووچی، لیسه، سیاره

یوقاریده‌گی سۉزلر عمومی آتلر بۉلیب، اولرنی"تورداش آتلر" دیپیدیلر.

تورداش آتلر: بیرخیلده‌گی نرسه‌لرنینگ عمومی آتینی بیلدیره‌دیگن آتلر "تورداش آتلر" دیله‌دی؛ مثاللر: انسان، مکتب، قیشلاق، مملکت، حزب، کتاب و باشقه‌لر. تورداش آتلر، آتاقلی آتلرگه قره‌گنده کۉپچیلیک‌نی تشکیل بیره‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی مقاللرنی اۉقینگ، اولرده‌گی آتاقلی و تورداش آتلرنی بیلگیلنگ:

- دهقان بۉلسنگ، شدگار قیل.
- قیزیم، سینگه ایته‌من، کیلینیم، سین ایشیت.
- گپ دیسنگ قاپ- قاپ، ایش دیسنگ قندهاردن تاپ.

● بیر ییگیت‌گه اؤن هنر هم آز.

● حاجی، حاجی‌نی مکّه‌ده تاپیبدی.

۲- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، مقاللرده‌گی بیرته آت تورینی ایتسین.

۳- بیرته آتاقلی و بیرته تورداش آتنی ایسلنگ، کېین اونی مناسب جمله‌گه ایشله‌تینگ.

۴- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، تاپگن آتلری و توزگن جمله‌لرینی یازسینلر.

۵- بیر چوکیده‌گی اؤقووچیلر، قوییده‌گی جمله‌لرنی کېره‌کلی آتلر بیلن توگلله‌سین:

● بیز عزیز اؤلکه‌میز... نی سېوه میز.

● ... عزیز، تربیه‌سی اوندن هم عزیز!

● ... اؤزبېک تیلی‌نینگ بویوک شاعر و ادیبی دیر.

● مکتبیمیزنینگ آتی... دیر.

۶- تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توگلله‌گن جمله‌لریدن بیرته‌سینی یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- بېشته آتاقلی و بېشته تورداش آت یازینگ.

۲- بېش سطرلیک بیر متن یازیب، همده اونده آتاقلی و تورداش آتلرنی ایسته‌گنینگیزچه ایشله‌تیب، تگیگه خط چیزیب کېلتیرینگ!

توْقّیزینچی درس

هدفلر:

۱- معنوی و جسمانی ساغلام بۆلیشده سپورت نقشینی بیلیش.

۲- حیاتده سپورت اهمیتی‌نی توشونیب، اونگه قیزیقیش.

۳- انیق و ناانیق (ذات و معنا) آتلرنی اۆرگنیب، اولرنی متنلردن بیلگیلب، باشقه جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۆراقلر:

۱-قیسی اۆیین‌لرنی یخشی کۆره‌سیز؟

۲-سپورت فایده‌لری حقیده کیم سۆزله‌ی آله‌دی؟

سپورت قیله‌میز، ساغلام یشه‌یمیز!

هر بیر انسان‌گه برچه‌دن آلدین ساغلام و کوچلی بدن لازم دیر. مناسب یمکلر، بدنگه کوچ و قوت بغیشلب، یخشی اۆسیشی گه یاردم بیره‌دی؛ بیراق بدن و اونده‌گی اعضا و حسلر ایسه، تورلی حرکتلر، مهارتلر و قابلیتلرگه هم ایگه بۆلیشی لازم دیر. حرکت قیلیش، یوگوریش و جسمانی ایشلرنی بجریش انسان گوده‌سی، همده برچه اعضاسینی کوچلی و مهارتلی بۆلیشی‌گه سببچی دیر.

انسان توغیلگنی بیلن ییغلش، قیمیرلش و قۆل- ایاق حرکتلری بیلن بدنی‌نینگ کوچی و مهارتینی آشیره بیره‌دی. کون‌سیین بو حرکتلر و فعالیتلر کۆپه‌ییشی و قۆل، ایاق، بۆیین، بیل و بوتونله‌ی گوده‌نی ایشگه تشلش، اولرنی کوچلی و مهارتلی قیله‌دی.

انسان گوده‌سی و اعضاسی کوچلی و تورلی مهارت ایگه‌سی بۆلیشی اوچون کونده‌لیک عادی ایش و حرکتلردن تشقری، منظم یوسونده تورلی سپورتلرنی بجریشی کیره‌ک. بو نرسه، اگر یاشلر و ییگیتلرگه بدن اۆسیشی، کوچه‌ییشی و نتیجه‌ده تورلی

مسابقه‌لرنی یوتیش اوچون کېره‌ک بۆلسه– ده، کېکسه‌لرگه هم بـدننی ساغلام سـقلش و اونی تورلی کسللیک‌لرگه قرشی چیدملی بۆلیشی اوچون لازم دیر.

بوگون سپورت خلق ارا مقیاسیده بوتـون جهانـده مهـم و یوکسـک اۉریـن‌گـه ایگـه بۆلگن. ماهر و ساغلام سپورتچی ییگیتلر نه یلغوز اۉزلرینی، بلکه یورت و اولوسلرینی هـم جهانگه مشهور قیله‌دیلر. بیر یورت نینـگ آتـی خلـق ارا اولمپیـک مسـابقه‌لرینـی یوتیـب قهرمان بۆلگن ییگیت– قیزلر طفیلی، بوتون جهانگه یـه‌یـره‌لیـب، بیراغـی ایسـه، کۆککـه هیلپیره‌یدی.

سپورت انسانلر اره‌سیگه دوستلیک، ایناقلیک و تینچلیـک‌نـی کېلتیـره‌دی. شـونینگ اوچون سپورتچیلرنی تینچلیک و دوستلیک ایلچی‌لری هم دیېدیلر.

هم سپورت آرقه‌لی آدملر معنوی و جسمانی لحاظدن ساغلام بۆله‌دی و یاشلر ایسـه، قهرمانلیک و شهرت چۆقّی‌لرینی ضـبط ایتـه‌دیلـر. نتیجـه‌ده، یـورت سـاغلام، کـوچلی و بیلیملی انسانلرگه ایگه بۆلیب، آلغه باره‌دی.

اساسی توشونچه:

برچه انسانلرگه کوچلی و ساغلام بۉلیش ضرور دیر. چونکه کوچلی و ساغلام انسانلر، حیات ترماقلریده فعال و اونوملی ایش قیله آله‌دیلر. سپورت دوستلیک و تینچلیک رمزی دیر. سپورتچیلر سپورت طفیلی شهرت و قهرمانلیک چۉقی‌لرینی ضبط اېته آله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- اۉقووچیلردن بیری درس متنینی یوکسک سپس بیلن اۉقیسین، باشقه‌لر دقت بیلن اېشیتسینلر.

۲- اۉقووچیلر تۉرت دسته‌گه بۉلینیب، سپورت نینگ انسانلرگه قنداق روحی و جسمانی فایده یېتکزیشی حقیده بحث‌لشسینلر.

۳- هر دسته‌دن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اۉز دسته‌سی‌نینگ فکرینی اَیتسین.

۴- قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، ایکّیته‌سینی تنلب، جمله‌لرده ایشلتسین‌لر:
گوده، اولمپیک، یوسون، یلغوز، خلق ارا، توغیلگنی بیلن- آق

۵- هر قطاردن ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، بیری سۉز و اونینگ معناسی و ایکّینچی‌سی توزگن جمله‌سینی اۉقیسین.

۶- هرکیم کتابچه‌سیگه سپورت نینگ بېش تورینی یازسین.

اوی تاپشیریغی:

رسمی سپورت‌لردن تشقری، اۉز محله‌نگیزده بالەلر اۉینه‌یدیگن بېشته اۉیین نینگ آتینی کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی متن‌نی اؤقیب، تگیگه خط چیزیلگن سؤزلرگه دقت قیلینگ:

" . . . عزیز اؤلکه‌میز افغانستان سپورت‌چیلری تیکواندو و باشقه اؤییملرده تورلی مداللر آلیب، افغانستان‌نی اولمپیک مسابقه‌لریده، مدال آلگن اؤلکه‌لر قطاریگه قؤشدی. سپورت انسانلر اره‌سیگه دوستلیک، ایناقلیک و تینچلیک‌نی آلیب باره‌دی."

بو سؤزلرنی ایکّی دسته‌گه اجره‌تیش ممکن:

۱- افغانستان، سپورتچی، تیکواندو، ورزش، انسان . . . . ، بولرنی انیق آتلر (اسم ذات) دیبیدیلر.

۲- دوستلیک، ایناقلیک و تینچلیک.

بو سؤزلرنی ناانیق آتلر (اسم معنی) دیبیدیلر.

انیق آتلر:

بیش سیزگی اعضاسی (بیش حس) یاردمیده سیزیلیشی ممکن بؤلگن نرسه‌لرنی افاده‌له‌یدیگن آت، "انیق آت" دیبله‌دی؛ مثاللر: کتاب، تلویزیون، ایسّیقلیک، سیس، هوا، سوو، شمال، هید و باشقه‌لر.

ناانیق یا معنا آت:

آنگ و تویغولر یاردمیده‌گینه ادراک قیلینه‌دیگن نرسه‌لرنی افاده‌له‌یدیگن آت "ناانیق یا معنا آت" دیبله‌دی؛ مثاللر: غضب، توشکونلیک، محبت، خوشلیک، قیغو، کینه و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی آتلر اره‌سیده انیق آتلر و ناانیق آتلرنی اجره‌تیب، اَیری- اَیری یازینگ:

وطنسپورلیک، قلم، یازووچی، مهر، مکتب، بیلیم، هوشیارلیک، کتابچه، اؤقیتووچی، شادلیک، شیرینلیک، وجدان، غرور، کبر

۲- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، اجره‌تگن آتلرینی ایکّی ستون گه یازسین. باشقه‌لر اونینگ تؤغریلیگی یا ناتؤغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۳- بیر چوکیده اؤلتیرگن اؤقووچیلر مصلحت‌لشیب، انیق و ناانیق آتلردن ایکّی- ایکّی ینگی مثاللر یازیب، اولرنی اَیری مناسب جمله‌لرده ایشلتسین‌لر.

۴- اؤقووچیلردن تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری یازگن سؤزلریدن اوچته‌سینی تخته‌گه یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۵- قوییده‌گی جمله‌لرنی توگللنگ:

- آدملر اره‌سیده . . . جنجال و فاجعه کېلتیره‌دی.
- انسان . . . دن نازک، . . . دن قتیق.
- یاردمینگیز اوچون جوده . . . من.
- همیشه الله(جل جلاله) . . . کېره‌ک.
- . . . انسانلر، قازانه‌دیلر.

۶- بېش کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری تؤلدیرگن جمله‌لریدن فقط بیرته‌سینی یازسین. باشقه‌لر اوحقده فکر بیلدیریب، خطاسینی تؤغری‌لسین‌لر.

اوی تاپشیریغی:

۱- انیق و ناانیق آتلرنینگ هربیریگه، درسده بؤلمه‌گن ایکّیته ینگی مثال تاپیب، همده بیر جمله "انیق آت" و بیر جمله "ناانیق آت" بیلن یازیب کېلتیرینگ!

اۉنینچی درس

هدفلر:

۱- عدالت، یخشی خصلتلر و چوچوک سۉزلر مفهومینی توشونیش.

۲- "بیرلیک" و "کۉپلیک" آتلر بیلن تانیشیب، متنلرده بیلگیله‌ی آلیش.

سۉراقلر:

۱- طمع سیز کیشی دیب، کیم‌نی اَیته‌دیلر؟

۲- قنداق کیشی یخشی دوست بۉله آله‌دی؟

امیرالکلام علیشیر نوایی

علیشیر نوایی، هجری ۸۴۴- ییلی هراتده توغیلیب، هجری ۹۰۶ ییلی وفات ایتگن. او، اۉزبیک تیلی‌نینگ بویوک شاعر، ادیب و متفکری دیر. نوایی ۳۰ دن آرتیق نظم و نثر اثرلر یره‌تگن. خزاین المعانی، خمسه، مجالس النفایس، محبوب القلوب و محاکمة اللغتین اونینگ مشهور اثرلریدن دیر.

سۉز اینجولری

اوچ کیشی دین اوچ ایش یامان کۉرونور سینگه عرض ایلای اهل دنیادین
شاه دین تندلوغ، غنی دین بخل مال غه میل و حرص دانادین

قویاشدیک شه عدالت پیشه قیلسه جهان ملکینی بیر دمده یاروتقه‌ی
اگر ظلم ایتسه آقشام ظلمتی‌دیک هم اول دم تیره‌لیک عالمنی توتقه‌ی

حق سینی سیوگای ایل بیلا بۉلسانگ تیل و کۉنگلینگ نی بیر قیلیب بیر روی
نکته سۉرسانگ شگفته و خندان زیست قیلسانگ کشاده و خوش روی

یاری که تیگر بیراو گه آزاری آنینگ عقل ایلیده تینگ دورور یۉق و باری آنینگ
یاری که ایرور حمیده اطواری آنینگ کۉرماققه غنیمت اۉلدی رخساری آنینگ

کیمکه مومن دور او قچان چیداغای کیم اۉزی توق و قۉشنی بۉلغای آچ
آنگا داغی کیراک ییتورسه نصیب خوانیده گر کۉلاچ و گر اۉماچ

ای خردمند عالمی که سینگا علمدین اۋزی ایلادی صانع
کیشی اۋرگانسا قیلماغیل محروم یا که نفع آلسه بۋلماغیل مانع

امیرالکلام علیشیر نوایی

اساسی توشونچه:

بخیللیک و طمع یمان دیر. کیشیلر بونداق خصلتلردن اوزاق بۋلیشلری کېره‌ک. ظلم، جامعه‌گه بربادلیک و عدالت اېسه، سعادت کېلتیره‌دی. شیرین تیللی و چوچوک سۋزلی بۋلیش، برچه انسانلر اوچون کېره‌ک.

فعالیتلر:

الف: عزیز اۋقووچیلر، شعرنی جیم اۋقیب، بو سۋراقلرگه قیسقه جواب بېرینگلر:

۱- شعر کیم‌نیکی دیر؟

۲- درس نیمه حقده دیر؟

۳- بو شعرده ذکر اېتیلگن یمان خصلتلردن بیرینی اَیتینگ!

۴- بو شعرده بیان قیلینگن یخشی خصلتلردن بیرینی اَیتینگ!

ب: اۋقووچیلردن بېش کیشی نوبت بیلن سۋز اېنجولریدن بیر- بیر بَیتنی دیکلمه قیلسین.

ج: اۋقووچیلردن ایکّیته‌سی اۋرنیدن توریب، درس‌نینگ اساسی توشونچه‌سی حقیده صنفداشلریگه سۋزله‌سین.

د: اۋقووچیلر، قوییده‌گی ینگی لغتلرنی اۋز کتابچه‌لریگه کۋچیریب، معناسینی تاپسین.

جمله‌دن ایکّی ینگی سۋزگه گپ توزه‌تسین.

یاروتماق، شرف، طمع، حمیده، اطوار، اغیار

اوی تاپشیریغی:

قوییده گی شعرنی نثرگه اۋزگرتیریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

آنالرنینگ ایاغی آستیدا دور روضه جنت و جنان باغی
روضه باغی وصالین ایستار اېسانگ بۋل آنالار ایاغی تۋپراغی

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

۱- بیلیم، کیشی‌گه کتاب آرقه‌لی میسر بؤله‌دی.

۲- عدالتلی شاه، قویاش ینگلیغ بؤله‌دی.

۳- کتاب، قلم بیلن یازیله‌دی.

۴- یازیش اوچون قلم و کاغذ تیارلشیمیز کېره‌ک.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر "بیرلیک آت" لر دیر.

بیرلیک آت: بیر نرسه یا بیر کیشی‌گه دلالت قیله‌دیگن آت‌گه "بیرلیک آت" دېیله‌دی؛

مثاللر: قلم، کتابچه، میز، اؤقووچی، قیز و باشقه‌لر.

قوییده‌گی مثاللرگه دقت قیلینگ:

- بیز کتابلر آرقه‌لی، جهانده‌گی نرسه‌لر بیلن تانیشه‌میز.
- کؤکلم ده، درختلر کؤم-کؤک کییملر کییه‌دی. دله‌لر یم- یشیل بؤله‌دی.
- یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ، تگیگه خط چیزیلگن سؤزلری "کؤپلیک آتلر" دیر.

کؤپلیک آتلر: بیردن کؤپراق نرسه یا کیشی‌گه دلالت قیله‌دیگن آت، (کؤپلیک آت) دېیله‌دی؛ مثاللر: باله‌لر، یولدوزلر، گللر، اؤرتاقلر، بیلیم‌لر و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

عزیز اۋقووچیلر:

۱- بیرلیک و کۋپلیک آتلرنینگ هر بیریگه اوچته مثال یازینگ.

۲. قوییده‌گی متندن بیرلیک و کۋپلیک آتلرنینگ تگیگه خط چیزیب، بیلگیلنگ:

"نوایی اۋزبېک خلقی‌نینگ بویوک شاعر و متفکری دیر. او، کۋپ اثرلر یازیب، برچه تورک خلقلریگه میراث قالدیرگن. خمسه، محبوب القلوب و لسان الطیر اونینگ مشهور اثرلریدن دیر.

۳- "بیرلیک آت" ایشله تیلگن ایکّی جمله یازینگ.

۴- "کۋپلیک آت" ایشله تیلگن ایکّی جمله یازینگ.

۵. هرقطاردن بیرکیشی نوبت بیلن توریب، یازگن جمله‌لرینی تخته‌گه یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۶- املا: اۋقیتووچینگیز اۋقی‌یاتگن متن‌نی انیق و توزوک یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

الف) امیرالکلام علیشېر نوایی حقیده "بیرلیک" و "کۋپلیک" آتلر ایشله‌تیلگن قیسقه متن یازیب کیلتیرینگ!

اۉن بیرینچی درس

هدفلر:

۱– مسوولیت مفهومینی توشونیب، حیاتده مسوولیت‌لی بۉلیش.

۲– "ایگه‌لیک قۉشیمچه" لرینی بیلیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– مسوولیت دېگنده نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

۲– مسوولیت‌سیز دېب، قنداق کیشی‌نی اَیتیش ممکن؟

مسوولیت نیمه دیر؟

بیرکون اۉقیتووچی اوکتای خان، اۉقووچیلردن سۉره‌دی:

– عزیز اۉقووچیلر، بوگون درسینگیز نیمه حقده‌لیگینی بیله‌سیزمی؟

صنف باشلیغی اۉتکیر، اۉرنیدن توریب دېدی:

– هه معلم صاحب! بوگونگی اۉقیله‌دیگن درسیمیز مسوولیت نیمه دیر؟ دېگن حقیده دیر.

اۉقیتووچی اۉتکیردن بوگپ‌نی ایشیتیب، اۉقووچیلرگه اَیتدی:

– هه! بوگون درسینگیز "مسوولیت" حقیده دیر. کېین اۉقیتووچی، ایل بېک آتلی اۉقووچیدن سۉره‌دی:

– مسوولیت دېب، نیمه‌نی اَیته‌دی؟

– ایل بېک دېدی:

– هرکیم‌گه بیر مقام و یا کیشی تمانیدن تاپشیریلگن ایش، اونینگ مسوولیتی دیر.
اۋقیتووچی، کۋپ یخشی دېب، شو سۋراق‌نی باتوردن سۋره‌دی. باتور اېسه دېدی:
– اویده یا که مکتب و یا اداره‌لرده قیلینه دېگن ایش‌لر، مسوولیت دېیله‌دی.
اۋقیتوچی، یخشی دېب، شو سۋراقنی بابردن هم سۋره‌دی، او اېسه:
– قیشلاق، مکتب، محله و گذر، شهر و نهایتده بوتـون اۋلکـه اوچـون تاپشـیریلگن ایشلر و فعالیتلر برچه‌میز نینگ مسوولیتیمیز ساحه سیگه کیره‌دی، دېدی.
اوکتای خان، اۋقووچیلر ایتگن سۋزلر و تعریفلرنی یخشـی و تـۋغری دېـب، اولـردن تشکر قیلدی، کېین دېدی:
عزیز اۋقووچیلر! صنف‌ده ایتیلگن سۋزلرنینگ برچه‌سی قیزیق و مهم اېدی. چـین‌دن هـم اوییمیـز، مکتبیمیـز، گـذریمیز و اداره‌میـزده بجریـب یـورگن ایشـلریمیز "مسـوولیت" دېیله‌دی. مسوولیت، حقیقتده کیشی‌نینگ ذمه سیگه قـۋییلگن وظیفـه یـا بـورچ دیـر. بـو وظیفه یا بورچ نینگ بجریلیشی‌گه هر بیر کیشی‌نینگ اۋزی مسـؤول دیـر. بیـراق انسـانلر اجتماعی موجود بۋلیب، اولر بیرگه یشب، بیرگه ایشله‌یدیلر. شو باعث، اولر شخصی، رسمی و عایله‌وی مسوولیت‌لردن تشقری قوم- قرینداشلر، قۋشـنیلر، محلـه داشـلر، همشـهریلر و بوتـون اۋلکـه داشـلری تۋغریسـیده هـم معـین بـورچ و مسـوولیت‌گـه اېگـه دیرلـر. بـو مسوولیت‌لرنینگ کۋپلری تۋغریدن- تۋغری کیشی‌نینگ ذمـه‌سـیگه بۋلمسـه هـم، بیـراق اخلاق، وجدان، دین و اجتماعی حیات طلـب‌لریگـه کـۋره بجریلیشـی ضـرور دیـر؛ مثـال اوچون، قانون‌گه احترام و عمل قیلیش، یشش جـایلرینی پـاکیزه اسـره‌ش، قۋشـنیلر بـیلن یخشی مناسبتده بۋلیب، کېره‌ک بۋلگنـده یـاردم بېـریش، محـیط، اۋلکـه کـۋرکم‌لیگـی و سرسبزلیگینی اسره‌ش و کۋرکم‌لشتیریش‌گه فعال حصه آلیش، اۋلکه ترقیاتی، اېرکین‌لیگـی و تـوپراق بوتـونلیگینی سقلشـده اینتیلـیش کبـی فعالیـت‌لـر هـم انسـانلرنینگ معنـوی مسوولیتلریگه کیره‌دی.
شو اساسده شخصی، رسمی و عایلـه‌وی ایشـلردن آلیـب، محلـه، شـهر، جمعیـت و اۋلکه‌گه تېگیشلی برچه رسمی، دینی، اخلاقی و اجتماعی فعالیتلر انسانلرنینگ "مسـوولیتی" و "بورچی" دېیله‌دی. بو مسوولیت‌لرنینگ بیر قنچه‌سی تۋغریدن تۋغری مجبـوری بۋلسـه، اَیریم‌لری اېسه اخلاقی، دینی و وجدانی بورچ‌لریدن حسابلنه‌دی.

اساسی توشونچه:

جامعه‌ده هر بیرکیشی‌نینگ اؤزیگه یره‌شه مسـوولیتی بـار. انسـان اجتمـاعی موجـود صفتیده عایله، محله، شهر، مکتب، اداره و اؤلکه‌ده معین مسـوولیتلـرگـه ایگـه دیـر. بـو مسوولیتلردن اَیریم‌لری‌نینگ بجریلیشی مجبوری بؤلسه، اَیـریم‌لـری وجـدانی و اخلاقـی دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اؤقینگلر، کېین ایکّـی کیشـی نوبتـده قوییـده‌گـی سـؤراقلرگه قیسقه جواب بېرسین:

- نیمه‌لرنی مسوولیت دېب اؤیله‌ی‌سیز؟
- نېچیته اخلاقی مسوولیت‌نی ایتینگ.
- محیط پاکیزه‌لیگی قنداق مسوولیت دیر؟

۲- اؤقـــووچیلر ایکّـــی گـرووپگـــه بؤلینیـــب، اؤز ارا درس مفهـــومی حقیـــده فکـــر المشتیرسین‌لر، کېین هرگرووپدن بیر کیشی توریب، اؤز گرووپی‌نینگ نظرینی اَیتسین.

۳- قوییده‌گی لغتلر معناسینی یازیب، هرقیسی‌سینی جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

کؤرکم، حصه قؤشیش، توپراق بوتونلیگی، اینتیلماق، ذمه

اوی تاپشیریغی:

اخلاقی مسوولیتلردن بیرینـی تنلـب، او حقـده بـېش سـطرلیک بیـر مـتن یازیـب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

ایگه‌لیک قۉشیمچه‌لر:

قوییده‌گی مثاللرگه دقت قیلینگ:

قلمیم= قلم+یم، قلمیمیز = قلم+یمیز، آته‌نگ = آته+نگ، قلمینگ = قلم+ینگ، آته‌نگیز=آته+نگیز، قلمینگیز= قلم+ینگیز، آته سی=آته+سی، قلم=قلم+ی، آته‌لری = آته+لری،

قلم‌لری = قلم+لری.

یوقاریده‌گی "م"، "یم"، "میز"، "یمیز"، "نگ"، "ینگ"، "نگیز"، "ینگیز"، "سی"، "ی"، "لری"، آتلرده‌گی "ایگه‌لیک قۉشیمچه‌لری" دیبله‌دی. ایگه‌لیک قۉشیمچه‌لری قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

آتلرگه قۉشیلیب، نرسه یا که پدیده توشونچه‌سی‌نینگ اوچ شخصدن بیریگه تیگیشلی‌لیگینی، قره‌شلیگینی یا که مناسب‌لیگینی کۉرستووچی قۉشیمچه‌لر، ایگه‌لیک قۉشیمچه‌لری دیبله‌دی. قوییده‌گی مثاللرگه دقت قیلینگ:

- آته‌م اۉقیتووچی ایدیلر.
- کتابیم، اویده ایسیم دن چیقیب قالگن ایکن.
- بیز آته‌میزنی سیوه‌میز.
- سینگه مینگ رحمت، قنچه هم یخشی ایش بجردینگ!
- همه‌نگیز یاشی اولوغ‌لرگه حرمت قیلینگلر.
- ارسلان قلبی پاک باله دیر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرده کېلتیریلگن "ایگه‌لیک قۉشیمچه"لر تگیگه چیزیق چیزیب کۉرسه‌تینگ:

- مېن آته و آنه‌مگه حرمت قیله‌من.
- مکتب، ایکّینچی اوییمیز دیر.
- مېن اۉلکم نی چین قلبیم‌دن سېوه‌من.
- مېن تېمورنی کۉریب، اونگه آته‌نگ‌گه رحمت! دېدیم.
- سلطان مراد، اوکه‌سی اولوغ بېککه، کتابینگ‌نی اۉقیدینگ‌می؟ دېدی.
- چۉلپان اوکه‌سینی جوده هم سېوه‌دی.

۲- قوییده‌گی متنده "ایگه‌لیک قۉشیمچه" لرینی ایشله‌تینگ:

- بیر کون استاد اوکتای خان اۉقووچی . . . دن سۉره‌دی.
- عزیز اۉقووچیلر، بوگونگی درسی . . . نیمه حقده‌لیگینی بیله‌سیزلرمی؟
- افغانستان بیز . . . یورتیمیز دیر.
- بایسکل . . . توزه‌لدی‌می؟
- اوکه . . . سفردن کېلدی.

۳- تۉرتته ایگه‌لیک قۉشیمچه‌سی بۉلگن سۉز یازیب، بیرته‌سیدن جمله توزینگ.

۴- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، بیری یازگن سۉزلری و ایکّینچی‌سی ایسه، توزگن جمله‌سینی اۉقیسین.

۵. املا: اۉقیتووچینگیز اۉقی یاتگن متن‌نی تۉغری و انیق یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

مسوولیت حقیده "ایگه‌لیک قۉشیمچه‌لری" ایشله‌تیلگن بیر قیسقه متن یازیب کېلتیرینگ!

اۉن ایکّینچی درس

هدفلر:

۱– "بابرنامه" نینگ، اۉزبېک ادبیاتیده توتگن اۉرنی و اهمیتینی بیلیش.

۲– آتلرنینگ تورلنیشینی اۉرگنیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– بابر حقیده نیمه‌لرنی بیله‌سیز؟

۲– بابرنینگ یازگن کتابلریدن بیرانته‌سینی بیله‌سیزمی؟

بابر نامه

ظهیرالدین محمدبابرشاه اۉزبېک ادبیاتی رواجیگه اولکن حصه قۉشگن مشهور ادبی سیما و او اۉلکه‌میزده بویوک دولت قورگن سیاسی شخصیتلردن بیری دیر.

بابردن بیزگه، اۉزبېک و دری تیللریده یازگن شعر دیوانی، بابرنامه، مبّین، عروض و والدیه رساله‌لری یېتیب کېلگن. بو اثرلر جمله‌سیده، اونینگ "بابرنامه"سی بیریک بیر تاریخی اثر دیر. "بابرنامه" اۉته بدیعی مهارت بیلن یازیلگن. بو اثرنی اۉزبېک نثری نینگ شهکاری دېسک، ارزییدی.

"بابرنامه" نی "توزوک" هم دېگنلر، اما بابرنینگ اۉزی "وقایع" دېب یازه‌دی. او بیر رباعی‌سیده دېیدی:

بو عالم ارا عجب الملر کۉردیم
عالم اېلیدن طرفه ستملر کۉردیم
هرکیم بو وقایعنی اۉقور، بیلگه‌ی کیم
نې رنج و نې محنت و نې غملر کۉردیم

بابر "بابرنامه"ده، اۉز کۉزی بیلن کۉرگن و باشیدن کېچیرگن هجری ۹–۱۰نچی عصرگه تېگیشلی تاریخی واقعه‌لرنی انیق و چین یازه‌دی. شونینگدېک عزیز اۉلکه‌میز

افغانستان، ماوراءالنهر، هند و پاکستانگه قره‌شلی تورلی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، علمی، تاریخی، جغرافیـایی، دینـی و اتنوگرافیـک چوقـور، کېنـگ و تؤلیـق معلومـاتلرنی عکـس اېتتیره‌دی، اینیقسه اؤلکه‌میز افغانستان واقعه‌لری و کابل‌گه تېگیشـلی نرسـه‌لرگـه علیحـده اؤرین بېره‌دی؛ چونکه او کابل‌نی چین کؤنگولدن سېوردی.

"بابرنامه" اؤزبېک ادبی تیلی نینگ چیرایلی نمونه‌سی صفتیده هم کتّه اهمیتگه اېگـه دیر. اثر بو نقطهٔ نظردن هم، اؤزبېک ادبی تیلی نینـگ رواجـی و اؤسیشـیده مهـم اؤریـن توتگن.

بابر اؤلکه‌میزنینگ هر بیر شهری، قیشلاق و ییلاقی، یؤلی، تاغی، دلـه و اؤرمـانلری، دریا و سای‌لرینی گېزیب چیققن؛ هر بیر اؤت، گل، درخـت و اؤسـیملیک‌لرینـی اؤز قـؤلی بیلن اوشلب کؤرگن؛ تورلی قوم‌لری بیلن یقینـدن گیپیریـب، اولرنینـگ عـادتلری و رسـم-رواجلرینی اؤرگنگن.

او، برچه معلوماتلرنی "بابرنامه"ده جوده چیرایلی و سېزیلرلی قیلیب، تصویرله‌یدی. بـو تصویرلر شونچه‌لیک انیـق و آیـدین بېـریلگن کـه، کتـابنی اؤقـیگن کیشـی اؤزینـی بـابر زمانیده‌گی یېرلر و واقعه‌لرده تاپه‌دی. "بابرنامه" انه شـو خصوصـیتلری اوچـون، حاضـرگچه جهان‌نینگ برچه مهم تیللریگه ترجمه قیلینیب، باسیلگن. قوییده، سیز "بابرنامه" دن کابـل حقیده‌گی قیسقه بیر پارچه نی اؤقیسیز:

"کابل نینگ بسیار لطیف هواسی بار، کابل هواسـیدېک هوالیـق یېـر عالمـده معلـوم اېمس کیم بؤلغای. یازلرده کېچه‌لری پؤستین‌سیز یاتیب بـؤلمس، قیشـلری اگرچـه قـاری اکثر اولوغ توشر؛ ولی مفرط ساووغی یؤقتور. سمرقند و تبریز هم خوش هوالیققـه مشـهور دور؛ ولی مفرط ساووقلری باردور. اطرافیده تؤرت خوب اؤلنگ واقع بؤلوبتور...."

اساسی توشونچه:

"بابرنامه"، بابرنینگ باشدن کېچیرگن و کۉزی بیلن کۉرگن واقعه‌لر و نرسه‌لری‌نینگ بیانی دیر. اونده، عزیز اۉلکه‌میز افغانستان، ماوراءالنهر، هند و پاکستان نینگ ۹-۱۰نچی عصرده‌گی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی، دینی و اتنوگرافیک معلوماتی چوقور و انیق بیان اېتیلگن. "بابرنامه" اۉزبېک ادبی نثری‌نینگ چیرایلی نمونه‌سی دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی آلتی دقیقه‌ده جیم اۉقینگ.

۲- تۉرت گروپگه بۉلینیب، "بابرنامه" باره‌سیده بحث‌لشینگ، کېین هرگروپدن بیرکیشی توریب "بابرنامه" حقیده یازیلگن متن نینگ بیر پراگرافی موضوعی‌نی باشقه‌لرگه سۉزله‌سین.

۳- قوییده‌گی ینگی لغتلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، اولردن تۉرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ. کېین اۉقیتووچی بیر نېچیته اۉقووچی نینگ یازگن‌لرینی کۉریب، خطالرینی توزه‌تسین.

سیما، عاید، وقایع، شهکار، توزوک، اۉسیش، ییلاق، دله، سبزیلرلی، اتنوگرافیک، اۉته، اۉلنگ، مفرط، مبیّن، رساله

۴- هرگروپدن بیرکیشی نوبتده توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیسین. باشقه‌لر تۉغری یا ناتۉغری‌لیگی حقیده فکرلرینی بېلدیرسین‌لر.

۵- بابر رباعی‌سینی بیرکیشی دیکلمه قیلسین، کېین اونینگ مفهومینی ینه بیر کیشی توریب ایتسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- بابر رباعی سینینگ مضمونی حقیده بېش سطرلیک بیر متن ترتیب بېریب، همده بابرنامه نینگ کابل حقیده‌گی معلوماتی دېک، هر بیرینگیز اۉز محله‌نگیز حقیده ۵ سطرلیک معلومات یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه توجه قیلینگ:

- احمد کتابینی میزدن آلدی.
- محمود صنفده درسینی دقت بیلن ایشیته‌دی.
- یولدوز، آیدین‌گه کۉپگینه مهربانلیک کۉرسه‌تیب، اونینگ درسلریگه یاردم بیردی.
- جاندن سینی کۉپ سیورمن، ای عمر عزیز
- ساندن سینی کۉپ سیورمن، ای عمر عزیز
- هرنی نی کیم سیومک آندین آرتوق بۉلماس
- آندن سینی کۉپ سیورمن، ای عمر عزیز

(امیر علیشیر نوایی)

یوقاریده‌گی جمله‌لرده تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر، آتلرنینگ تورلنیش (اۉزگریش شکلی) کۉرسه‌تیلگن.

آتلرنینگ تورلنیشی (اۉزگریلیش شکلی):

اۉزبیک تیلیده آتلرنینگ کیلیشیک شکللری (اضافت حرفلری یا پیشینه) (نینگ، نی، دن، گه و ده) بیلن اۉزگریشی تورلنیش دییله‌دی، کیلیشیک‌لرنینگ برچه‌سی، آت (اسم)دن کیین کیله‌دی و اولرنینگ باشقه سۉز تورکومی‌گه مثلاً فعلگه، صفتگه، ... روش مناسبتی و تابعلیگینی بیلدیره‌دی. آتلر، کیلیشیک قۉشیمچه‌سینی آلیب، اۉزگره‌دی. کیلیشیک قۉشیمچه‌لری تورلاوچی قۉشیمچه‌لر سنه‌له‌دی. اۉزبیک تیلیده آلتیته تورلاوچی قۉشیمچه بار:

۱- باش کیلیشیک قۉشیمچه‌سی (بیلگیسی یۉق)،
۲- قره‌تقیچ کیلیشک قۉشیمچه‌سی (نینگ)،
۳- توشوم کیلیشک قۉشیمچه‌سی (نی)،
۴- جۉنه‌لیش کیلیشک قۉشیمچه‌سی (گه)،
۵- اۉرین- پیت کیلیشک قۉشیمچه‌سی (ده)،
۶- چیقیش کیلیشک قۉشیمچه‌سی (دن).

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اؤقیب، آتلرنینگ تورلنیش (اؤزگریش) شکل‌لرینی کؤرسه‌تینگ:

- شفیق کیم‌گه اؤز کتابینی بیردی؟ سین اونی تانیی‌سن‌می؟
- تیمور توناکون باتورگه بیر قلم ساوغه قیلدی.
- افغانستانده حاضرچه دموکراسی اوچون ینگی آدیملر کؤته‌ریلماقده.
- تیل بیر ملت‌نینگ بیلگیسی، خلق نینگ اؤتمیشی، ترقیات و کیله‌جگی نینگ کؤزگوسی دیر.
- کوشانیلر میلادی بیرینچی عصردن آلدین یشردیلر.
- تورکی خلقلر مدنی حیاتیده، عرب یازووی نینگ اؤرنی و اهمیتی کتّه دیر.

۲- درس متنی‌نی کؤزدن کیچیریب، اونده‌گی آتلرنینگ تورلنیشی (اؤزگریلیشی) نی کتابچه‌نگیزگه کؤچیرینگ.

۳- هرقطاردن بیر کیشی توریب، کؤچیرگن تورلنگن آتلرنی اؤقیسین. باشقه‌لر اونینگ تؤغری یا ناتؤغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسین‌لر.

۴- یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر، مصلحت‌لشیب قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، مناسب سؤزلر بیلن توگللنگ:

- انسان ... حیوان ... نیمه فرقی بار؟
- آز ییماق و آز گپیرماق ... عادت قیل.
- بو تؤلقون ... اویی دیر.

بابرنامه . . . بابر . . . اؤزی وقایع دیب، یازه‌دی.

بابر، بابرنامه . . . عزیز اؤلکه‌میز حقیده تؤلیق معلومات بیره‌دی.

- بو حکایه‌لر تؤپلمینی سین . . . ساوغه قیله‌من.

۵- آتلرنینگ تورلنیش (اؤزگریش) شکللرینی نظرده توتیب، ایکّیته جمله یازینگ.

۶- املاء: اؤقیتووچینگیز ایتگن متن‌نی توزوک املاء بیلن یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

بیش سطرلیک بیر متنده، آتلرنینگ تورلنیش شکللرینی ایشله‌تیب کیلتیرینگ!

اۉن اوچینچی درس

هدفلر:

۱- تۉغریلیک و چین سۉزلیک بۉلیش اهمیتینی توشونیش.

۲- حیاتده، ایش و محنت مهم‌لیگینی بیلیش.

۳- کېلیشیکلر و باش کېلیشیک توشونچه‌سینی بیلیش و متن‌لرده بیلگیلب، جمله‌لرده ایشلته‌آلیش.

سۉراقلر:

۱- یلغان دېب نیمه‌نی اَیته‌دی؟

۲- تۉغری‌لیک باره‌سیده سۉزله‌ی آله‌سیزمی؟

یلغانسیز شهر

روایت قیلیشلریچه اۉتگن زمانلرده جوده کۉرکم بیر شهر بار ایدی. اوشبو شـهرنینگ اولوسی آز؛ لېکن برچه سی بای و دولتلی ایـدی. بـو شـهرده هېچکـیم ایشسـیز و کسـل ایمسدی؛ برچه ایل- اولوس بیر- بیرلری بیلن بیر عایله اعضاسیدېک یشردیلر.

بو شهرنینگ یاش و قرّیسی، ایرکک- عیالی، حتی پادشـاه و بېکـه سـی هـم دایـم اۉقیب، اۉرگنیب، ایشلردیلر. شونینگ اوچون، هېچکیم هېچ نرسـه‌گـه محتـاج ایمسـدی و محتاجلیک یۉقلیگی سببلی بو شهرده اۉغریلیـک، الـداقچیلیک، تیلمچـی‌لیـک، خیانـت و یاووزلیک هم یۉق ایدی. بو شهر، "یلغانسیز شهر" آتی بیلن دانگ تره‌تگن ایدی. الله ﷻ بو شهر اولوسیگه خیر و برکه‌سینی یاغدیرر ایدی.

بو شهرنینگ یانیده باشقه بیر شهر بار ایدی. بـو شـهرنینگ پادشـاه و بېکـه سـیدن، سرای اهلی و اولوسی‌گچه برچه‌سی تنبل‌لیک، بېکارلیک، یلغـانچی‌لیـک، خیانـت، گنـاه و جنایتگه عادت قیلگن ایدیلر. شونینگ اوچون، تېنگری تعالی اولردن ناراض بۉلیب، خیـر و برکه‌سینی اولرگه یاغدیرمسدی. بو شهرنینگ یېری قوروق و اولوسی قشاق ایدی. بو شهر "یلغان شهری" گه آت چیقرگن ایدی.

ایتیشلریچه، "یلغان شهری" نینگ پادشاه سی قۉشنی شهرنینگ آبادلیگی و تینچلیگینی کۉره آلمه‌ی، یۉق قیلیش نیتیده بۉلیب، شیطان یاردمیده بیر آلتین قصر قوردی. اونده تورلی گل‌لر، قوشلر، درختلر، تورلی ییمک- ایچمکلرنی تیارلب، یلغانسیز شهری نینگ پادشاه سی، بیکه‌سی و سرای بیکلری و امیرلرینی مهمانلیککه چقیردی و بیر هفته دوامیده مهمانلرگه تورلی کۉنگول آچر اۉیین‌لر، نمایش‌لر خیلمه- خیل الداقچی ناز و نعمت‌لر و اۉتکینچی آسایش و قووانچ‌لرنی کۉرسه‌تیب، بونده‌ی حیات کیچیریش نینگ یخشی‌لیگیگه اولرنی ایشانتیردی، سۉنگره ایشلمه‌ی بایلیک تۉپلش و آسایشده یشش قنغیر و ناتۉغری یۉللرینی اۉرگتدی. یلغانسیز شهری نینگ پادشاه و امیرلری اۉز شهرلریگه قیتیب، اولوسگه آغیر سالیق سالدیلر؛ باشقه‌لر محنتی حسابیگه یشه‌ی باشله‌دیلر و شو یۉل بیلن شاه و سرای عملدارلری‌نینگ تۉکین- ساچین حیاتی تأمینلندی. ایل- اولوس قشاق بۉلیب، بیکارلیک، اۉغریلیک، الداقچیلیک و یاووزلیک کبی یمان ایشلر کۉپه‌یدی. اولوغ تنگری تعالی هم اولردن ناراض بۉلیب، رحمت یاغمیرینی یاغدیرمه‌ی قۉیدی. کۉپ اۉتمه ی، برچه میوه‌لی باغلر، یم- یشیل اۉرمانلر، کۉرکم چیچکتولر و سیر محصول ایکین زارلر قوریب، تیکانتولرگه ایلندی. اینگ یمانی شو ایدی که پادشاه و اولوس بو حال‌نینگ دلیلینی بیلمه‌ی، برچه عیبنی تقدیرگه باغلب، تدبیر و چاره‌سینی ایزله‌مه‌ی قۉیدیلر.

بو متلنی بیلیمدان، تجربه‌لی بیر چال اۉزی‌نینگ مهربان، ایشچن، درسلرینی اعلا نمره‌لر بیلن اۉقییدیگن، محنت سیور نبیره‌سیگه اۉته قیغو و حسرت بیلن ایتیب بیردی. مهربان و محنت سیور اۉقووچی باله، اۉیله‌نیب قالدی و اوزاق اۉیلب، بیر قرارگه کیلدی: "یلغان شهری‌گه ایلنگن بو بوزوق شهر و اولوسینی ینه یلغانسیز ایل و تینچ-آباد شهرگه ایلنتیریش کیره‌ک. بونی بیرینچی بۉلیب، اۉزیم‌دن و اۉرتاقلریم‌دن باشله‌ی‌من."

عزیز اۉقووچیلر! نیمه اۉیله‌یسیز؟ "یلغان شهری" گه ایله‌نیب قالگن، یلغانسیز شهر اولوسی واقعه نینگ اصل سببینی توشونیب، شهرلرینی ینه کۉرکم، آباد و یلغانسیز شهر قیله آلر میکن‌لر؟ قیسی یۉللر بیلن بو مقصدگه ایریشیش ممکن؟

اساسی توشونچه:

تۆغریلیک، صداقت، ایناقلیک، محنت سیورلیک و بیلیم هر بیر اولوسنی سعادت، تینچلیک و یوکسه‌لیش تمانگه آلیب باره‌دی. عکسینچه، تنبل‌لیک، بیکارلیک، یلغانچیلیک، خیانت، اۆغریلیک و یاووزلیک آدملرنی تۆغری یۆلدن آزدیریب، بخت‌سیزلیک، قشاقلیک، محتاجلیک کبی بلالرگه یۆلیقتیره‌دی.

ایزگو خصلت و عمللر، انسانلرگه قوتقروچی بۆلسه، عکسینچه یمان خصلت و عمللر بختسیز قیلووچی دیر.

فعالیتلر:

۱- عزیز اۆقووچیلر، درس متنینی ۶ دقیقه‌ده جیم اۆقینگلر.

۲- سیزگه متن‌نینگ قیسی جمله‌سی جوده یاقدی؟ نیمه اوچون؟

۳- سیزگه متن‌نینگ قیسی بیر جمله‌سی یاقمه‌دی؟ نیمه اوچون؟

۴- اۆقووچیلر تۆرت دسته‌گه بۆلینیب، حکایه‌نینگ مضمونی و یلغانسیز شهرنی قیته‌قوریش یۆللری حقیده بحث‌لشسینلر.

۵- بیر دسته‌دن بیرکیشی توریب، حکایه‌نینگ نتیجه‌سی و باشقه دسته‌دن بیر کیشی یلغانسیز شهرنی قیته تیکلش اوچون تاپگن یۆللری حقیده فکرینی ایتسین.

۶- قالگن ایکّی دسته‌دن بیر- بیر کیشی ایکّی دسته‌نینگ فکرلرینی اۆز فکرلری بیلن تۆلدیرسینلر.

۷- قوییده‌گی سۆزلرنی سۆزلیک یاردمیده معنا قیلیب، ایکّیته‌سینی تنلب، مناسب جمله توزینگ:

روایت، بیکه، الداقچیلیک، تیلم‌چیلیک، دانگ تره‌تگن، سرای، سالیق، تۆکین- ساچین، چیچکتو، تیکانتو

۸- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، سۆزلرنینگ معناسی، همده توزگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۆقیب، ایشیتتیرسین.

اوی تاپشیریغی:

حکایه متنینی یخشی یادلب، حکایه سۆنگیده‌گی ایکّی سۆراغیگه کمیده آلتی سطرلیک جواب یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

– اېرکین شوبوگون سفردن کېلرمیش.

– دهقانلرنینگ اېکینی اونچه‌لیک یخشی بۉلمه‌دی.

– ایکله تیم مسابقه اوچون میدانگه چیقدیلر.

– کسل باله آغزی‌نی آچیب، زۉرغه نفس آلردی.

– مکتب‌دن کېلیب، تاغه‌م نیکی گه کېتدیم.

– آهای، اوی‌ده کیم بار؟

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن دن، نینگ، گه، نی، ده سۉزلری کېلیشیکلر دېیله‌دی.

کېلیشیکلر:

آت یا که آتلشگن سۉزنینگ فعلگه یا آتگه بۉلگن مناسبتی و تابعلیگی‌نی افاده‌لیدیگن شکل‌لرنینگ برچه‌سی کېلیشیک تورکومی یا درجه‌سی دېیله‌دی.

کېلیشیک جمله‌نینگ سۉزلرینی بیر– بیریگه باغلب، اۉرته‌ده‌گی مناسبت‌نی کۉرسته‌دی.

اۉزبېک تیلیده آلتیته کېلیشیک بۉلیب، اولر بیرلیک و کۉپلیک‌ده‌گی آتلرگه قۉشیله‌آله‌دیلر.

مثاللر:

– "یلغان سۉز، اوزاققه (گه) چۉزیلمس".

بو جمله‌ده‌گی "اوزاق قه" سۉزیده‌گی "قه= گه" قۉشیمچه‌سی "یالغان سۉز" نی "اوزاق" سۉزیگه تابعلیگینی انگله‌ته‌دی.

– "اینده‌مسدن، اوی دېب چیقر!".

بو جمله‌ده "دن"، "اینده‌مس" سۉزینی" اوی دېب چیقماق" عباره‌سیگه تابع قیله‌دی.

– "سوونی کۉرمه‌ی، اېتیک‌نی چیقرمه!".

بو یېرده "سوونی" و "ایتیک‌نی" سۆزلریده‌گی "نی" قۆشیمچه‌سی اولرنی "کۆرماق" و "چیقرماق" فعل‌لریگه باغله‌یدی.

قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اۆقینگ:

– تۆلقون شو حاضر کېلدی.

– شمال جوده قتّیق ایسدی.

ایکّله جمله‌ده‌گی "تولقون" و "شمال" سۆزلری باش کېلیشیک حسابلنه‌دی.

کېلیشیکلر جدولی

کېلیشیکلرنینگ آتی	قۆشیمچه سی	سۆراقلری
باش کېلیشیک	–	کیم؟، نیمه؟، قه‌یېر؟
قره‌تقیچ کېلیشیک	نینگ	کیم‌نینگ؟، نیمه‌نینگ؟
توشوم کېلیشیک	نی	کیم‌نی؟، نیمه‌نی؟، قه‌یېرنی؟
جۆنه‌لیش کېلیشیک	گه، –که، –قه	کیم‌گه؟، نیمه‌گه؟، قه‌یېرگه؟
اۆرین– پیت کېلیشیک	ده	کیم‌ده؟، نیمه‌ده؟،قه یېرده، قچان؟
چیقیش کېلیشیک	دن	کیم‌دن؟، نیمه‌دن؟ قه‌یېردن؟

باش کېلیشیک:

باش کېلیشیک آت‌نینگ گپ (جمله) ده ایگه (فاعل، مسند) ایکنلیگینی انگله‌ته‌دی. اونینگ کۆرستگیچ قۆشیمچه‌سی یۆق و کیم؟، نیمه؟ سۆراق‌لریدن بیریگه جواب بۆله‌دی؛ مثال: سۆلمس کتابلرنی کېلتیردی. بو یېرده "کیم کتابلرنی کېلتیردی؟" دیگن سۆراققه "سۆلمس" دېب جواب بېریله‌دی، دېمک "سۆلمس" باش کېلیشیک دیر.

فعاليتلر:

۱- "يلغانسيز شهر" داستانيده‌گی کېليشيکلردن بير نېچه باش کېليشيک نمونه‌لرنی بېلگيلب، کتابچه‌نگيزگه يازينگ؛ مثال: اولر "اۋز شهرلريگه قيتديلر."

۲- بېش کيشی نوبت بيلن توريب، هربيری تاپگن باش کېليشيک‌لردن بير-بيرته جمله‌نی تخته‌گه يازيب، باش کېليشيگينی کۉرستسين، باشقه‌لر اونی تصديق‌لسين يا تۉغری‌لسين.

۳- يولدوز و اۋتکيربېگ‌نی باش کېليشيک اۋرنيده ايری جمله‌لرده ايشله‌تينگ.

۴- هرقطاردن بيرکيشی توريب، توزگن جمله‌لرينی اۋقيسين و باشقه‌لر فکر بيلديرسينلر.

اوی تاپشيريغی:

آلتيته جمله يازيب، هر بير جمله‌ده باش کېليشيک‌نی کۉرسه‌تينگ!

اۉن تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱– موسیقی و اۉزبېک چالغو اسبابلری حقیده معلومات تاپیش.

۳–گرامردن "قره‌تقیچ و توشوم" کېلیشیگینی اۉرگنیش و جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– اۉزبېک موسیقی اسبابی حقیده نیمه بیله‌سیز؟

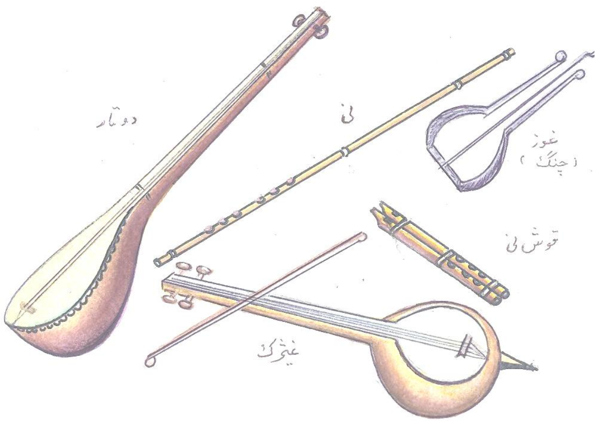
۲– قیسی بیرینگیز بیرار موسیقی آله‌سینی کۉریب، چالگن‌می‌سیز؟

موسیقی

"موسیقی، یونانچه "موزیک" سۉزیدن آلینگن بۉلیب، تاووشلر و آوازلر دېگن معنانی انگلته‌دی. شونینگدېک، موسیقینی "کویلر" علمی دېیدیلر. موسیقی علمی اساسیده، کوی و آهنگلرنینگ توری، تاریخی، چالغو اسبابی تورلری و موسیقی گه تېگیشلی برچه موضوعلر اۉرگنیله‌دی.

بویوک فیلسوف ارسطو، موسیقینی ریاضی قسملریدن بیری دېگن. اسلام فیلسوفلری هم ارسطو سۉزینی تصدیق‌له‌گنلر.

موسیقی، انسان‌نینگ روح و قلبیگه تسکین بېره‌دیگن و قووانچ بغیشله‌یدیگن گۉزه‌ل بیر نرسه دیر. موسیقی، انساننی کوی و آهنگلرنینگ عجایب دنیاسیگه یېتکله‌یدی و حس–تویغولرنی نازک‌لشتیره‌دی. قیسقه‌سی، "موسیقی، روح غذاسی دیر"

موسیقی هر بیرخلق‌نینگ ملی بایلیگی دیر. خیلمه–خیل

چالغو اسبابلر و اولر آرقه‌لی جرنگلب کېله‌یاتگن ملی کوی و نوالر، انه شـو معنـوی بایلیـک نینگ اجره‌لمس قسمی سنه‌له‌دی.

اؤزبېک اولوسی‌نینگ باشقه خلقلر کبی اؤزیگه خاص موسیقی‌سی و چـالغو اسـبابلری بار. اؤزبېک چالغو اسبابلری اوچ دسته‌گه بؤلینه‌دی:

۱- تارلی چالغولر: (دوتار، عود، غژک، قانون، قؤشقارچه، تنبور، دمبوره، رباب ...

۲- پوفلنه‌دیگان چالغولر: (نی، سورنی، کرنی، توله ...

۳- ضرب بیلن چالینه‌دیگان چالغولر: (زیربغلی، تبله، دف، دهل، قـؤبیز، زنـگ، تـاس ...

اؤزبېک چالغو اسبابلری دوتار، دومبوره، غژک، دف (دایره)، زیربغلی، تبله، قـؤبیز، نـی، سورنی، کرنی، عود، تنبور، تاس، زنگ و قؤشقارچه (رباب نینگ بیر توری) دن عبارت دیر. بولر بیرلیک و کؤپلیک حالتده چلینه‌دی.

اؤزبېک موسیقی‌سی ایکّی تورده: محلـی یـا فولکلـوری و رسـمی شـکلده بـؤلینگن. افغانستان اؤزبېک‌لری اره‌سیده محلی قؤشیقلر جوده کؤپ تورلرگه اېگه. اولر جؤره قـؤزوم، گله‌باغ، مکه‌یلی، دانه- دانه، الپ اکه‌دن، تؤره، قدوس بـای و باشـقه‌لـر دیـر. بـو کـوی و قؤشیقلرنی اساساً اېرککلر اجرا اېته‌دیلر. قؤشیقلرنینگ بیر قسمی اساسـاً تـورلی مراسـم یـا ایش جریانیده کویلنه‌دی.

خاتین- قیزلر اره‌سیده هم کوی و قؤشیق‌لرنینگ کؤپ تورلری بار. اولردن نای–نای، اؤلنگلر، یار- یارلر، کېلین سلام، یازی- زیبا، طاهر- زهره، اله‌لر کبیلر دیر. بولر بیرلیک یـا کؤپلیکده، ساز بیلن یا سازسیز اَیتیله‌دی.

بو قؤشیق و کویلر عموماً بیره‌ملر و تؤیلرده ماهر قؤشـیقچیلر و نوازنـده‌لـر آرقـه‌لـی اؤقیله‌دی.

مکتبلرده اېسه، موسیقی تورلی ترانه و قؤشیقلر و نمایشلر آرقه‌لی اؤقـووچیلر تمانیـدن اجرا اېتیله‌دی.

علیشیر نوایی "محبوب القلوب" اثریده موسیقی و مطرب حقیده شونداق یازگن:

"مطرب طرب افزا، مغنی غم زدا. ایکالاسیگا حال و درد اهلی جان قیلورلار فدا. اُول که کؤرگوزگای ملایم ترانه و نغم، اگر ایشیتگوچی‌نینگ حیاتی نقدی آنگا فدا بؤلسه نې غم؟ کؤنگول قوتی خوش نوازدین، روح قوتی خوش آوازدین..."

اؤزبېک خلقی‌نینگ بویوک سیمالری موسیقینی چوقور تینگلب، اونگه یوقاری بها بېریب، ماهر چالغوچیلر و اشوله‌چیلرنی حرمت قیلر ایکن‌لر. اؤتمیشده آتاقلی موسیقی بیلیمدانلری و استاد موسیقی‌چیلریمیزنی اؤتگن و اؤزلریدن بویوک آت و منگو اثرلر قالدیرگن‌لر. امیر خسرو بلخی- دهلوی، قل محمد شبرغانی، حسین عودیلر موسیقی اوچون اثرلر یازیب، ینگی کویلر ایجاد قیلگن‌لر. اؤزبېک کلاسیک موسیقی‌سی اوّلده ۱۲ مقام ایدی و کېین شش مقام و ۱۲ آوازه‌گه قیسقرتیریلدی.

قوییده‌گی بابر نینگ موسیقی مقاملری و آوازه‌لری حقیده یازگن شعرینی کېلتیره‌میز:

گر اؤن ایکّی "مقام" توتسانگ یاد
قیلایین بارچه‌سین سنگا تعداد

بار "صفاهان"، "نوا"، "بزرگ"، "عراق"
"راهوی"، "راست"، "زنگوله"، "عشاق"

"زیرافگند"، "بوسلیک" یانا
چون "حسینی"، "حجاز" اؤن ایکّی سانا

بؤلدی مذکور بو اؤن ایکّی مقام
بارچه سی بینه- بینه، نام به نام

اولـــین حـــرف هـــر مقـــام، اي یـــار،
"نص" دور و "زرع" و "حب" نی قیل تکـرار

ایمـــدی شـــرح ایلایـــین "شـــش آوازه"
بیـــر- ایکّـــی بیـــت آیتـــایین تـــازه:

"مایـــه" "نـــوروز"، یانـــا "ســـلمک" بیـــل
یانـــا "گردانیـــه"، "گواشـــت" دیگیـــل

یانـــا "شـــهناز" بارچـــه بؤلـــدی شـــش
باری نینگ جمع حرفـی "مـن سـگگش"

اساسی توشونچه:

موسیقی انسانلر اوچون روحی غذا همده گؤزه‌ل و ظریف ذوق و سلیقه‌لرینـی عکـس ایتیروچی هنر دیر. موسیقی انسانلرنینگ گؤزه‌ل‌لیک ایستکلری و چنقـاقلرینی قانـدیریش بیلن بیرگه، محنت و ایش پیتلریده اولرگه تورتکی بؤلیب یا کـه چرچـاق و هـاردیق‌لرینـی چیقه‌ره‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی بیش دقیقه انیق اؤقیب، بو سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگلر:
- موسیقی قیسی سؤزدن کیلیب چیققن؟
- ایکّیته اؤزبیک چالغو اسبابینی آت توتینگ!
- قیسی چالغو آله‌لرنی فقط خاتین- قیزلر چاله‌دیلر؟
- جؤره و نـای- نـای قؤشـیقلریدن قـه‌ی بیرینـی عیـاللر و قـه‌ی بیرینـی ایرککلـر کویله‌یدیلر؟
۲- بیرارته‌نگیز قؤشیقلردن بیرینی بیلسه، باشقه‌لرگه اَیتیب بیرسین.

۳- قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، اوچ- تورتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:
موسیقی، کوی، تسکین، اشوله، مطرب، طرب، اُول، نغم، قوت

۴- هر قطاردن بیرکیشی توریب، سۉزلرنینگ معناسی، همده توزگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هربیرینگیز عایله یاردمیده، اېرککلر و عیاللر کویله‌یدگان قۉشیقلردن تۉرته‌سینینگ آتینی یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لر و تگیگه خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

- آنه‌نینگ مهری قلبیمیزنینگ تسلی‌سی دیر.
- اؤلکه‌میزنینگ کؤپراق منطقه‌سی تاغلی دیر.
- مکتبیمیزنینگ آبادلیگی و گؤزه‌للیگی اؤقووچیلرگه باغلیق دیر.
- اؤلکه محبتی هردایم کؤنگلیمیزنینگ آوونچی سی دیر.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر "قره‌تقیچ کېلیشیک" دېیله‌دی. "قره‌تقیچ" قوییده‌گیچه تعریف‌لنه‌دی:

قره‌تقیچ:

قره‌تقیچ کېلیشیگی (اضافت) آتدن کېین کېلگن نرسه‌نی آلدینگی آتگه تېگیش‌لیگینی بیلدیره‌دی. قره‌تقیچ کېلیشیگی (نینگ) قؤشیمچه‌سی بیلن کؤرسه‌تیله‌دی؛

مثال: کتاب نینگ ورقلری=کتاب+ نینگ+ورقلری، مېنینگ کتابیم = مېن+نینگ+کتابیم.

قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، تگیگه خط چیزیلگن کېلیشیک‌لرگه دقت قیلینگ:

- اؤز حدی‌نی بېلگن، هاریمس.
- زر قدرینی، زرگر بیلر.
- آزنی بیلمه‌گن، کؤپ‌نی هم بیلمس.
- بیرلشگن، یاونی قَیته‌رر.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن "کېلیشیگ"لر، "توشوم کېلیشگی" (دری تیلیده پسینه) دېیله‌دی.

توشوم کېلیشیگی:

بو کېلیشیک، سؤزنینگ مفعول‌لیگینی کؤرسته‌دی و کیم‌نی؟ نیمه‌نی؟ قه‌یېرنی؟ سؤراقلریگه جواب بؤلیب، "نی" قؤشیمچه سی بیلن کؤرسه‌تیله‌دی.

مثاللر:

درس‌نی اؤقیدیم.

سیز کیم‌نی کؤردینگیز؟

بو یېرنی قازینگ!

ارسلان، اوی تاپشیریغینی بجردی.

چۆلپان، اۆرتاغینی چقیردی.

اوکتم، کابل شهرینی کۆرگن ایکن.

فعالیتلر:

۱– جمله‌لرده‌گی "قره تقیچ" و "توشوم" کېلیشیکلرنی خط چیزیب، بېلگیلنگ:

– کتاب نینگ رسملری چیرایلی ایکن.

– اونینگ قرضینی قچان بیره‌سن؟

– مېنینگ سېوگن تیمیم، مسابقه‌نی یوتدی.

– قیشلاقده‌گیلرنی، بیزنینگ خیراتیمیزگه چارلنگلر.

۲– متنده‌گی بۆش یېرلرنی قره‌تقیچ و توشوم کېلیشیگی بیلن تۆلدیرینگ:

" بویوک فیلسوف ارسطو، موسیقی . . . ریاضی . . . قسملریدن بیری دېگن. اسلام فیلسوفلری هم ارسطو سۆزی ... تصدیقله گنلر. شهریمیزده بیر عامه کتابخانه بار. بیر کون آنه‌م، بیز . . . . . کتابخانه گه آلیب باردیلر، کتابخانه . . . . . کتابلری کۆپ ایکن. کتابچی‌دن بیر– بیر کتاب . . . . . امانت آلیب، اۆقیدیک. اېندی اولر . . . . . کتابخانه گه قیته‌ره‌میز.

۳– ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، تۆلدیریلگن جمله‌لرنی اۆقیسین‌لر.

۴– "نینگ" و "نی" کېلیشیکلرینی ایکّی جمله‌ده ایشله تینگ.

۵– تۆرت کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لرینی اۆقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

الف) درس متنیدن تۆرتته قره‌تقیچ و بېشته توشوم کېلیشیکلرنی تاپیب، اَیری– اَیری کتابچه‌لرینگیزگه کۆچیریب کېلتیرینگ!

ب) ایکّی جمله‌ده قره‌تقیچ و اوچ جمله ده توشوم کېلشیگی‌نی یازیب کېلتیرینگ!

اۉن بېشینچی درس

هدفلر:

۱– ایثارنینگ مفهومی و حیاتده اهمیتینی بیلیش.

۲– جۉنه‌لیش و اۉرین–پیت کېلیشیک‌لرینی بیلیب، جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته‌آلیش.

سۉراق:

۱– اگر بیرکیشی سووگه باتیب، غرق بۉله‌دیگن بۉلسه یا اۉت ایچیده قالگن بۉلسه، نیمه قیلماق کېره‌ک؟

ایثارچی عایله

حکایه قیله‌دیلر که، عبدالله ابن عباس (رضی‌الله‌عنه) بیر ییلی کعبه‌نی زیارت قیلماق اوچون مکّهٔ مکرمه‌گه جۉنه‌دیلر و قول‌لریدن هم نېچیته‌سینی اۉزلری بیلن یۉلداش آلدیلر.

بیر قوروق چۉل و بیاباندن اۉته‌یاتگن چاغلریده، کۉپ آچ قالیب هاریدیلر. اۉشنده کاروان‌نی تۉخته‌تیب، ییمکنی تیارلشگه بویوردیلر، لېکن قول‌لرنینگ یوزلری آقه‌ریب کېتدی و حیران و سرسان بیر– بیرلریگه باقیب قالدیلر.

حضرت عبدالله ابن عباس (رضی‌الله‌عنه) اولردن سببینی سۉره‌دیلر.

قوللر: ییمگیمیز توگیدی، ییماققه نانیمیز هم یۉق دېدیلر.

ابن عباس (رضی‌الله‌عنه) ایلجه‌ییب، دېدیلر:

– ییمک تاپماق اوچون یان– اطرافگه بارینگ. الله ﷻ بو قیین‌چیلیگیمیزنی آسان قیله‌دی.

قول‌لر بوتون چۉلنی، کۉپ چرچب– هاریب، آچ و سووسیز کېزدیلر. تۉستدن قوللردن بیری بقیریب دېدی:

– آو، او یېرگه قره‌نگ، او یېرده بیر اۋتاو کۉرینه‌دی!

قول‌لر قووانیب، اۋتاو تمانگه چاپدیلر اۋتاوگه یقینلشگن‌لریـده، اۋتـاو تشقریسـیده بیـر خاتین‌نی کۉردیلر.

قول‌لردن بیری: اې اولوغوار خاتین! بیزنی آچلیک و ایسیغ هوا تالیقتیرگن. سېزنینگ ساته‌دیگن یېمگینگیز بارمی؟ دېدی.

خاتین قول نینگ سۉزلرینی اېشیتگندن سۉنگ:

– ساتیله‌دیگن یېمگیم یۉق؛ لېکن باله‌لریم‌نینگ یېمگی بار، شونی آلیب بارینگ، دېدی.

قوللر، خاتینگه دېدیلر:

– یېمگینگیزنینگ یریمینی آله‌میز. یریمی اېسه، باله‌لرینگیزگه قالسین.

خاتین اۋیلب، اۋزیگه دېدی:

یېمک‌نینگ یریمینـی بېرسـم‌مـی؟ شـو یریمـی بولرگـه یېترلـی‌مـېکن؟ پیغمبریمیـز بویروغلریگه کۉره، بو بېره‌دیگنیم قۉناق حقی بۉلرمېکن؟

شونده او، قُللرگه قره‌ب: یۉق– یۉق، بوتون یېمکنی آلینگلر، دېب اصرار قیلدی.

حضرت ابن عباس(رضی‌الله‌عنـه) بـو موضـوعدن خبـر بۉلیـب، خـاتین‌نـی اۋز قاشـلریگه چارله‌دیلر.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) اۋز– اۋزلریگه:

– بو خاتین‌نینگ ایثاری و سخی‌لیگیگه آفرین! بو میسه– اۋت‌سیز قورووق چۉل و بیاباندە، بار یېمگینی بیزلرگه بېره‌دیمی؟ ایثار چیندن هم شونداق بۉله‌دی، دېدیلر.

ابن عباس، مېن بو خاتین قیلگن ایشی‌نینگ مکافاتینی بېره‌من، دېدیلر.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) خاتیننی اوزاقدن کۉریب، اۋرینلریدن توردیلر و اونگه یقین باریب، احوال سۉره‌شدیلر.

خاتین، حیاتیمدن راضی‌من و هر حالی‌گه شکر قیله‌مـن؛ دایـم قـانع‌مـن؛ تینچلیکـده اوخله‌یمن؛ هېچ قنداق غم و قیغونی کۉنگلیمگه یۉل بېرمه‌یمن. شونینگ اوچون، الله ﷻ گه توکل قیلیب، دایم تینچلیکده یشه‌یمن.

حضرت عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) خاتین‌نینگ سؤزلریدن قیغوریب:

– باله‌لرینگ کېلیب ییمک سؤره‌سه‌لر، اولرگه نیمه بېره‌سن؟ دېب سؤره‌دیلر.

خاتین‌نینگ رنگی اوچیب، اویاتچن:

خدانینگ اؤزی مهربان، بیر گپ بؤلر، دېب جواب بېردی.

حضرت ابن عباس:

– سیزلرگه اته‌گن ساوغه‌م بار. اولر، سیزنینگ قیلگن یخشی‌لیگینگیز بهاسی بؤلالمه‌یدی، بیراق هر حالده اولرنی بیزدن قبول قیله‌سیز دېگن امیدده‌من، دېدیلر.

– بو گپنی اَیتمنگ! مېنینگ ایثاریم‌نی یؤققه چیقره‌سیز. مېن بولرنی آلالمه‌یمن، دېدی.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) خاتین‌نینگ باله‌لرینی هم یانلریگه چارلب، اولرگه هدیه‌لرینی تقدیم اېتدیلر.

خاتین نینگ باله‌لری هدیه‌نی کؤریب:

– بو نیمه؟ بو قنچه کؤپ! بیز، آنه‌میز قیلگن خدمتلری اؤرنیگه آله‌یلیک‌می؟ یؤق- یؤق، بو هدیه‌نی هیچ قچان قبول قیلالمه‌یمیز، دېب ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) گه جواب بېردیلر.

اولر هدیه‌نی آلمس‌لیککه و ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) بېریشگه تیریشدیلر. اداغده، خاتین هدیه‌نی قبول قیلیب، باله‌لریگه بؤلیب بېردی.

حضرت عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) بو عایله‌نینگ احسان و ایثاریدن جوده خوش بؤلیب، حقلریگه دعا قیلدیلر.

اساسی توشونچه:

اۉز جان و مالینی خطرگه تشلب، باشقه‌لرنی قیینچیلیک، محتاجلیک یا هلاکتدن قوتقرماقچی بۉلگن کیشی، درواقع ایثار یا فداکارلیک قیلگن بۉله‌دی. بو، اینگ یوکسک انسانسپورلیک دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی اۉقیتووچیدن سۉنگ، ایکّی کیشی تمثیلی شکلده اۉقیسین و باشقه‌لر دقت بیلن ایشیتسین. سۉنگ، اۉقووچیلردن ایکّی کیشی نوبتده، شو حکایه‌نی بیلگنلریچه باشقه‌لرگه اَیتسینلر.

۲- اۉقووچیلردن هر بیری، ایثار و یا سخی‌لیک حقیده بیرار حکایه بیلسه، توریب اَیتسین.

۳- هر بیر اۉقووچی قوییده‌گی ینگی سۉزلرنینگ معناسینی تاپیب، ایکّیته‌سیگه مناسب جمله‌لر توزسین:

ایثار، هاریماق، ایلجه‌ییش، تالیقماق، اۉتاو، اولوغوار، هلاکت، کیزماق

اوی تاپشریغی:

میرعلیشیرنوایی‌نینگ قوییده‌گی سۉزلرینی کتابچه‌لرینگیزگه یخشی خط بیلن یازیب، سۉنگ اساسی توشونچه‌سینی یازیب کیلتیرینگ:

"کرم و فتوت طریقیدا: کرم بیر جفاکش‌نینگ شدت یوکین کۉتارماک دور و آنی اُول صعوبت‌دین اۉتکارماک دور. بیراونینگ محنت خار حملین قبول قیلماق و اُول تیکان نۉکیدین گلدیک آچیلماق و اُول قیلغان‌نی تیلگا کیلتورماماق و آغیزغه آلماماق و اُول کیشیگا منت قۉیماماق و آنینگ یوزیگا کۉز سالماماق، کرم صفتی اکرم الاکرمین ایشی دور، صاحب کرم کیشی حق‌نینگ بو نوع صفتی‌غه متابع کیشی دور."

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

- یخشی سۉزگه قولاق سال، یمان سۉزگه اولاق سال. (مقال)
- برچه اۉقووچیلر صنفگه کیلگندن سۉنگ، درس باشلندی.
- بیز اېرته‌لب وقتلی دله‌گه چیقدیک.
- یخشی آتگه بیر قمچی، یمان آتگه مینگ قمچی. (مقال)

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "گه" قۉشیمچه‌سی، "جۉنه‌لیش کېلیشیک" قۉشیمچه‌سی دېیله‌دی و تعریفی قوییده‌گیچه:

جۉنه‌لیش کېلیشیگی:

حرکت و فعالیت کیم‌دن کیم‌گه اۉتگنینی بیلدیره‌دیگن قۉشیمچه دیر. "گه" بو کېلیشیک نینگ قۉشیمچه‌سی دیر.

اېسلتمه:

الف: "ک" و "گ" تاووشلری بیلن توگه‌گن نېگیزلرگه جۉنه‌لیش کېلیشیگی قۉشیمچه‌سی "که" شکلیده قۉشیلیب، تلفظ قیلینه‌دی؛ مثاللر: یوره‌ک-یوره‌ککه، اېشیک-اېشیککه، تاک-تاککه

ب: "ق" و "غ" تاووشلری بیلن توگه‌گن نېگیزلرگه جۉنه‌لیش کېلیشیک قۉشیمچه‌سی قۉشیلسه، "قه" شکلیده تلفظ بۉله‌دی؛ مثاللر: باغ- باققه، تاغ- تاققه، قیشلاق- قیشلاققه.

اۉرین- پیت کېلیشیک قۉشیمچه‌سی:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، بېلگیلنگن قۉشیمچه‌لرگه دقت قیلینگ:

- تانگ آتمسدن، کۉچه‌لرده حرکت باشلندی.
- کۉکده، قویاش پارلب توریبدی.
- هوا بیرلحظه ده بیتیب، یاغه باشله‌دی.
- محنت، بیرده قالمس.
- یقینده امتحانلر باشلنه‌دی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده تگیگه خط چیزیلگن "ده" قۉشیمچه‌سی، "اۉرین-پیت کېلیشیگی" دېیله‌دی و تعریفی قوییده‌گیچه:

ایش–حرکت حالت‌نینگ بیر وقت یا بیر پیرده بجریلگنی یا یوز بیرگنینی انگله‌ته‌دی.
"ده" اۉرین–پیت کېلیشیگی‌نینگ قۉشیمچه‌سی دیر.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرده "جۉنه‌لیش کېلیشیک" و "اۉرین– پیت کېلیشیک" لری‌نینگ تگیگه خط چیزیب، کۉرسه‌تینگ:

– آهای، اویده کیم بار؟
– آته‌م، بوگون سفرگه کېته‌دیلر.
– برق خوفلی، اونگه قۉل اورمنگ!
– سیزده قیزیل قلم بارمی؟

۲– قوییده‌گی بۉش جایلرنی مناسب جمله‌لر بیلن تۉلدیرینگ:

– قیش فصلی ...، هوا ساووق بۉله‌دی.
– یولدوز مکتب ... کېتدی.
– درخت، بیر پیر ... کۉکره‌دی. (مقال)
– اېرگش ساعت سکیز ... ایش ... باره‌دی.

۳– تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توگللنگن جمله‌لریدن بیرته‌سینی یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین‌لر.

۴– درس متنیده ایشله‌تیلگن جۉنه‌لیش کېلیشیک و اۉرین– پیت کېلیشیک قۉشیمچه‌سی سۉزلرنی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ، سۉنگ اۉقووچیلردن ایکّی کیشی یازگنلرینی باشقه‌لرگه اۉقیسینلر.

۵– املا: سیزگه اۉقیله‌دیگن متن‌نی تۉغری و انیق یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

جۉنه‌لیش و اۉرین پیت کېلیشیک قۉشیمچه‌لرینی اوچ– اوچ جمله ده ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن آلتینچی درس

هدفلر:

۱– مشرب و اونینگ شعرلری بیلن تانیشیش.

۲– "چیقیش کېلیشیگی" نی بیلیب، اولرنی جمله‌لرده بیلگیلب، تۉغری ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

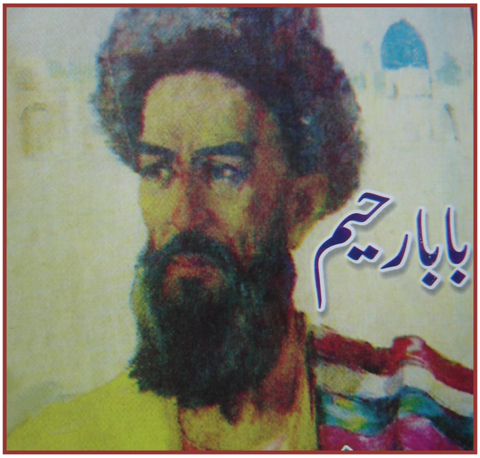
۱– مشرب نینگ آتینی اېشیتگن سیزمی؟

۲– مشرب شعرلرینی اۉقیگن سیزمی؟ اېسینگیزده بۉلسه، بیرارته‌سینی اۉقینگ.

بابارحیم مشرب

ملا ولی اۉغلی بابا رحیم مشرب، آتاقلی اۉزبېک شاعرلریدن بیری دیر. او، هجری ۱۰۶۸–نچی ییلی "اندیجان" شهریده، بیر کمبغل عایله‌ده توغیلدی. بیر مدتدن سۉنگ، او آته–آنه‌سی بیلن نمنگان شهریگه کېلدی و شو یېرده ملا بازار آخوند دېگن بیر عالم قۉلیده تعلیم و تربیه کۉردی و ییگیرمه بېش ییل اونینگ خدمتیده بۉلدی.

مشرب بوگونگی اۉرته آسیانینگ کۉپگینه قیشلاق و شهرلرینی گېزیب، بلخ و هندوستان‌گچه باردی. او، اۉزی‌نینگ کوچلی و النگه‌لی شعرلری طفیلی اېل ارەسیده کتّه داوروق قازاندی.

مشرب، زمانه‌سی‌نینگ ایلغار و حساس شاعرلریدن اېدی. او جفا کۉرگن و الم چېککن انسانلرنینگ درد و رنجینی اۉز شعرلریده عکس اېتتیرگن. اونینگ شعرلرینی افغانستان و باشقه یورتلرنینگ تورک خلقلری سېویب اۉقییدیلر. شونینگ‌دېک، مشرب شعرلری تورلی ادبی و هنری محفللر و مجلسلرده جوده شوق و ذوق بیلن

اشوله‌چیلر تمانیدن کویلنه‌دی.

مشرب‌نینگ تورلی شعرلریدن بیر دیوانی و اونگه منسوب "مبداء نور" آتلی اثر قـالگن. مشرب دیوانی اۉلکه‌میز، همده باشقه یورتلرده کۉپ مرتبه چاپ ایتیلگن.

مشرب دیوانی، مدرسه‌لر و اوی‌لرده اَینیقسه اوغیل و قیزلرگه آخوندلر و بی‌بـی آتـونلر تمانیدن درسلیک کتابی صفتیده اۉقیتیلردی. بو نرسه حالی هـم دوام ایتماقـده. شـونینگ اوچون، مشرب دیوانی کۉپلب عایله‌لرده سقله‌نیـب، ایرکـک-عیـاللر تمانیـدن مـراق بـیلن اۉقیله‌دی.

مشرب اۉز شعرلریده، ظالم حکمرانلرنینگ ظلم و ستملرینی قتّیـق قـره‌لـب، آچیـق-آیدین اَیتردی. شونینگ اوچون، اۉشه زمان بلخ حاکمی، محمود بیک قطغن حکمـی بـیلن هجری ۱۱۲۳- نچی ییلی قندوزده دارگه آسیلیب، شـهید قیلینـدی. مشـرب‌نینـگ قبـری تخار ولایتی‌نینگ حاضرگی اشکمش اولوسوال‌لیگیده دیر.

مشرب شعرلریدن بیر نمونه:

راز دل زاریم

مینـــی راز دل زاریـــم فـــراوان دیـــر، اَیتیـــب بـــۉلمس
که عشق افسانه‌سینی دفتـر اوزره شـرح ایتیـب بـۉلمس
تیکان‌سیز گل، صدف‌سیز دُر، مشـقت‌سـیز هنـر بـۉلمس
ریاضــت چیکمــه گونچــه یــار وصــلیغه ییتیــب بـۉلمس
کۉزوم توشدی یوزیغه، تیلموروب حیـران بۉلیـب قالـدیم
فلککـا قـۉل اوزاتیـب شـمس انـورنی توتیـب بـۉلمس
خدنگِ تیـر مژگانینـگ مینینـگ سـینه‌مغـه جـا بۉلـدی
کۉنگول زخمین آچیب بیدردلرگـه کۉرسـه‌تیـب بـۉلمس
اوزاق ایرمیش اۉشل زیبا صنم‌نینگ قصـری، اي مشـرب
اگر یوز ییل جدل قیلسـنگ، بـو منزلغـه ییتیـب بـۉلمس

اساسی توشونچه:

بابارحیم مشرب آتاقلی اؤزبیک شاعری و زمانه‌سی‌نینگ حساس و ایلغار شخصیت‌لریدن ایدی. او، جفا کؤرگن انسانلرنینگ درد و رنجینی اؤز شعرلریده عکس ایتتیریب، ظالملر و ستمکارلرنی قتّیق قره‌لردی. اونینگ شعرلرینی اؤزبیک کتابخوان‌لری سیویب اؤقییدیلر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی دقت بیلن جیم اؤقیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- درس‌نینگ عنوانی نیمه دیر؟
- مشرب قه‌یرده توغیلگن؟
- افغانستانده مشرب دیوانی چاپ ایتیلگن‌می؟
- مشرب نیمه اوچون شهید ایتیلدی؟

۲- قوییده‌گی لغتلرنینگ معناسینی سؤزلیکدن تاپیب، تؤرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

آخوند، داوروق، آچیق- آیدین، ارادتمند، ریاضت، شمس انور، خدنگ، صنم، جدل

۳- هر قطاردن بیرکیشی توریب، توزگن جمله‌سینی اؤقیسین. باشقه‌لر تؤغری و ناتؤغریلیگی حقیده اؤز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۴- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، مشرب شعرینی باشقه‌لرگه دیکلمه قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

مشرب نینگ اوشبو شعریدن بیر نیچه بیتینی یادلب، همده نثرگه اؤزگریب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۋقیب، تگیگه خط چیزیلگن سۆزلرگه دقت قیلینگ:

- مېن بازاردن، تۆغری مکتب‌گه باره‌من.
- بو یېردن چیقیب، قه یېرگه بارماقچی‌سیز؟
- سیز اېل‌بېک‌دن قنچه پول قرضدارسیز؟
- یاغمیردن قاچیب، ناوه گه توتیلدیم.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "دن" سۆزی، "چیقیش کېلیشیگی" دیر.

چیقیش کېلیشیگی:

چیقیش کېلیشیگی، ایش- حرکت کیمدن و قه یېردن صادر بـۆلگنینی کۆرسـته‌دی. "دن" بو کېلیشیک‌نینگ قۆشیمچه‌سی دیر. "چیقیش کېلیشیگی" اېسکی ادبی تیلده "دین" و "تین" شکللریده هم ایشله‌تیلگن. مثاللر:

- او، اریـق‌دن سکره‌ب اۋتدی.
- تگین حاضر شو یېردن اۋتدی.
- یخشیدن شرافت، یماندن کثافت.
- یاتیب اۋلگندن کۆره، آتیب اۋل!
- احمد دشت‌دن کېلدی.

فعالیتلر:

۱. قوییــده‌گــی متنــدن "چیقــیش کېلیشــیگی" قۆشــیلگن ســۆزلرنی بېلگیلــب، کتابچه‌لرینگیزگه کۆچیرینگ. کېین ایکّی کیشی نوبت بـیلن بېلگـی‌لگـن سـۆزلرینی اۋقیسین:

"ادب و تواضع اوستونلوغ کۆزگوسیغه جلا بېرور و ایکّی جانب‌دین یاروغلوق تیکورور . . . محبت‌قه زیب و پیرایه، ادبدن یېتر و مؤدت قه رونق و بها، ترک ادبدین کېتر".
(نوایی- محبوب القلوب)

۲- یانمه-یان اۋلتیرگن اۋقووچیلر بیرگه‌لیکده، چیقیش کېلیشیگی ایشله‌تیلگن ایکّی جمله یازسینلر و تگیگه خط چیزیب بېلگی‌لسینلر.

۳- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، یازگن جمله‌سینی تختـه‌گـه یازسـین. باشقه‌لر ایسه، او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۴. قوییده‌گی ناقص جمله‌لرنی توگللنگ:

- آته‌نگیز سفر... قیتدیلرمی؟

- سیز، مېن ... قنچه قرضدارسیز؟

- او، آت ... توشیب، ایگر ... توشمه‌گن!

- اۋغلیم، مکتب ... چیقیب، تۋغری اویگه کېل!

۵. تۋرت کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری توگلله‌گن جمله‌لریـدن بیـر- بیـر جملـه اۋقیسین. اگر ناتۋغریلیگی بۋلسه، باشقه‌لر تۋغریله‌سینلر.

اوی تاپشیریغی:

الف) قوییده‌گی بیتلرده‌گی چیقیش کېلیشیگی‌نی چیزیق بیلن بېلگیلنگ:

احباب، ییگیت‌لیک نی غنیمت توتونگیز

اۋزنی قریلیک محنتی دین قۋرقوتونگیز

آیین عــداوت و حســددین اۋتونگـیز

هر نوع ایله اۋزنی نیچه کون آووتونگیز

(نوایی)

ب) نوایی‌نینگ رباعی‌سینی یادلب، همده چیقیش کېلیشیگی بیلن بېش جمله یازیـب کېلتیرینگ!

اۉن بېشّینچی درس

هدفلر:

۱- قانون نیمه‌لیگی و اونی رعایت قیلیشنی توشونیب، تورموشده اوندن فایده‌لنیش.

۲- آتلرنینـگ یسـه‌لیشـی، همـده قۉشـمه آتلرنـی اۉرگنیـب، جمله‌لـرده بیلگیلـب، ایشلته‌آلیش.

سۉراق

۱- قانون دېب، نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

قانون‌نی رعایت ایتیش

انسان بیر اجتماعی موجود دیر. شونینگ اوچون، تورموشده باشـقه‌لـر بـیلن رابطـه و علاقه اۉرنه‌تیشگه مجبور دیر. اولر بو رابطه‌لر آرقه‌لـی اۉز تورمـوش ضـرورتلرینی برطـرف قیله‌دیلر. جماعتچیلیکده بو رابطه‌لر آیریم قاعده‌لر و یۉریقلر تیزیمی آرقـه‌لـی بیلگیلنـه‌دی. شو قاعده‌لر و یۉریقلر تیزیمی "قانون" دېیله‌دی.

حقیقتده، قانون ایریم بویروقلر، حق و حقوق، بورچلر و مسوولیتلر تیزیمیدن تـوزیلگن بیر تۉپلم دیر. قانونلر، دولت‌نینگ قـانون تـوزووچی (تقنـین) اداره‌سـی تمانیـدن توزیلیـب، تصویب ایتیلماق اوچون پارلمانگه ییباریله‌دی.

قانون، اولوس نینگ جامعـه‌دگـی حقـوقی، صـلاحیتی و بـورچلرینی بیلگیلـه‌یـدی؛ یورت‌نینگ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی فعالیتلری و رابطـه‌لـر یوسـونینی مـنظم صورتده انیقلب بیره‌دی. قیسقه‌سی، قانون هر بیرجامعه‌نینـگ مـدنی حیـات کۉزگوسـی و یۉللاوچیسی دیر.

قانون‌نی عملگه آشـیرماق و نظـارت قیلمـاق دولـت‌نینـگ ذمـه‌سـیگه دیـر. قـانون سیندیرووچیلر قانون ماده‌لریگه کۉره اۉز جـرم و خطالریگـه یـره‌شـه جزالنـه‌دیلـر، چونکـه جامعه‌دگی هرقنداق ناتینچلیک، بوزوقچیلیک و یره‌مـس ایشلـر فقـط قـانون‌نـی رعایـت

قیلمسلیک، اؤز باشیمچه‌لیک و اؤزگه‌لرنینگ حق– حقوقینی اياق آستی قیلماقـدن کېلیـب چیقه‌دی.

جامعه‌ده‌گی هر بیر کیشی قانونلردن یېترلیچــه بـاخبر بؤلمـاغی کېـره‌ک. قـانون‌نـی بیلمسلیک اؤزی خطا و گناه سنه‌له‌دی. کیشی جرم قیلیب، اونی قانون‌نـی بیلمسـلیگی‌گـه حواله قیلماقچی بؤلسه، خطا قیلگن بؤله‌دی. شونینگ اوچون، هر بیریمیـز اؤلکـه‌میزنینـگ تورلی قانونلریدن یېترلیچه آگاه بؤلیب، اونی رعایت قیلیشیمیز کېره‌ک. عکس حالده، یشب تورگن جامعه‌میزده تورلی ترتیب‌سیزلیک، ناتینچلیک و جنایت‌لر یوز بېریشی ممکن.

اېـرکین و دموکراتیـک تـوزوم‌نـی یـره‌تـیش فقـط قـانون حـاکمیتی طفیلـی میسـر بؤله‌آله‌دی. قانون حاکمیتی اوچون اولوس نینگ باسـوادلیگی، بیلیملـی‌لیگـی و قـانونلردن خبردارلیگی کتّه یاردم بېره‌دی.

قانون جامعه‌نینگ هر بیر عضوی گه تېنگ و بب برابر تطبیـق اېتیلـه‌دی، هېچکـیم قانون‌دن مستثنی بؤله آلمه‌یدی. حکومت قانون نینگ تطبیق اېتیشی ده مؤظـف و مکلـف دیر.

اساسی توشونچه:

قانون، انسانلر تورموشی و تورلی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی فعالیتلرینی نظم و ترتیب‌گه سالماق اوچون توزیلگن. جامعه‌نینگ تینچ و چقّان اؤنیب- اؤسماغی و یشنه‌ماغی، قاله‌برسه برچه‌نینگ حقوقی تأمین‌لنیشی فقط قانون‌نی حرمت، رعایت و عملی قیلماق آرقه‌لی میسر بؤلاله‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم و دقیق اؤقینگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- قانون دیب نیمه‌نی ایته‌دیلر؟
- قانون جامعه‌ده‌گی کیشیلر اوچون نیمه‌لرنی بیلگیله‌یدی؟
- قانون حاکم بؤلگن بیر جامعه‌ده، نیمه یوز بیره‌دی؟
- قانون حاکم بؤلمه‌گن بیر جامعه‌ده، نیمه بؤله‌دی؟
- قانون‌نی رعایت قیلماق بیلن نیمه‌گه ایریشه‌میز؟
- قانون بیلگی‌لگن بیرار حقینگیزنی اَیته‌آله‌سیزمی؟

۲- ایکّی گروپگه بؤلینیب، قانون‌نی رعایت قیلیش و رعایت قیلمسلیک نینگ عاقبتی حقیده فکر المشتیریب، ایکله‌سیگه تیگیشلی مثال‌لر یازینگ.

۳- هر گروپدن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اؤز فکرینی باشقه‌لرگه بیلدیرسین.

۴- قوییده‌گی سؤزلرنینگ معنالرینی سؤزلیکدن تاپیب، اولرنینگ اوچ-تؤرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

دستور، جامعه، صلاحیت، مدنی، ییترلیچه، جرم، رعایت، اؤزباشیمچه‌لیک، تیزیم، قاله‌برسه

۵- هر قطاردن بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لرینی اؤقیسین. اگر ناتؤغری بؤلسه، باشقه‌لر اونی تؤغری‌لسین.

اوی تاپشیریغی:

قانون‌نینگ فایده‌لری حقیده بیش مثال یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

آتلرنینگ یسه‌لیشی:

اۉزبېک تیلیده آتلر ایکّی طریقه‌ده یسه‌له‌دی:

۱– آتلر سۉز یساوچی قۉشیمچه‌لرنینگ قۉشیلیشی بیلن یسه‌له‌دی؛

مثاللر:

- چی:

ایش+چی= ایشچی، قۉر+چی= قۉرچی، ساق+چی= ساقچی، ساو+چی= ساوچی

- لیک:

شهر+لیک=شهرلیک، تۉغری+لیک=تۉغریلیک، کابل+لیک=کابللیک،
اېرکین+لیک=اېرکینلیک کبی؛

- چک:

کېلین+چک=کېلینچک، تیلم+چک=تیلمچک؛

- چه:

قلم+چه=قلمچه، قیزیل+چه=قیزیلچه، رۉمال+چه=رۉمالچه؛

- گینه، قینه، کینه:

قیز+گینه=قیزگینه، آق+قینه=آققینه (آقینه)، باله+گینه=باله‌گینه،
توزوک+کینه=توزوککینه؛

- چیلیک:

دهقان+چیلیک= دهقانچیلیک، قورووق+چیلیک= قورووقچیلیک،
آبادان+چیلیک= آبادانچیلیک؛

- لاق:

چقه+لاق= چقه لاق، اۉت+لاق= اۉتلاق، قیش+لاق= قیشلاق کبی‌لر.

۲– بو طریقه‌ده آتلر، سۉزنی سۉزگه قۉشیش آرقه‌لی یسه‌له‌دی:

مثاللر:

تاش+بقه= تاشبقه، تېز+پیشر= تېزپیشر، آی+سولو= آی‌سولو، بېش+اریق= بېش‌اریق، آش+پیچاق= آش پیچاق، کون+باتر= کون باتر، کون+چیقر= کون چیقر، بېک+تاش= بېکتاش، یۉل+داش= یۉلداش، یورت+داش= یورتداش، قرین+داش= قریندداش و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱– یانمه–یان اؤلتیرگنلر بیرگه‌لشیب، قوییده‌گی سؤزلرنی اؤقیب، اولرده قؤشیمچه‌لر و ایکّی سؤز یا اوندن آرتیق بیلن یسلگن آتلرنی انیقلنگ:

بیلباغ، بال اری، بیده پایه، کؤک بولاق، مال باقر، اؤرته آسیا، خلق ارا، یووینديق، ایشانچ، سیوینچ، اؤراق، قاچاق، کؤریک، مکتبداش، کؤپلیک، ایگه‌لیک، آوچی و آقسای

۲– هرقطاردن بیرکیشی توریب، انیقلنگن سؤزلردن اوچته‌سینی اؤقیسین.

۳– یانمه–یان اؤلتیرگن‌لر بیرگه، قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بؤش یېرلرینی مناسب قؤشیمچه‌لر و قؤشمه آتلر بیلن تؤلدیرینگ:

– بیز هرکون ایکین... لرگه چیقیب، تماشا قیله‌میز.
– آنه‌م آش...ده ییمک تیارله‌یدیلر.
– شرق ... لر اؤلکه‌میز باره‌سیده کؤپگینه کتابلر یازگنلر.
– زر... دن آلینگن اوزوک، یخشی اوزوک ایکن.
– ساعت... ساعتیم‌نی یخشی توزه‌تیبدی.
– محنت... خلق نینگ قؤلی گل دیر.
– یؤل... هرکون مکتب‌گه کېته‌دی.

۴– یېتّی کیشی نوبت بیلن توریب، تؤلدیرگن بیر جمله‌سینی اؤقیسین و اگر ناتؤغری بؤلسه، باشقه‌لر اونی تؤغریله‌سین.

۵– قوییده‌گی قؤشمه سؤزلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله تینگ:

اَیری تام، طلا تیپه، بیلباغ، آق کؤنگول، شؤر تیپه، آق بولاق

۶– ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن ایکّی جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

۱– بیرینچی بؤلیم متنیده‌گی قؤشیمچه‌لر و قؤشمه آتلر بیلن یسلگن آتلرنی علیحده ستونلرده کتابچه‌لرینگیزگه کؤچیریب، همده قؤشیمچه‌لر و قؤشمه آتلر بیلن توزه‌لگن بیشته مثال یازیب کېلتیرینگ!

اۉن سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- ایرکینلیک مفهومینی توشونیب، اونی اسره‌ش یۉل و یوسینلرینی بیلیش.

۲- "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر" نی بیلیب، جمله‌لرده بیلگیلب ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- ایرکینلیک دیگنده نیمه‌نی توشونه سیز؟

۲- افغانستان، قیسی ییلده ایرکینلیکّه ایریشگن؟

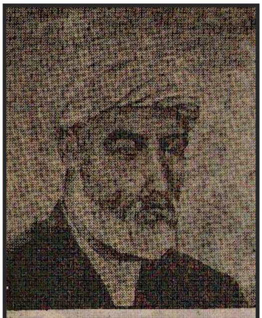
ایرکین‌لیک

تینگری تعالی انسانلرنی ایرکین یره‌تگن دیر. ایرکینلیک و ایرکین یششش هر بیر انسان‌نینگ طبیعی حقی سنه‌له‌دی. تورموشده برچه انسانلر اوشبو حققه ایگه بۉلماق اوچون اینتیله‌دیلر. دنیا اۉلکه‌لری و خلقلری اونی جانبازلیک بیلن اسره‌یدیلر. ایرکین‌لیک انسانلر قلبیگه اینگ ایزگو قوونچ بغشله‌یدی. حاضرگی و کیله‌جک حیاتگه امیدوار ایته‌دی. چونکه ایرکینلیک و استقلال هر بیر اۉلکه‌نینگ بیلگی‌سی، اعتباری و اونوتیلمس افتخاری دیر.

عزیز اؤلکه‌میز افغانستان اولوسی، ایرک سېورلیک و ایرکین یشش‌گه دانگ تره‌تگن.

آته- بابالریمیز اؤز شیرین جانلریدن کېچیب، ایرکینلیک‌نی قؤلگه کیریتگن دیرلـر، هجـری ۱۲۹۸- ییلـی اسـد آیـی‌نینـگ ۲۸- ده اؤلکـه‌میزنینـگ قهرمـان و بـاتور اؤغلانلـری، غـازی امیرامـان‌الله‌خـان باشـچیلیگیده اؤلکـه ایـرکین‌لیگینـی انگلـیس اسـتعمارچیلردن قؤلگـه کیریتـدیلر. اوشـبو مقـدس کـوره‌ش‌ده، وطنیمیزده یشه‌یاتگن برچه قوم و ایلاتلر اولکن حصه قؤشـدیلر.

امام بیردی مبارز ضد استعمار انگلیس

اولر جمله‌سیدن وزیرمحمد اکبرخـان، میرمسـجدی خـان، میـرزا امام بېردی خـان، نایـب امـین الله لـوگری، ملامشـک عـالم و باشقه‌لردن بو مقـدس کـوره‌ش رهبرلـری صـفتیده آت تـوتیش ممکن. حاضرگی و کېله‌جک نسل‌لر، هـردایم بولرنینـگ آتـی و کوره‌شلریگه فخرلنه‌دیلر و خاطره‌لرینی منگو سقله‌یدیلر.

ایرکینلیک‌نی قول‌گه کیریتیش و اونگه ایریشیش قنچه‌لر قیین و عین حالده ارزشلی بؤلسه- ده، اونی اسره‌ش و اَوه‌یلش اوندن هم قیین‌راق و مهم‌راق دیـر. شـونینگ اوچـون حاضرگی نسللر اینیقسه ییگیت‌لر تماندین قهرمان و کوره‌شچن آته- بابالری دېک شونداق بی‌بهاء بییر میراث‌نی سقله‌شی اوچون و اؤلکه‌میز نینگ یشنه‌شی و آلغه باریشـی مقصـدیده چرچه‌مسدن ایشلشلری لازم دیر.

اساسی توشونچه:

اِرکینلیک، هر بیر انسان‌نینگ طبیعی حقی بۉلیب و هر بیر اۉلکه‌نینگ بیلگــی‌ســی، اعتباری و اونوتیلمس افتخاری جمله‌سیدن سنه‌لـه‌دی. اونـده یشـه‌یـدیگن کیشـی‌لرنـی حاضرگی و کیله‌جک حیات‌گه امیدوار ایته‌دی.

فعالیتلر:

۱– اۉقیتووچی درس متنی‌نـی اۉقـی‌یاتگنـده، اۉقـووچیلر دقـت بـیلن اِشـیتیب، بـو سۉراقلرگه جواب بیرسینلر:

– افغانستان قیسی ییلده اِرکینلیکگه اِریشگن؟

– اۉلکه اِرکینلیگی کوره‌شیده اۉزبیک ایلغار رهبری کیم ایدی؟

– سیزنینگچه، درس متنیده ایـنگ چیرایلی سۉز قیسی سۉز دیر؟

– اۉلکه‌میز اِرکینلیگی کیم‌نینگ باشچیلیگیده قۉلگه کیریتیلدی؟

۲– اۉقووچیلر بیر نیچه گروپگه بۉلینیب، اِرکینلیک حقیده فکر المشتیرسین‌لر، کیین هرگروپدن بیر کیشی توریب، اۉز گروپی‌نینگ فکرینی ایتسین.

۳– قوییده‌گی ینگی سۉزلرنینگ معناسی‌نی یازیب، اولرنی جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

اِرکینلیک، اِرک، کیله‌جک، ارداقله ماق، گواه، اِیسده‌لیک، منگو، اینتیلماق

اوی تاپشیریغی:

اِرکینلیک حقیده بیر کیچیکینه متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

جفت آتلر و قیسقرتمه آتلر:

قوییده‌گی جمله‌لر نینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

- توناکون هوا بولوتلی ایدی، یاغمیر ابسه میده- میده یاغردی.
- ارسلان مکتب تمانگه کتّه- کتّه آدیم باسیب بارردی.
- بیز هردایم آته- آنه میزنی حرمت قیلیشیمیز کېره‌ک.
- یولدوز هر آقشام قزان- تباق یوویشده، آنه سی بیلن یاردملشه‌دی.

یوقاریده‌گی تگیگه چیزیق چیزیلگن سؤزلر "جفت آتلر" دېیله‌دی. جفت آتلر قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

ایکّی هرخیل یا بیرخیل معنالی سؤزلرنینگ باغله‌نیشیدن تشکیل تاپگن آت، "جفت آت" دېیله‌دی؛ بو سؤزلر گرامر جهتیدن تېنگ دورلر. مثاللر: تامچی- تامچی، چاپه- چاپه، استه- سېکین، اکه- اوکه، اؤزاق- یقین، کلته- اوزون، باش- اداغ و باشقه‌لر.

قیسقرتمه آتلر:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه چیزیق چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

- بیز ا.ا.ج. اؤلکه‌سینینگ تبعه‌سی‌میز.
- بوگون ب.م.ت. نینگ عمومی ییغیلیشی بؤلیب اؤتدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "ا.ا.ج." (افغانستان اسلامی جمهوریتی) و "ب.م.ت." (بیرلشگن ملتلر تشکیلاتی) قیسقرتمه آتلر دیر.

"قیسقرتمه آتلر" قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

آتلر، نطق و یازوو ده ایخچم‌لیککه اېریشماق ضرورتی بیلن قیسقرتیریله‌دی. اولر اوزون و چوزاق آتلرنینگ باش حرفلرینی آلیش بیلن یسه‌له‌دی. قیسقرتمه سؤزلر، اساساً آت تورکومیگه خاص بؤلیب، باشقه سؤز تورکوم‌لریده اوچره‌مه‌یدی. قیسقرتمه آتلر آغزه‌کی و یازمه نطقده خیلمه-خیل شکلده بؤله‌دی. ایریم قیسقرتمه آتلر، سیاسی، حزبی اویوشمه‌لر، مدنی نهادلر، دولتی و علمی مؤسسه‌لرنی بیلدیره‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر"دن جمله توزینگ:

باردی- کېلدی، یۉل- یۉریق، اېرکک- عیال، "ا.ج.ا." (افغانستان جمهوری اردوسی)، (صلعم) یا (ص) (صلی الله علیه وسلم)، (ک) (کرم الله وجهه)، (رض) (رضی الله عنه)، (رح) (رحمة الله علیه)، (ع) (علیه السلام).

۲- قوییده‌گی متنده "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر" نی کۉرسه‌تینگ:

اۉلکه آبادانلیگی اوچون کېچه-کوندوز ایشلش کېره‌ک. اۉلکه‌گه خدمت قیلیش هر بیر کتّه-کیچیک، اېرکک- عیال و یاش- قری‌نینگ اساسی وظیفه‌سی دیر. هر بیریمیز قیشین- یازین ایشله‌شیمیز لازم. ا.ا.ج. اساسی قانونیگه بناءً، اۉزبېک تیلی، اۉچینچی رسمی تیل دېب تن آلینگن، ب.م.ت. نینگ ییلگی ییغینیده، افغانستان موضوع‌سی هم بحث‌گه قۉییلدی.

۳. ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، بیری بېلگی‌لگن "جفت آتلر" و ایکّینچیسی "قیسقرتمه آتلرنی" ایتسین.

۴- "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر" بیلن تۉرت جمله یازینگلر.

۵- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، یازگن جمله‌سینی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۶- املاء: اۉقیله‌دیگن متن‌نی اېشیتینگ و اونی تۉغری یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

کۉنگلینگیز ایسته‌گن موضوع‌ده تۉرت- بېش سطرلیک بیر متن یازیب، اونده بیر نېچه جفت آتلر و قیسقرتمه آتلرنی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن تۉقّیزینچی درس

هدفلر:

۱- نادره بېگیم‌نینگ حیاتی و فعالیتلری بـیلن تانیشـیش، اونینـگ شـعرلری حقیـده معلومات تاپیش.

۲- صفتنی اۉرگنیب، متنلرده بېلگیلب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- نادره بېگیم‌نینگ آتینی اېشیتگن‌می‌سیز؟ بیلگنینگیزنی سۉزلنگ!

۲- کیم بیرار عیال شاعرنی تانییدی؟

نادره بېگیم

نادره بېگیم اندیجان حاکمی رحمانقلی‌خان‌نینگ قیزی اېدی. شونینگ اوچون، اونـی نادره اندیجانی دېیدیلر. او، عایله‌سیده ناز و نعمتده اۉسیب، اولغه‌یدی و عقللی اینه‌گـه‌لـر و بیلیملی اۉقیتووچیلرنینگ تعلیم و تربیه‌سی آستیده اۉسدی.

نادره بېگیم‌نینگ اصل آتی "ماهلرآییم" دیر. ماهلرآییم کیچیک‌لیگیدن اۉتکیر ذهنلی، نازک طبعلی، چیرایلی و ستاره‌سی ایسیق قیز اېدی. اونینـگ مربـی‌لریـدن بیـری تـانیقلی اۉزبېک شاعره‌سی "اویسی" تخلصی "جهان آتون" اېـدی. او، اویسـی یانیـده علمـی، ادبـی کتابلر، اینیقسه شاعرلر دېـوان‌لرینـی اۉقیـب، شـعر عالمی نینگ گلزاریگه کیریب باردی.

قوقند حاکمی امیرعمرخان، نادره بېگیم‌نینـگ چیرایی و بیلیمی‌گه مفتون بۉلیب، او بیلن اویلندی. امیرعمرخان هم آتاقلی شاعر اېدی و امیر تخلصـی بـیلن دری و اۉزبېکچـه شـعرلر یـازردی. اونینـگ تۉلیق بیر دېـوانی، "امیـری دېـوانی" بـیلن شـهرت قازانگن.

نادره بېگیم‌نینگ ایری امیر عمر خان هجری ۱۲۳۹ ییلده تۉستدن وفات ایتدی و اونینگ اۉرنیگه یاش اۉغلی محمدعلی‌خان حاکم بۉلدی؛ بیراق دولت باشقرووی اساساً بیلیملی آنه‌سی نادره بېگیم قۉلیده ایدی.

نادره بېگیم شو فرصتدن فایده‌لنیب، کۉپلب شاعر، ادیب، عالم و هنرمندلرنی اۉز خدمتیگه آلدی. او بیر بای کتابخانه توزیب، اونده خوشنویسلر، مذّهبلر، رساملر و صحافلرنی تۉپله‌دی. بولردن تشقری اولوس آسایشی اوچون کۉپگینه خیریه بنالر هم قوردیردی.

ماهلر آییم یا نادره بېگیم‌دن ایکّی اۉزبېکچه و دری دېوان قالگن. اولرده شعرنینگ تورلی قالبلریدن نمونه‌لر بار؛ بیراق کۉپراق بۉلیمی غزل دیر. نادره بېگیم هجری ۱۲۵۸ ییلده دنیادن کۉز یومدی. او "نادره" دن تشقری "مکنونه" و "کامله" تخلص‌لرینی هم اۉز شعرلریده قۉلّه‌گن.

نادره اۉزبېک شعرلری بیلن اۉزبېک ادبیاتی تاریخیده، اینیقسه اۉزبېک عیال شاعرلری اره‌سیده یوکسک و یېتکچی اۉرینگه ایگه دیر. اونینگ شعرلریده تورلی اجتماعی، تربیوی، دینی و عاطفی موضوعلر کویلنگن. نادره بېگیم‌نینگ اۉزبېکچه دېوانی "نادره و شعرهای او" عنوانی آستیده هجری ۱۳۶۸ ییلی کابلده باسیلگن. قوییده‌گی غزل اونینگ شعرلریدن بیر نمونه دیر.

کېل، دهرنی امتحان ایتیب کېت
سیرِ چمن جهان ایتیب کېت
بېدردلرنینگ جفالریدن
فریاد چېکیب، فغان ایتیب کېت
دنیا چمنی‌نی بلبلی سېن
گل شاخیده آشیان ایتیب کېت
مقصدنی ایدی جهانه کېلدینگ؟
کیفیتی‌نی بیان ایتیب کېت
کېل عشق یۉلیده کۉزلرینگ‌نی
اي نادره، دُرفشان ایتیب کېت

اساسی توشونچه:

ماهلر آییم نادره بېگیم ۱۳– نچی هجری عصرنینگ اؤزبېک شاعرەسی دیر. اونینگ اؤزبېکچه و دریچه تؤلیق دېوانی بار. نادره شعرلریده سېوگی، اېزگولیک و انسانی فضـیلتلر عکس اېتتیریلگن. او، اؤزبېک شاعرەسی صفتیده اؤزبېـک ادبیـاتی تـاریخی‌نینـگ پـارلاق سیمالریدن دیر.

فعالیتلر:

۱– درس متنی‌نی دقت بیلن اؤقیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

– نادره بېگیم شعرلری‌نینگ اساسی موضوعلری نیمه‌لردن عبارت دیر؟

– نېچه تیللی شاعر اېدی؟

– قیسی عصرده یشه‌گن؟

– نادره بېگیم‌نینگ اصل آتی نیمه؟

۲– متنده‌گی شعرنی اختیاری روشده ایکّی کیشی نوبتده توریب، دیکلمه قیلسین.

۳– آلدین کېین ایکّی چوکیده اؤلتیرگنلر بیر– بیر گروپ بؤلیب، قوییده‌گی شـعرنینگ مضمونی حقیده فکر المشتیرسین‌لـر. سـؤنگ هـر گروپـدن بیرکیشـی توریـب، فکرلرینـی ایتسین:

مقصد نه اېدی جهانه کېلدینگ؟

کیفیتـی‌نـی بیـان اېتیب کېـت

۴– قوییده‌گی سؤزلرنینگ معنالرینی سؤزلیکدن تاپیب، تؤرتتـه‌سـیگه مناسـب جملـه توزینگ:

اېنه‌گه، اؤتکیر، مربی، تانیقلی، قریحه، استعداد، مشاعره، تؤستدن، سېویملی، باشقروو، مُذَهب، صحاف، قالب، یېتکچی، عاطفی، آشیان، کیفیت

اوی تاپشیریغی:

اؤزبېک عیال شاعرلریدن یېنه بیری حقیده بیر کېچیککینه متن یازیب، همده شعرینی تؤلیق یا نېچه بیتینی یادلب کېلینگ‌لر!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- مېوه‌لی درختنی کۆپ اېکماق کېره‌ک.
- سوادسیز آدم، یریم آدم دیر.
- مېن، کېچه و کوندوز ایزچیل ایشلب، یخشی‌گینه اوی قوریب آلدیم.
- الداقچی آدملردن احتیاط قیلینگ.
- کوزگی یونگدن قالین توقیلسه، کش قیلمه‌یدی.
- تۆره، کوچلی پهلوانلردن دیر.
- بدخشان ولایتی، اۆلکه‌میزنینگ سېرسوو ولایتلریدن دیر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۆزلری صفت دېیله‌دی. صفت تعریفی قوییده‌گیچه:

صفت:

آت نینگ خصوصیتلرینی بیان اېتووچی سۆز صفت دیر، تۆلیق‌راق قیلیب ایتگنده نرسه‌لرنینگ، رنگی، حجمی، شکلی، مزه‌سی، اۆرنی، وقت مناسبتی و کیفیتی‌نی بیلدیروچی مستقل سۆز تورکومی صفت دېیله‌دی؛ مثاللر: گۆزه‌ل، علمی، کیچیک، قیزیق، شیرین، آغیر، یېنگیل، کوزگی، یازگی، چیگل

صفتلر، (قنداق، قنده‌ی) سۆراغیگه جواب بېره‌دی. صفتلر نرسه‌لر بیلگی‌سینی درجه‌لب، گاهیده کوچه‌یتیریب یا که کمه‌یتیریب کۆرسه‌ته‌دی؛ مثلاً: یخشی‌راق، اېنگ یخشی درجه، یمانراق، اېنگ یمان درجه، سب- سریق، سرغیش صفتلر، آتگه باغله‌نیب کېله‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرنی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، کېین صفتلرنی چیزیق بیلن کۉرسه‌تینگ:

- تال میوه سیز بیر درخت دیر؛ لېکن المه، میوه‌لی دیر.
- داو یوره‌ک ییگیتلر هېچ نرسه‌دن قۉرقمه‌یدیلر.
- تېمور، اېپچیل ییگیت دیر، هر ایشنی بجره‌آله‌دی.
- مظلوم آدملرنی هردایم حمایت قیلماق کېره‌ک.
- بیلیملی آدملر بیلن صحبتده بۉل، اولردن بیر نرسه اۉرگنه‌سن.
- نامرد بیلن دوست بۉلمه.

۲- آلتی کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری بیر جمله‌ده‌گی بیلگیلنگن صفتنی ایتسین. باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۳- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیرگه‌لشیب، صفت بیلن ایکّی جمله یازسینلر. کېین هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن جمله‌سینی اۉقیب، اونده‌گی صفتنی ایتسین.

۴- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش یېرلرینی مناسب صفتلر بیلن تۉلدیرینگ:

- بو میوه‌لر ... ایکن.
- هندوکش اۉلکه‌میز نینگ ... تاغی دیر.
- ... کیشی، امانتگه خیانت قیلمه‌یدی.
- اېلبېک، ... بۉیلی ییگیت ایدی. او، تیم‌نینگ ... اعضاسیدن ایدی.

۵- تۉرت کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری تۉلدیرگن بیر جمله‌سینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

درس‌نینگ بیرینچی بۉلیمیده‌گی متن‌نی انیق اۉقیب، اوندن سکّیزته صفت‌نی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، اوچته‌سیگه مناسب جمله توزیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه‌نچی درس

هدفلر:

۱- عالی همت و حلال‌لیک نینگ ماهیتی‌گه توشینیش.

۳-"آرتتیرمه و قیاس صفت"نی بیلیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- حاتم طایی حقیده قیسی حکایت و یا مثل بیله‌سیزمی؟

۲- کیم‌گه عالی همت و جوانمرد دیب آیته‌سیز؟

عالی همت

حـــاتم طـــایی غـــه بیـــر آزاده وش
دیــدی کــه ای همتینــگ آزاده کــش

تاکــه ســخا بؤلــدی کفینــگ ورزشــی
کوردونگ ایکین‌مو بیر اوزونگ‌دیک کیشی

دیدی که بیر کــون قیلیبــان جشــن عــام
اینــداب ایــدیم بادیــه اهلــین تمــام

مطــبخ ارا یــوز تیــوه قربــان ایــدی
قــؤی و قــؤزی بیحــد و پایــان ایــدی

بــزم ایچیــدین دشــت ســری بیــر نفــس
کســب هــوا ایلامــاک ایتــیم هــوس

ســیردا کــوردوم بیــر اســیر محــن
بیــر قوچــاق ارقاســیغه یــوکلاب تــیکن

جسمی اویــین ایلابــان اول یــوک نگــون
تیرکابان اول اوی گـا عصادین ستون

بیــر قــدم آلغونچــه بیتیــب مــدتی
بیــر نفــس اورغونچــه اؤتــوب فرصــتی

سالدی اول ایمکاک اؤتــی کؤنگلومغــه تــاب
لطــف و تــرحم بیلــه قیلــدیم خطــاب

کای قدین ایمکاک یوکی پست ایلاگان
جســمیدا غــم خــاری نشســت ایلاگــان

دشــت ارا گویــا کــه خبــر بیلمادینــگ
حــاتم اویــی ســاری گــذر قیلمادینــگ

دعــوت اِیتیــب اســرو فــراوان بوکــون
قیلدی یمان یخشی نی مهمــان بوکــون

تاشــلاتیکن گلشــن عــزت قــه یېــت	چېکمه مشقت قـوت دعـوت قـه یېـت

میندا چـو فهـم اېتـی بـو نـوع اضـطراب	باش کوتاریب کولدی و بېـردی جـواب

کـای سـالیبان حـرص ایاغینگغـه بنـد	آز و طمــع بؤینونگــا بــاغلاب کمنــد

وادی غیرتغـــــه قــــدم اورمغـــــان	کُنگــر همــت قــه علــم اورمغــان

سـېن داغـی چېکیـل بـوتیکن محنتـین	تارتماغیـــل حـــاتم طـــی منتـــین

بیـــردرم آلمـــاق چېکیـــان دســـترنج	یخشیراق اندین کـه بیـراو بېرسـه گـنج

اول که بو ینگلیغ سـؤزی مـوزون اېـدی	مېنـدن انینـگ همتـی افـزون اېـدی

همـــت اگـــر بؤلســـه نـــوایی ســـېنگا	بنـــده دورور حـــاتم طـــایی ســـېنگا

(نوایی مخزن الاسراریدن)

اساسی توشونچه:

حاتم طایی عرب‌لردن بؤلیب همده سخاوت وجوانمردلیک‌ده آوازه‌سی ترقه‌لیب، بوتون اؤرته شرق و اؤرته آسیا و مسلمان مملکت‌لر اؤرته‌سیده‌گی ادبیات‌لرده قؤلله نیب، دانگ چیقرگن سیمالردن بؤلگن، و او هرکون تیوه‌لر قؤی و قؤزیلر سؤییب، اولوسگه ضیافت بیرر ایکن. بیر کون اوندن سؤره‌یدیلر اؤزینگدن عالی همتراق کیشی‌نی کؤرگن‌سن‌می؟ جواب‌ده آیته‌دی هه! مِندن کؤره عالی همتراق تیکن تشیدیگن بیر چال ایدی که اونی مهمانلیکّه اونده‌گنیمده مِنگه باقیب دیدی:

بیر درم آلماق چیکیبان دسترنج
یخشیراق اندین که بیراو بیرسه گنج

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن بیرکیشی شعرنی اؤقیسین، باشقه‌لر انیق ایشیتسینلر.

۲- قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بیرینگ:

- شعر نیمه حقده یازیلگن دیر؟
- شعر کیم نیکی دیر؟
- تیکن تشیدیگن محنتچی چال نیمه ایش‌نی اؤزیگه افضل بیلدی؟
- انسان گه بلند همت‌لیک قیسی حس‌لرنی توغدیره دی؟

۳- قوییده‌گی سؤزلر نینگ معناسینی یازیب، بیر- ایکّیته‌سیگه جمله توزینگ:

ثمر، نخل، ایمکاک، تیرکابان، ایندات، سالیبان، دعوت، اضطراب و حرص

۴- یانمه-یان اؤلتیرگنلر قوییده‌گی بیت‌نینگ مضمونی حقیده فکر المشتیرسین‌لر:

بیردرم آلماق چیکیبان دسترنج یخشیراق اندین که بیراو بیرسه گنج

۵- ایکّی کیشی نوبت بیلن شعر مضمونی حقیده فکرلرینی ایتسینلر.

اوی تاپشیریغی:

عالی همت حقیده کمیده بیش سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلریگه دقت قیلینگ:

– مېن آته– آنه‌م، همده اۉزیم‌دن اولوغ کیشیلرنی جوده حرمت قیله‌من.

– عادتلرنینگ اېنگ یماني، یلغان ایتماق دیر.

– امیرعلیشېرنوایی سۉزلری، غایت سېر معنا و حکمتلی دیر.

– تاشقین نهایتده یخشی اۉقووچی دیر.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر آرتتیرمه صفت (عالی صفت) دیر. آرتتیرمه صفت قوییده‌گیچه تعریف‌لنه‌دی:

بیر نرسه‌نینگ اونگه اۉخشه‌گن بیر قنچه نرسه‌لردن مقدار و کیفیت جهتیدن انچه کۉپ و یوقاری یا آز و قوییلیگینی کۉرستووچی درجه، آرتتیرمه درجه دېیله‌دی؛ مثاللر: جوده زۉر، اۉته چقّان، کۉپ چوقور اېنگ چیرایلی و باشقه‌لر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلری آرتتیرمه درجه (عالی صفت) دېیله‌دی.

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلریگه دقت قیلینگ:

– بېگ نظرنینگ اویی بیزنینگ اویمیزدن کتّه راق دیر.

– المه‌نینگ یخشی راغی‌نی آلینگ!

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر، قیاسی (تفضیلی صفت) دېیله‌دی:

بیر نرسه‌نینگ باشقه بیر اۉخشش نرسه‌دن مقدار و کیفیت جهتیدن آرتیق یا که آزلیگینی کۉرستووچی درجه، قیاسی درجه دېیله‌دی. بو صفت "راق" قۉشیمچه‌سی بیلن یسه‌له‌دی؛ مثاللر: کلته‌راق، آق‌راق، قتیق‌راق، ...

فعالیتلر:

۱. قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش یېرلرینی "آرتتیرمه" و "قیاسی" درجه‌لی صفتلر بېلگی‌لری بیلن تۉلدیرینگ:

- ارسلان ... استعدادلی اۉقووچی دیر.
- سنجرنینگ اۉقیتووچی‌سی ... حرمت‌لی کیشی دیر.
- علیشېرنوایی ... آتاقلی شاعرلردن بیری دیر.
- مېن صنفداشلریم‌نینگ کیچیک ... من.
- مکتبیمیز اوییمیزدن اوزاق ... ده جایلشگن.

۲- بو سۉزلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ: قره راق، اېنگ چیرایلی، جوده یومشاق، قویی‌راق.

۳. تۉرت کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لریدن بیر- بیر جمله‌سینی اۉقیسین.

۴. قوییده‌گی متنده آرتتیرمه و قیاسی درجه‌لی صفتلرنی تاپیب، تگیگه خط چیزینگ:

"بیز نینگ جوده کۉپ ملی و تاریخی شخصیتلریمیز بار. اولر تاریخیمیزنینگ اېنگ پارلاق سیمالریدن سنه‌له‌دیلر. اولرنینگ آتلری تاریخ صفحه‌لریده اېنگ چیرایلی و اۉچمس آلتین خط بیلن یازیلگن. اولرگه آلقیشلر بۉلسین! اولرنینگ مشهورراغینی خلقیمیز تانییدی."

اوی تاپشیریغی:

آرتتیرمه و قیاسی درجه‌لی صفتلر بیلن آلتی جمله یازیب کېلتیرینگ!

ييگيرمه بيرينچى درس

هدفلر:

١- كمپيوتر و اونينگ اهميتينى توشونيب، حياتده اوندن تـوزوك فايدەلنيشگه قيزيقيش.

٢- سان و توب (ساده) سان‌نى بيليب، جمله‌لرده ايشلته آليش.

سۆراقلر:

١- كيم كمپيوترنى يقيندن كۆريب، او بيلن ايشله‌گن؟

٢- نيگه كمپيوتردن فايده‌لنيش كيره‌ک؟

كمپيوتر

كمپيوتر، كمپيوت (Compute) يعنى سنه‌ماق سۆزيدن آلينگن دير. (r يا ر) حرفى قۆشيلگنده فاعل‌گه اۆزگريب، سناقچى معناسينى افاده‌له‌يدى. كمپيوتر بير الكترونيک اوسكونه بۆليب، تاپشيريلگن معلوماتنى ميه‌سيده اسره‌يدى و كيره‌كلى پيتده معلوماتلرنى چقّان اختياريميزگه قۆيه‌دى.

حاضر كمپيوتردن تجارت، مخابرات، صنعت، بيليم اۆرگنيش، رسانه‌لر، طبابت، حسابلش، تكنالوجى، معلوماتلرنى المشتيريش، تفريح و باشقه تورلى ساحه‌لرده خيلمه-خيل پروگرام‌لر آرقه‌لى فايده‌لنيله‌دى.

ييگيرمه بيرينچى عصرده كمپيوتر انسانلر تورموشيده كينگ اۆرين‌نى آلگن دير، اينيقسه كمپيوتر انترنت‌گه باغله‌نيب، كينگ جهاننى بير كيچيک قيشلاققه ايلنتيرگن.

حاضر انترنت آرقه‌لی دنیانینگ خواهله‌گن نقطه‌سی بیلن علاقـه اؤرنتـه آلـه‌میـز و قیسـقه مدتده دنیاده یوز بېرگن واقعه‌لر و ینگی خبرلردن آگاه بؤله‌آله‌میز.

شـو اساسـده، حاضـرگی عصـرنینگ بیلـیم و تکنـالوژی یوتوقلریـدن کمپیوترسـیز فایده‌لنیش ممکن ایمس. شونینگ اوچون، ییگیرمه بیرینچـی عصـرنی کمپیـوتر عصـری، دېب هم ایته‌دیلر. بو عصرده کمپیوتر و انترنـت‌نـی اؤرگنـیش و اونـدن فایـده‌لنـیش هـر بیرکیشی گه ضرور دیر.

اساسی توشونچه:

کمپیوتر، الکترونیـک اوسـکونه بؤلیـب، اونـدن تجـارت، مخـابرات، صـنعت، بیلـیم اؤرگنیش عاموی اخبار واسطه‌لری، طبابـت، تکنـالوژی، معلومـات المشـتیریش، حسـابلش، تفریح و باشقه ساحه‌لرده فایده‌لنیله‌دی. کمپیوتر اؤرگنیش و اوندن فایـده‌لنـیش، برچـه‌گـه ضرور دیر.

فعالیتلر:

۱- درس‌نینگ هر پاراگرافینی بیر اؤقووچی اؤقیسین. باشقه اؤقـووچیلر دقـت بـیلن اېشیتیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بېرسین:

* کمپیوتر قیسی سؤزدن آلینگن دیر؟
* کمپیوتر قنداق بیر اوسکونه دیر؟
* کمپیوتردن قیسی ساحه‌لرده فایده آلینه‌دی؟
* تورموشده کمپیوترنینگ قنداق اؤرنی بار؟
* کمپیوتر نیمه آرقه‌لی بیزنی دنیا بیلن باغله‌یدی؟
* ییگیرمه بیرینچی عصر، نیمه‌نینگ عصری دېیله‌دی؟

۲- کمپیوترنی بیله‌دیگن و ایشلته‌آله‌دیگن بیر اؤقووچی، باشقه اؤقووچیلرگه بیر آز معلومات بېرسین.

۳- قوییده‌گی بؤش جایلرنی تؤلدیرینگ:

- کمپیوتر . . . اوسکونه بؤلیب، . . . میه‌سیده اسره‌یدی.
- حاضر کمپیـوتردن . . . معلومـاتلرنی المشـتیریش، تفـریح و باشـقه سـاحه‌لـرده فایده‌لنیله‌دی.
- بو عصرده. . . بیلیش و اوندن . . . هر بیر کیشی‌گه . . . دیر.

۴- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

الکترونیک، مخابرات، طبابت، انترنت، المشتیرماق

اوی تاپشیریغی:

۱- یشه‌یدیگن جایلرینگیزده کمپیوتر کورسی قـوریلگن بؤلسـه، کـورس و کمپیـوتر اؤقیتووچیسی‌نینگ آتی‌نی یازیب، همده کمپیوترنینگ کېره‌کلـی‌لیگـی حقیـده قیسـقه بیـر مقاله یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

سان و توب (ساده) سان:

قوییده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلرگه دقت قیلینگ:

* بیر کؤرگن بیلیش، ایکّی کؤرگن تانیش. (مقّال)
* یېتتی اؤلچب، بیر کېس. (مقّال)
* مرد بیر مرته اؤله‌دی، قؤرقاق یوز مرته. (مقّال)
* بیر ورق کاغذگه بېش جمله یازگنیمچه، مینگ قتله اؤیله‌یمن.
* بیزنینگ صنفیمیز ده اؤتیز تؤرت کیشی اؤقووچی بار.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده بیر، ایکّی، یېتی، یوز، بېش، مینگ، اؤتیز تؤرت سؤزلری "سان" دېیله‌دی. بیر خیل نرسه‌لرنینگ نېچیته‌لیگی و ترتیبینی بیلدیروچی سؤز، "سان" دېیله‌دی، دېمک "سان"، ترتیبینی بیلدیریب، نېچه؟، نېچینچی؟ نېچی ته؟ قنچه؟ کبی سؤراقلردن بیریگه جواب بؤله‌دیگن مستقل سؤزلر "سان" دېیله‌دی. سانلر کؤپینچه رقم بیلن یازیله‌دی:

الف- عرب رقملری: ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹

ب- روم رقملری: I، II، III، IV، V، VI، VII، VIII، IX، X

ایشله‌تیله‌دیگن سانلر ۲۳ ته ساده سان بؤلیب، باشقه سانلر شو سانلرگه قؤشیلیشدن حاصل بؤله‌دی.

توب سانلر بولردن عبارت: صفر، بیر، ایکّی، اوچ، تؤرت، بېش، آلتی، یېتی، سکّیز، تؤقّیز، اؤن، ییگیرمه، اؤتیز، قیرق، ابلیک، آلتمیش، یېتمیش، سکسان، تؤقسان، یوز، مینگ، لک، میلیون، ملیارد

سانلر توزیلیشی‌گه کؤره، ساده، قؤشمه و جفت تورلرگه بؤلینه‌دی.

توب (ساده) سانلر: بیر نېگیزدن توزیلگن سانلر توب (ساده) سان دېیله‌دی.

مثال: ۱، ۲، ۳، ۴، . . . ۹

فعالیتلر:

قوییده‌گی جمله‌لرده سانلرنی کؤرسه‌تینگ:

* حلیمه بازاردن اوچ جلد کتاب ساتیب آلدی.
* بابرشاه مکتبی ده ۲۰۰۰ اؤقووچی درس اؤقییدی.
* بیز هرکون سکّیز ساعت ایشله‌یمیز.
* اؤزی بیرته، کؤزی مینگته. (جوماق جوابی: غربیل)
* بیر ییل تؤرت فصل‌دن عبارت دیر.

۲- هرکیم ایشله‌تیلگن سانلردن ایکّی جمله یازسین، کیین هرقطاردن بیر اؤقووچی توریب، یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیسین.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بؤش ییرلرینی مناسب سانلر بیلن تؤلدیرینگ:

- بیر ییل . . . آی بؤله‌دی.
- بیر آی . . . هفته بؤله‌دی.
- بیر هفته . . . کون بؤله‌دی.
- بیر آی . . . کون بؤله‌دی.
- بیر ییل . . . کون بؤله‌دی.
- هفته ده . . . کون دم آلیش کونی دیر.

۴- املاء: اؤقیله‌دیگن متن‌نی تؤغری و انیق یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه، سان ایشله‌تیلگن تؤرت- بیش جمله یازیب کیلتیرینگ!

ییگرمه ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- شهریار و اونینگ اثرلری بیلن تانیشیش.

۲- مرکب سان یسمه سان و جفت سانني اؤرگنیش و اولرنی ایشلته‌آلیش.

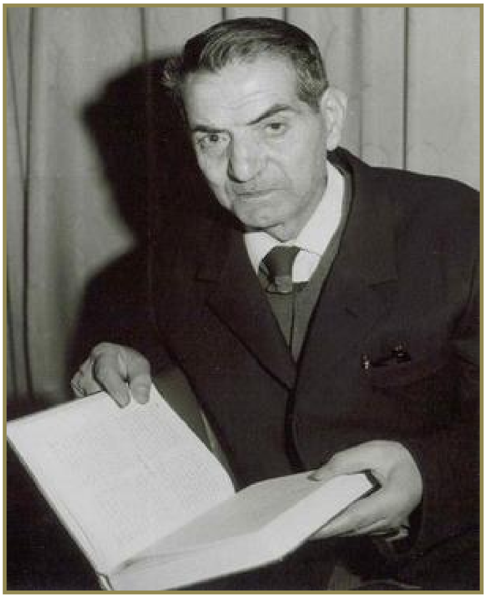
سؤراقلر:

۱- شهریارنینگ آتی و شعرلریدن بیرار نمونه نی حالیگچه ایشیتگن‌می‌سیز؟

۲- شهریار قه‌ی یېرلیک دیر؟ قیسی زمانده یشر ایدی؟

شهریار

استاد محمد حسین شهریار ایران آذربایجانی‌نینگ آتاقلی و بویوک شاعرلریدن بیری دیر. او آذربایجان‌نینگ خشکناب دېگن منطقه سیده توغیلدی و اوشه یېرده بالەلیک دورینی اؤتکزدی، کېینچه‌لیک تهرانگه کېلیب، فارسی تیلیده شعر یازه باشله‌دی و بو تیلده اؤز وقتیده‌گی فارسی شاعرلردن کؤره یخشی‌راق شعرلر یازدی. شونینگ اوچون اونی بو تیلده اؤز وقتی‌نینگ حافظی دېب لقب بېردیلر. شهریار اول‌لرده اؤز آنه تیلی یعنی ترکی آذری‌ده یازمسدی، لېکن کېینچه‌لیک، بو تیلده ایجاد قیله‌باشله‌دی و کؤپگینه اثرلر یازدی. بو اثرلرنینگ کتّه بؤلگی شاهی سلطنت استبدادینی قره‌له‌یدی و اولرده طنز چاشنی‌سینی کؤپراق کؤره‌آله‌میز. طنز ژانری تنقید مسئله‌لریده جوده هم اؤتکیر تیلگه ایلنه‌دی و هنرمندگه کېسکین قورال بؤله‌دی.

شهریار، مشهور آذری شاعر سهند (بولوت قره چورلو) نینگ توجه‌سی و

آنه‌سی‌نینگ فارسی تیلینی توشونمه‌گنی اوچون کېینچه‌لیک اؤز آنه تیلی‌گه کؤپ بها بېردی و حیدربابا‌گه سلامناملی شهکارینی آنه تیلیده یره‌تدی. شهریار بو اثرنی هجری ۱۳۳۲نچی ییل‌ده یازدی. حیدر بابا اثری‌نینگ حجمی کیچیک، لېکن مضمون نقطهٔ نظریدن تؤلیق و بای دیر. شهریارنینگ، "حیدربابا‌گه سلام" اثری بوتون ایرانده شهرت قازاندی و برچه خلق علاقه‌سی و محبتی‌نی اؤزی سری تارتیب، همده ایران سرحدلریدن آشیب، بوتون تورک خلقلری اؤرته‌سیده یاییلدی؛ یوزلب نظیره‌لر بیلن قرشیلنه‌دی؛ حافظلر آهنگ‌لری و مغنی‌لر آوازلریده ینگره‌دی. بو اثردن سؤنگ، شهریار آنه تیلیده کؤپ اثرلر یره‌تدی.

بو معجزه‌لی اثر، طاغوتی قانونلر بویوک بیر خلق‌نینگ تیلی‌گه قفل اورگن بیر زمانده یره‌تیلدی. شهریار، حیدربابا سیماسیده غُل و زنجیرلی وطنگه سلام و قارانغولردن چیقه‌یاتگن آنه تیلی‌گه یاروغ تانگ مژده‌سینی بېردی و بو سلام‌گه هر تماندن علیک السلام سېسی کېلدی.

حیدر باباگه سلام

حیدر بابا، چقماقلرینگ چاقـقـنده سېللر- سوولر شقیلله‌شیب آقـقـنده
قیزلر اونده صف باغله‌شیب باققنده سلام بؤلسین شوکتینگگه، اېلینگگه
مېنینگ هم بیر آتیم کېلسین تیلینگگه
حیدر بابا، ککلیک‌لرینگ اوچگنده تون آستیدن قویان توریب قاچگنده
باغلرینگده گللر گلبرگ آچگنده بیزلرنی هم ممکن بؤلسه، یاد ایله
آچیلمه گن یوره‌کلرنی شاد ایله

"حیدر باباگه سلام" نینگ اؤزبېکچه ترجمه‌سیدن

اساسی توشونچه:

استاد محمد حسین شهریار ایران آذربایجان‌نینگ آتاقلی و بویوک شاعرلریدن بیری دیر. آنه تیلی تورکی آذری ایدی. اول‌لرده آنه تیلی‌گه یازمسدی. کېینچه‌لیکده اؤز آنه تیلی‌گه ایجاد قیله باشله‌دی و کؤپگینه اثرلر یازدی. بو اثرلرده سلطنت استبدادینی قره‌له‌یدی. ۱۳۳۲نچی هجری شمسی ییلده حیدر باباگه سلام آتلی شهکارینی آنه تیلیده یره‌تدی. بو اثری بوتون ایرانده شهرت قازاندی و خلق محبتی‌نی اؤزیگه تارتیب، ایران سرحدلریدن آشیب، برچه تورک خلقلری اؤرته‌سیده یاییلدی.

فعالیتلر:

۱- متن‌نی بېش دقیقه‌ده جیم اؤقینگ.

۲- قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

- شهریار قه‌ی یېرده توغیلدی؟
- او، قیسی تیللرده شعر یازر ایدی؟
- اونگه نیمه دېب لقب بېرگن‌لر؟
- نیمه اوچون آنه تیلیده اثرلر یازه باشله‌دی؟
- قیسی اثرینی شهکار دېب بیله‌دیلر؟
- حیدر باباگه سلام اثری قیسی زمانده یره‌تیلدی؟

۳- قوییده‌گی لغتلرنینگ معنالرینی لغتنامه‌دن تاپیب، تؤرتته‌سیگه مناسب جمله‌لر توزینگ:

۱- ایجاد، ۲- استبداد، ۳- ماهیت، ۴- طنز، ۵- چاشنی، ۶- ژانر، ۷- تنقید، ۸- اؤتکیر، ۹- کېسکین، ۱۰- حجم، ۱۱- نظیره، ۱۲- قرشی‌لش، ۱۳- طاغوتی

۴- تؤرت گروپ‌گه بؤلینیب، حیدر باباگه سلام شعرینی اؤقینگ، اوندن کېین هر گروپ‌دن بیر کیشی توریب، شعر مضمونی حقیده باشقه‌لرگه سؤزله‌سین و اولر تؤغری و ناتؤغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۵- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین و لغتلر توگه‌گینچه دوام اېتتیریلسین.

اوی تاپشیریغی:

حیدرباباگه سلام شعرینی اؤزبېکچه نثرگه اؤزگریب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه توجه قیلینگ:

۱- چو تاریخ ییلین ایله‌ی دیدیم توز

سکیز یوز سکسن ایردی و داغی یوز (نوایی)

۲- نکتهٔ تاریخی که احسن دېدی

یوز و سکیز یوز و سکسن دېدی (نوایی)

۳- ساعت اۉن ایکّی‌ده رحمان مکتب‌دن کېله‌دی، بیرگه‌لشیب درس اۉقییمیز.

۴- میلادی بیر مینگ و تۉقوز یوز و اۉن تۉرتینچی ییلده اۉلکه‌میز اۉز استقلالینی قۉلگه کېریتدی.

۵- بیر کون‌ده اوچ- تۉرت درس‌نی اۉقیدیم.

۶- گللرنی اوّل اۉنته- اۉنته‌گه بۉلیب، کېین دسته‌لنگ.

۷- ایلغارنینگ اویی‌گه بېش- اۉن کیشی مهمان کېلگن.

۸- ارسلان، باغیدن هر کون بېش- اۉنته آلمه بیزگه کېلتیره‌دی.

قۉشمه سان:

ایکّی و اوندن آرتیق سان اۉزه‌گیدن توزیله‌دی، مثال: اۉن ایکّی، اۉن ایکّی یریم، بیر یوز و اۉن تۉرت، بیر مینگ و سکّیز یوز و سکسن کبی‌لر.

جفت سان:

ایکیته هر خیل اۉزه‌ک سان‌نینگ کېتمه-کېت کېلیشیدن یا که بیر خیل اۉزه‌ک سان‌نینگ تکرارلنیشیدن توزیله‌دی. بېش- اۉنته، اوچ- تۉرت، بېش-اۉن، تۉرتته-تۉرتته

فعالیتلر:

۱- تۉرت گروپ‌گه بۉلینیب، جفت سان و قۉشمه سانلرنی انیقلاوچی تـۉرت-بـېش جملـه توزینگ.

۲- هر گروپدن بیر کیشی توریب، اۉز جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۉقیب بېرسین و اولر فکر بیلدیرسین‌لر.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرنی مناسب جفت سان و قۉشمه سان بیلن تۉلدیرینگ:

- مېن . . . . . ییل‌دن بېری امریکاده درس اۉقییمن. بیرینچی بار او یېرگه . . . . ییل‌ده بارگن ایدیم. . . . . ییل‌دن کېین فاکولته‌دن فارغ بۉله‌من.

اوی تاپشیریغی:

جفت سان و قۉشمه سان‌نی انیقلاوچی کیچیککینه مطلب یازیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه اوچینچی درس

هدفلر:

۱– اینتیلیش‌نینگ تورموشده‌گی اهمیتی و فایده‌لرینی توشونیش.

۲– سناق سانلر و ترتیب سانلرنینگ مفهومی و قنده‌ی ایشله‌تیلیشی‌نی بیلیش.

سؤراقلر:

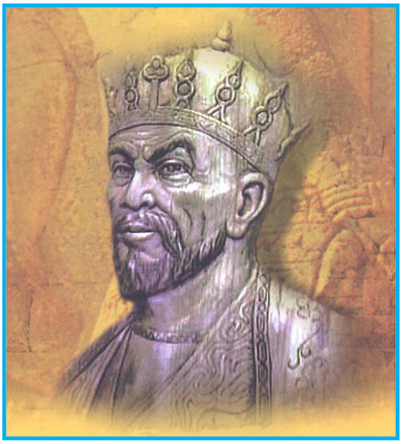
۱– انسان قنده‌ی قیلیب، مقصدگه یېته‌دی؟

۲– اؤز حیاتی‌نینگ یخشی‌لشی اوچون اینتیلمه‌گن کیشی‌نینگ عاقبتی نیمه بؤله‌دی؟

اینتیلگن، مقصدگه یېتر!

امیرتېمور صاحبقران سمرقندده تېموری دولت‌نی قوریشده قنچه‌لر محنت چېکیب، قیین‌چیلیکلرنی باشیدن کېچیردی. همده یؤلیده‌گی بار تؤسیق‌لرنی عاقلانه تدبیر و محکم عزم بیلن کؤته‌ریب تشله‌دی و کؤپ سعی و اینتیلیش نتیجه‌سیده تېموری امپراتورلیگینی آسیا و بیرقنچه عرب اؤلکه‌لریده اؤرنتدی.

روایت قیلیش‌لریچه، امیر تېمور چیریک تؤپلب، ماوراءالنهر و خراسان‌نینگ اَیریم شهرلری و ولایت‌لرینی قؤلگه کیریتیشده کؤپگینه مخالفلر بیلن دوچ کېلدی. جمله‌دن بدخشان منطقه‌سیده مخالفلری اونگه اوستون بؤلدی. امیر تېمور ایسه، بیرقنچه مصاحب‌لری و یقین کیشی‌لری بیلن بیرگه بیر ویرانه‌گه کیردی. خرابه‌ده دېوارگه دان آلیب چیقه‌یاتگن بیر چومالی‌گه کؤزی توشدی. چومالی دانه‌نی آغزیگه تیشلب، آلتمیش تؤقیز قتله یوقاری چیقرماقچی بؤلیب، قوییگه ییقیلدی. نهایت، ییتمیشینچی قتله‌ده، آغزیده‌گی دانه‌نی دېوار

اوستیگه چیقریشگه اېریشدی. امیر تېمور بونی کۉرگچ، اۉزیگه اۉزی:

– بیرگینه چومالینی کۉره‌سن‌می، اۉز مقصدیگه اېریشیش اوچون قنچه‌لب اینتیلـدی و اداغده اۉز هدفیگه یېتدی. دېمک هر بیر انسان اۉز مرام– مقصدیگه اېریشـیش اوچـون اوشبو چومالی‌دن الهام آلیشی کېره‌ک. امیر تېمور چومالی‌نینـگ ایشـیدن عبرتلـه‌نیـب، اۉز مقصدیگه اېریشماق اوچون کۉپدن کۉپ تلاش و اینتیلیش‌گه محکم بېل باغله‌یـدی. شـو لحظه‌دن باشلب، کوچلی اراده بیلن یانیده‌گی آز یۉلداشـلری بیرگـه‌لیگیـده، یاوگـه قرشـی یوریش قیلیب، نظرده توتگن منطقه‌لرینی قۉلگه کیریتدی. او، محکم اراده و ایزچیل سـعی و اینتیلیش بیلن بویوک امپراتورلیک‌نی قوردی.

خلقیمیز اره‌سـیده‌گـی "قیمیـرلگن قیـردن آشـر"، "یـوریگن دریـا، اۉلتیـرگن بۉریـا"، "حرکت‌گه برکت" و "سېندن حرکت، مېندن برکـت" دېگـن مضـمونلی مقـال‌لـر هـم شـو مسئله‌نی آچیقله‌یدی.

اساسی توشونچه:

انسان‌نینگ حیات مضمونی اینتیلیش و تلاش دیر. برچه بیلیم و تخنیک یوتوقلری هم انسانلرنینگ اینتیلیشی طفیلی قۉلگه کیلگن. شوباعث، هر بیر انسان اینتیلیش آرقه‌لی اۉز مقصدلریگه ایریشه آلیشی ممکن.

فعالیت:

۱- درس متنی‌نی دقت بیلن اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- حکایه نیمه حقیده یازیلگن ایدی؟
- امیرتیمور نیمه‌نینگ اینتیلیشی‌نی کۉردی؟
- درس متنیده اینتیلیش تۉغریسیده نیچه آته‌لر سۉزی یا حکمتلی سۉزلر کیلتیریلگن؟
- بیز قنده‌ی قیلیب، موفقیت و هدفگه ایریشه‌آله‌میز؟

۲- قوییده‌گی لغتلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، اولردن بیر نیچته‌سیگه جمله توزینگ:

تۉسیق، عزم، اینتیلیش، امپراتورلیک، عظمتلی، روایت، چیریک، اوستون، مصاحب، مرام، الهام، ایزچیل، قیر

۳- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیسین.

۴- یانمه-یان اۉلتیرگن‌لر "حرکت‌گه برکت" دیگن آته‌لر سۉزی حقیده فکر المشتیریب، نیچیته‌لری بو حقده سۉزله‌سین.

۵- هر بیر اۉقووچی، شو مقال حقیده اۉز فکرینی بیش سطرلیک بیر متنده عیان قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

"یوریگن‌دریا، اۉلتیرگن بۉریا" مقال‌نینگ مضمونی حقیده تۉرت سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ آستیگه چیزیق چیزیلگن سۉزلریگه دقت قیلینگ:

۱- امیرتیمور صاحبقران تیمـوری دولت‌نی قوریشده قنچه محنت چیککن؟

۲- تیموریلر امپراتورلیگی آسیا و عرب دنیاسی نینگ انچه اۉلکه‌لریده اۉرنه‌تیلدی.

۳- یۉلداشلری سانی آز بۉلسـه هـم، بیرگـه‌لیکـده یاوگـه قرشـی یـوریش قیلیـب، موفقیتگه ایریشدی.

۴- امیرتیمور یوزلرچه بنالر قوردیرگن.

آستیگه چیزیق چیزیلگن یوقاریده‌گی سۉزلر "سناق سانلر" دییله‌دی.

سناق سانلر قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

- نرسه‌نینگ سانی- سناغینی انیق ایتمه‌ی بیلدیره‌دیگن سۉزلر و "قنچه؟" و "نیچه؟" کبی سۉراقلرگه جواب بیره‌دیگن سانلر، "سناق سانلر" دییله‌دی.

مثال: انچـه، بیرنیچـه، کـۉپ، آز، مینـگ‌لرچـه، یوزلـب، اۉنلـب، بیرقنچـه، آزگینـه، آزمونچه، سان- سناقسیز و باشقه‌لر.

قوییده‌گی جمله‌لرگه قره‌نگ:

۱- امیرعلیشیر نوایی تۉقیزینچی هجری عصرده یشه‌گن.

۲- بیز، ییتّینچی صنف‌ده درس اۉقییمیز.

یوقاریده‌گی آستیگه چیزیق چیزیلگن سۉزلر، "ترتیب سانلر" دییله‌دی. ترتیب سانلر قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

بیرخیل نرسه- حادثه‌نینگ ترتیبینـی بیلـدیره‌دی "نچـی" و "ینچـی" قۉشـیمچه‌سـی آرقه‌لی یسله‌دی؛ مثال اوچون: آلتینچی صنف، بیرینچی قطاری، تۉرتینچی قتله و باشقه‌لر.

فعالیت:

۱- ایکّی جمله‌ده "سناق سانلر" و "ترتیب سانلر"ینی ایشله‌تینگ!

۲- ایکّی کیشی یازگن جمله‌لریدن بیرینی تخته‌گه یازسین، باشقه‌لر فکر بیلدیرسینلر.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرنینگ قیسی‌سیده "سناق سانلر" و قَیسی‌سیده "ترتیب سانلر" قۉللنگن:

* امیرتیمور صاحبقران، اۉنلرچه اۉلکه‌لرنی اۉز تصرفی‌گه آلدی.

* شاهرخ میرزا، امیرتیمورنینگ تۉرتینچی اۉغلی ایدی.

* عمرشیخ میرزا، امیرتیمورنینگ ایکّینچی فرزندی بۉلیب، بیرقنچه اوروشلرگه قتنشگن.

* امیرتیمور، مینگ‌لرچه چیریک‌نی تربیه قیلگن ایدی.

* امیرتیمور، ییتّینچی عصرده یشه‌گن بویوک شخصیتلردن دیر.

۴- متنده‌گی بۉش یېرلرنی "سناق سانلر" و "ترتیب سانلر" بیلن تۉلدیرینگ:

امیرتیمورصاحبقران تیموری دولتنی اۉرنه‌تیشده . . . . . محنت چیکدی. امیر تیمور . . . . . . مصاحبلری بیلن بیرگه بیر ویرانه گه کیردی. او . . . . . . عصرده یشردی. او . . . . . . اۉلکه‌لرنی اۉز تصرفی‌گه آلگن.

۵- "ترتیب سانلر" نینگ بیلگی‌لرینی ایتینگ.

اوی تاپشیریغی:

بیر کونده‌لیک (خاطره) لرینگیزنی یازیب اونینگ ضمنیده سناق سانلر و ترتیب سانلرنی ایشله‌تیب کیلتیرینگ!

ییگیرمه تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱– استاد حرمتی و خدمتی‌نینگ قدرینی بیلیش.

۲– آلماشلرنی اۉرگنیش و اولرنی ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– کوره‌ش قنداق ورزش دیر؟

۲– قیشلاق و محله‌لرده قیسی پیت‌لرده کوره‌ش ورزشی صورت تاپه‌دی؟

حکایت

بیر کیشی کوره‌ش فنیده اېنگ ماهر و استاد اېدی. او، کوره‌ش‌نینگ اوچ یوز و آلتمیش تورینی بیلردی و هرکون بیر توری بیلن کوره‌ش توتردی. استادنینگ مهری شاگردلری‌نینگ بیریگه کۉپراق اېدی. او، شاگردیگه کوره‌ش‌نینگ اوچ یوز و اېلیک تۉقیز تورینی اۉرگتیب؛ بیراق بیر تورینی اۉرگتمه‌دی.

باریب– باریب، شاگرد کوچ و قوتده هم، کوره‌ش توتماقده هم برچه‌دن ممتاز بۉلدی و هېچکیم اونگه تېنگ کېلالمسدی. او جوده مغرور بۉلیب، شو درجه‌گچه یېتدی که، بیرکون پادشاه‌نینگ حضوریده:

"استادیم‌نینگ مېندن آرتیقلیگی، یلغوز یاشی اولوغلیگی و تربیت حقی جهتیدن دیر. یۉق اېسه، کوچ و قوتده اوندن کم اېمس من و کوره‌ش فنیده او بیلن تېنگ من" دېدی.

پادشاه‌گه شاگردنینگ بو سۉزی یاقمه‌دی، اما شاگردنینگ سینش اوچون، بیر کېنگ یېرنی کوره‌شگه تیارلش‌نی بویوردی. مسابقه تماشاسیگه دولت ارکانی، یورت اعیانی و اقلیم پهلوانلری حاضر بۉلدیلر.

اۉغلان میدانگه جولان قیلیب، چیقدی. او، تېمیر تاغ نی یېردن قۉپاره آله‌دیگندېک شاشیلیب کۉرینردی. استاد، شاگردی‌نینگ قوتده اۉزیدن آرتیقراق‌لیگینی سېزیب، شاگردیدن یشیرگن، کوره‌ش فنی‌نینگ اۉشه بیر نادر چلینی ایشله‌تیش پیتی کېلگنینی توشوندی. کوره‌ش باشله‌نیب، اولر بیر- بیرلریگه یاپیشدیلر. شاگرد اۉشه یشیرین فن نینگ دفعینی بیلمه‌دی. استاد ایکّی قۉلی بیلن شاگردنی یېردن کۉته‌ریب، باشی‌نینگ اوستیگه اَیلنتیریب، یېرگه اۉردی. خلقدن آفرین و مرحبا فریادلری چیقدی.

پادشاه، استادگه فاخر سروپا و بخشش بېریشگه بویوردی و شاگردنی قیینب دېدی:

– سېن اۉز استاد و ولی نعمتینگ بیلن مقابله دعواسینی قیلدینگ؛ بیراق اداغیگه یېتکیزه آلمه‌دینگ.

شاگرد اَیتدی: اې پادشاه، استادیم مېنگه زۉر و قوت بیلن ظفر تاپگنی یۉق؛ بلکه پهلوانلیک علمیدن بیر فننی مېندن دریغ توتیب، اۉرگتمه‌گن اېدی. او، شوگون، اۉشه فندن فایده‌لنیب، مېنگه غالب بۉلدی.

استاد اَیتدی: بونی انه شوکون اوچون سقلر اېدیم. شونینگ اوچون، بیلیملی کیشی‌لر ایتیب دیرلر:

– دوست گه اونچه‌لیک قوت بېرمه که اگر سېن بیلن دشمنلیک قیلماقچی بۉلسه، سېنگه غالب بۉلغه‌ی!

اېشیتمه‌دینگ‌می که نې سۉزله‌دی اُول کیمسه که اۉز شاگردی‌دن جفا کۉردی:

یا وفـا یۉق اېدی بو عـــــالمده
یا کیشـــی بو زمــــانده قیلمادی
مېندن- اۉق، علمینی بیلگن یۉق کیم
مېنی آخـــر نشــــــانه قیلمادی.
(شیخ سعدی علیه الرحمه گلستانیدن)

اساسی توشونچه:

اســتاد، اۉز شــاگردی‌نینــگ بیلــیم آلیشــی، تربیــه‌لنیشــی، همــده شخصــیتی‌نینــگ شکل‌لنیشیده مهم اۉرنی بار. شاگرد، کمال‌گه یېتیب، بیلیملی بۉلگنیــده، مغـرور بۉلمســدن، استادی‌نینگ قدرینی بیلیب، مناسب حرمت قیلیشی کېره‌ک.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اۉقیب، سـۉنگ ایکّـی کیشـی نوبتـده حکایـه‌نـی بیلگنیچـه، باشقه‌لرگه یاددن ایتسین.

۲- ایکّی اۉقووچی نوبتده توریب، حکایه‌ده‌گی اۉز استادیگه قرشی تورگن مغرور شاگردنینگ قیلمیشی حقیده اۉز فکرینی ایتسین.

۳- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

ممتاز، آرتیق، قۉپارماق، قیینه‌ماق، اۉق

اوی تاپشیریغی:

قوییده‌گی شعرنی کتابچه‌لرینگیزگه یازیب، مضمونی حقیده ۴ سطرلیک بیر متن بیتیب کېلتیرینگ!

یا وفـــا یـۉق ایـدی بـو عــــالمده
یا کیشــــی بو زمــــانده قیلمـادی
مېندن- اۉق، علمینی بیلگن یۉق کـیم
مېنـی آخــر نشــــانه قیلمــادی

گرامر قاعده‌لری:

آلماش (ضمیر):

قوییده‌گی پاراگراف‌نی اؤقیب، تگیگه خط چیزیلگن سؤزلرگه دقت قیلینگ:

بیر کیشی کوره‌ش فنیده ایٖنگ ماهر و استاد ایٖدی. او، کوره‌ش‌نینگ اوچ یوز و آلتمیش تورینی بیلردی و هرکون بیر توری بیلن کوره‌ش توتردی. استاد نینگ مهری شاگردلری‌نینگ بیریگه کؤپراق ایٖدی. او، شاگردیگه کوره‌ش نینگ اوچ یوز و ایٖللیک تؤقوز تورینی اؤرگتیب؛ بیراق بیر تورینی اؤرگتمه‌دی.

باریب- باریب، شاگرد کوچ و قوتده و کوره‌ش توتماقده هم برچه‌دن ممتاز بؤلدی و هیٖچکیم اونگه تیٖنگ کیٖلالمسدی. او جوده مغرور بؤلیب، شو درجه‌گچه یٖیتدی که، بیرکون پادشاه‌نینگ حضوریده:

"استادیم نینگ میٖن‌دن آرتیقلیگی، یلغوز یاشی اولوغلیگی لحاظیدن و تربیت حقی جهتیدن دیر. یؤق ایٖسه، کوچ و قوتده اوندن کم ایٖمس من و کوره ش فنیده او بیلن تیٖنگ من" دیٖدی.

یوقاریده‌گی پاراگرافده او، شو، هیٖچکیم و میٖن سؤزلری "آلماش" دیٖیله‌دی.

آلماش (ضمیر):

تکرار بؤلمسلیک اوچون، آت اؤرنیگه کیٖله‌دیگن مستقل سؤز، آلماش دیٖیله‌دی.

آلماشلر جدولی

مثاللر	قۉشیمچه‌لر	سۉراقلر	سۉزتورکوملری نامی	
مېن، سېن، او، بیز، سیز، اولر	–	کیم؟	کیشی‌لیک	
بو، شو، او، اۉشه، انه او، منه‌بو	–	قیسی؟	کۉرسه‌تیش	
کیم، نیمه، قیسی، قنداق، قنچه، نېچینچی	–	–	سۉراق	
هرکیم، هرنیمه، بعضی، هرقنداق، هرقیسی، برچه، اۉز، اۉزی	–	کیم؟ نیمه؟	بېلگیلش	
هېچکیم، هېچ نیمه، هېچ قنداق، هېچ قچان	–	کیم؟، نیمه؟	بۉلیش سیزلیک	
کیم دیر، اله‌کیم، بیرار، بیران، بیراو، بعضی بیر.	دیلر، اله، آو، آن، آر	کیم؟، نیمه؟	گمان	

آلماش قوییده‌گی تورلرگه بۉلینه‌دی:

کیشیلیک آلماشی (شخصی ضمیر)، کۉرسه‌تیش آلماشی (اشاره ضمیری) ، سۉراق آلماشی، بېلگیلش آلماشی، بۉلیش سیزلیک آلماشی و گمان آلماشی (مبهم).

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلیب، ایشله‌تیلگن آلماشلرنی کۉرستینگ:

- او، خط یازیش اوچون کاغذ کېلتیردی.
- احمدگه شو هفته اوییدن خط کېلدی.
- سیز، بو کتابنی قیسی کتابخانه‌دن ساتیب آلدینگیز؟
- مېن شوکون کتابدن بیر قیزیقرلی لطیفه‌نی اۉقیدیم.

۲- یانمه-یان اۉلتیرگن‌لر، قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش یېرلرینی مناسب آلماشلر بیلن تۉلدیرسین‌لر:

- آته‌م ... کون سفردن قیته‌دی.
- بېکتاش جان، ... گه یاردم بېرینگ!
- ... بازاردن حاضر کېلدیم.
- ... شنبه کونی مسابقه قیلر ایکن‌لر.
- ... بیلن ... هېچ هم کېلیشمه‌یدیلر.

۳- هرقطاردن بیرکیشی نوبت بیلن توریب، هربیری تۉلدیرگن بیر جمله‌سینی اۉقیسین.

۴- (بو، سیزلر، سېن، اۉشه) آلماشلری بیلن جمله توزینگ.

۵- تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری توزگن جمله‌سیدن بیرته‌نی یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

(بیز، قیسی؟، برچه، قنچه؟، بیراو، بولر، اۉز و هېچ نیمه) آلماشلردن مناسب جمله‌لر توزیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بیشینچی درس

هدفلر:

۱– هیروییِن ضررلرینی توشونیب، اوندن اۋزینی اسرەش.

۲– کیشی‌لیک و کۋرسەتیش آلماشلرینی جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سۋراقلر:

۱– تصویرده قنداق بیرکیشی‌نی کۋرەسیز؟

۲– هیروییِنگه معتاد کیشی‌نینگ تورموشی قنداقلیگینی کۋرگن‌سیزمی؟

هیروییِن ضررلری

آیدین آپه آقشام اوقاتینی تیارلب، دسترخوان‌گه کېلتیردی. ابری سـنجر اکـه قـۋلینی یوییب، اوقات یېماقچی بۋلیب، دسترخوان تېگره‌گیده اۋلتیردی.

سنجر اکه، او یاق– بو یاققه قرەب: خاتین! طغرل قەیېرده؟ نیمه اوچون طعام یېگنـی کېلمه‌یدی؟ دېب سۋرەدی.

آیدین آپه اۋکسینیب: اوچ– تۋرت کوندن بېری، طغرل‌نینـگ حـالی یخشـی ایمـس. اونگه نیمه بۋلگنینی بیلمه‌یمن، دېدی.

شو پیتده، طغرل ایاغلرینی ایگری– بوکری تشلب، کیریب کېلدی. یوزی سرغه‌یگن، ساچلری پورپیگن ایدی. او، تیلبه‌لرچه سنقی– سنقی یوریب، یاتاقخانه سیگه کېته بېردی.

سنجر اکه: طغرل، یېمک حاضر، کېل بیز بیلن یې، دېدی.

طغرل: نان یېگیم کېلمه‌یدی، تۋقمن دېب، اتاقیگه کېتدی.

سنجر اکه: خاتین! بونگه نیمه بۋلیبدی؟ دېدی.

آیدین آپه، آه تارتیب: سیز آته‌سی سیز. بونینگ حالیـدن خبـر آلیـب تورینـگ. مـېن باله‌لرینگیزنینگ آش و نانیدن چیقه آلمه‌یمن، دېدی.

سنجر اکه ابرته‌سی ایشیگه کېتمه‌ی، طغرل نینگ یقین اۋرتاغی توران‌نینگ آلدیگـه باردی. اوندن طغرل حقیده سۋرەدی. توران دېدی:

– شو کونلرده، طغرل ایکّی یره‌مس یمان کیشی بیلن اۉرتاق‌لشگن. اولر بیلن قۉشیلیب، مخدره ماده‌لرگه یۉلیققن. اَینیقسه، نېچه کوندن بېری اۉرتاقلری بیلن هیرویین هم چېکه‌دی. مېن طغرل‌نی بو یۉلدن قیته‌ریش‌گه انچه اوریندیم؛ لېکن اونگه یاقمه‌دی.

توران، طغرل‌نینگ برچه قیلمیشلرینی، سنجر اکه‌گه ایتدی.

سنجر اکه، اونینگ سۉزلریدن پریشان بۉلیب، بوباره‌ده کۉپ اۉیلب، باشی آغریب، اوییگه کېلدی. او خاتینی‌گه:

– خاتین! طغرل بلاگه اوچره‌بدی. او، ایکّی یره‌مس و یمان کیشی بیلن قۉشیلیب، هیرویین چېکر ایمیش، دېدی.

آیدین آپه‌نینگ کۉزی یاشدن تۉلیب، ییغی سیره‌ب: وای! اېندی قنداق قیله‌میز؟ باله‌میز تباه بۉلیبدی-کو! طغرل جان‌نی بو بلادن قوتقه‌ریش اوچون بیرار ایش قیلینگ آته‌سی، دېدی.

سنجر اکه: مېن، سېندن کۉره کۉپراق پریشان من. قۉلیمدن کېلگن ایشنی قیله‌من، دېدی.

آقشام، ینه یېمک تیارلنگنده، طغرل کېلیب، نان یېمسدن یاتاقخانه‌سیگه کېتدی.

سنجر اکه، طغرل‌نی آلدی‌گه چقیردی. طغرل، آته‌سیگه سۉزله‌یمن دېسه، تیلی توتیلیب، توزوک سۉزله‌آلمه‌دی.

سنجر اکه، طغرل‌گه دېدی:

"– باله‌م! قیله‌دېگن ایشینگنی مېندن یشیرمه. مېن بوکون اۉرتاغینگ توران‌نی کۉردیم. اوندن سېن قیله‌یاتگن ایشلرنی بیلیب آلدیم. هیرویین‌نینگ قنچه یمان نرسه‌لیگینی، شیرین حیاتینگ‌گه آغو قۉشگنینی بیله‌سن‌می؟

سۉزلریمگه یخشی قولاق سال، هیرویین‌نینگ ضررلرینی اَیتیب بېره‌من:

– هیرویین‌نی اۉزینگ هم کۉرگن‌سن– کو، پودرگه اۉخشش بیر نرسه؛ لېکن بو برچه مخدر موادّدن کۉره خطرلی‌راق و اېنگ یمانی دیر.

اقتصاد و جامعه‌دن تشقری، انسان‌نینگ تن و روحیگه هم کۉپ ضررلی دیر. بونگه یۉلیققن کیشی‌نینگ قۉل- اياغی قلتیره‌ب، آغیرلیک قیله‌دی. آنگی جاییده بۉلمه‌ی، قیله‌دیگن ایشینی بیلمه‌یدی. معتاد بۉلگن کیشی‌نینگ یوره‌گی اۉینب، تنی تیتره‌ب، ضعیفلیک سېزه‌دی. باشی اَیله‌نیب، کۉزی و بورنیدن سوو آقه بېره‌دی. قارنی آغریب توره‌دی. کۉریش قابلیتی کمه‌ییب، وجودی‌نینگ دفاعی سیستمی یخشی ایشله‌مه‌ی قاله‌دی. تېریسی قوریب، اېتی جیمیرلب، قیچیدی. هر قنداق کسل‌لیککه تېز یۉلیقه‌دی و تېز آره‌ده ساغه‌یمه‌یدی. قیسقه‌سی، معتاد کیشی آدملر قطاریدن چیقیب، جمعیتدن اجره‌له‌دی.

منه، بو دیر چېکه‌یاتگن نرسه‌نگ‌نینگ نتیجه‌سی!

اۉزینگگه یوره‌گینگ کویسین! الله بېرگن ساغلیکنی بېهوده قۉلدن بېرمه!

طغرل جان! بو عملینگ‌دن آگاه بۉلگنیم یخشی بۉلدی. شکر، حالی سېن معتاد بۉلگه‌نینگ یۉق. بیرینچیدن اۉشه ایکّی یره‌مس اۉرتاغینگدن اجره‌لیشینگ کېره‌ک. دایم یخشی کیشیلر بیلن یانداشیب، اولردن یخشی ایشلرنی اۉرگن!

بو حقده بابالریمیز ایتگن‌لر: "یخشی بیلن یورسنگ، یېترسن مرادگه، یمان بیلن یورسنگ، قالرسن اویات گه". بو بلادن قوتیلیشینگ اوچون، خدا خواهلسه، اېرته‌گه سېنی شفاخانه‌گه آلیب باره من...."

اېرته‌سی سنجر اکه، طغرل‌نی شفاخانه‌گه آلیب باردی. داکتر، طغرل‌نی دوالش اوچون بیرینچیدن تصمیمی گه محکم توریشی و قیله‌یاتگن ایشیدن واز کېچیشینی بویوردی.

طغرل، قیلگن ایشیدن کۉپ پشیمان بۉلیب، داکتر حضوریده، بوندن بویان یره‌مس کیشیلر بیلن اۉرتاق بۉلمسلیک و هیرویین چېکمس‌لیککه وعده بېردی.

اساسی توشونچه:

یمان و یره‌مس آدملر، کیشینی یۉلدن آزدیریب، قینغیر ایشلر و عمللرگه یېتکله‌یدی. اینیقسه، هیرویین‌گه معتاد بۉلگن آدم‌لردن اوزاق بۉلیش ضرور دیر. هیرویین چېککن کیشی بیرینچیده ساغلیگیدن، ایکّینچیده پولیدن، اوچینچیده ایل اراسیده‌گی موقف و موقیعتیدن اجره‌له‌دی. شونینگ اوچون ییگیت‌لر محتاط بۉلیب، هیرویین و باشقه مخدره موادگه معتاد بۉلیشیدن اۉزلرینی اسره‌سین‌لر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اؤقیب، بو سؤراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:
- سنجر اکه، اویاق- بویاققه قرەب، نیمه دېدی؟
- آیدین آپه، اوکسینیب نیمه دېدی؟
- طغرل قنداق حالتده اویگه کیریب کېلدی؟
- سنجر اکه، اېرتەسی ایشیگه کېتمەی، قەیېرگه باردی؟
- طغرل‌نینگ اؤرتاغی کیم ایدی؟
- او، سنجر اکه‌گه نیمه دېدی؟
- سنجر اکه طغرل‌نی، قەیېرگه آلیب باردی؟
- طغرل، داکتر حضوریده قنده‌ی وعده بېردی؟

۲- آلدین و آرقه چوکی‌گه اؤلتیرگن صنفداشلر، بیر گروپ بؤلیب، چلم، سگرت، ناس، چرس، تریاک و هیرویین کبی ضررلی مخدر مادّه‌لرنینگ بیری حقیده بحث قیلیب، ضررلرینی بیرمه- بیر یازسین‌لر.

۳- هر گروپدن بیرکیشی توریب، اؤشه مخدره مواد ضررلری حقیده یازگن مطلب‌لرینی اؤقیسین.

۴- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، ایکّیته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:
اوکسینماق، سنقی- سنقی، اونده ماق، هیرویین، آغو، اینتیلماق، ییغی سیره‌ب، آنگ، یانداشماق

۵- ایکّی کیشی توریب، بیری سؤزلرنینگ معناسی و ایکّینچیسی توزگن جمله‌سینی اؤقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:
هیرویین ضررلری حقیده بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

کیشیلیک (شخصی) و کؤرسه‌تیش (اشاره) آلماشلری:

– او، اوچ– تؤرت کونـدن بیـری، طغـرل‌نینـگ حـالی یخشـی ایمـس، اونگـه نیمـه بؤلگنینی بیلمه‌یمن، دیدی. شو پیتده طغرل، ایـاغلرینی ایگـری– ایگـری تشـلب، کیریـب کیلدی.

– سنجر اکه: خاتین! بونگه نیمه بؤلیبدی؟ دیدی.

آیدین آپه، یوره‌گیـدن آه تارتیب: سیز آتـه سـی سـیز، بونینـگ حالیـدن خبـر آلیـب تورینگ. مین باله‌لرینگیزنی آش و نانیدن چیقه آلمه‌یمن، دیدی.

– سنجر اکه: مین سیندن کؤره کؤپراق پریشان من. اونینگ حقیده قؤلیمدن کیلگن ایشنی قیله‌من، دیدی.

یوقاریده اؤقیگن جمله‌لرینگیزده‌گی (او، شو، بو، سیز، مین و سین) سؤزلری آلماش دیبله‌دی. بو آلماشلردن (او، مین، سین و سیز) کیشیلیک آلماشی دیر.

کیشیلیک آلماشی (شخصی ضمیر):

شخص‌نی بیلدیره‌دیگن وشخص اؤرنیگـه کیلـه‌دیگـن آلماشـلر، کیشـیلیک آلماشـی دیبله‌دی. اوچ شخص نینگ بیرلیک و کؤپلیک شکل‌لریده قوییده‌گی آلماشلر موجود:

شخص	بیرلیک	کؤپلیک
بیرینچی کیشی	مین	بیز
ایکّینچی کیشی	سین	سیز
اوچینچی کیشی	او	اولر

یوقاریده‌گی جمله‌لرده (بو، شو) سؤزلری، کؤرسه‌تیش آلماشلریدن دیر.

کؤرسه‌تیش آلماشی (اشاره ضمیری):

نرسه یا که شخص‌نی کؤرسه‌تیش اوچون ایشله‌تیله‌دی. بو، شـو، اؤشـه، انـه او، منـه (اُول، بول، شول، اؤشل) کبی آلماشلر "کؤرسه‌تیش آلماشلری" دیر.

کؤرسه‌تیش آلماشلری معناسی و قؤللـه‌نیش خصوصیتیگه کؤره، بیر– بیریـدن معلـوم درجه‌ده فرق قیله‌دی. شونینگدیک، بو آلماشلر، سـؤزلاوچی‌گـه یقـین یـا اوزاق نرسـه‌نـی کؤرسه‌تیش یا که بیرار نرسه و واقعه نی ایسله‌تیش اوچون ایشله‌تیله‌دی؛ مثلاً: انه حرمت! بو کیشی، شو آدم، قیزیل گل پیوند قیلینگن اؤشه نسترن، اوچ قتله فلم گه آلیندی.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش یېرلرینی مناسب آلماشلر بیلن تۉلدیرینگ:

– ... کون بیر یخشی اۉرتاغیم‌نی کۉرماقچی من.

– ... آته‌نگ اَیتگن سۉزلرنی یخشیلب میه‌نگگه آل!

– ... حلال و محنتکش کیشیلر دیرلر.

– ... بیلگنی‌نی ... اۉرگتدی.

– ... حکایه کتابیم‌نی ... بېرماقچی من.

۲– قوییده‌گی پاراگرافده ایشله‌تیلگن آلماشلرنی، بېلگیلب کۉرسه‌تینگ:

سنجر اکه، ایرته‌سی ایشیگه کېتمه‌ی، طغرل‌نینگ یقین اۉرتاغی توران‌نینـگ آلدیگـه باردی و اوندن طغرل حقیده سۉره‌دی.

شو کونلرده، طغرل ایکّی یره‌مس یمان کیشیلر بیلن اۉرتاقلشگن؛ اولر بیلن قۉشیلیب، مخدره موادگه یۉلیققن. اینیقسه، نېچه کوندن بېری اۉرتاقلری بـیلن هیـرویین چېکـه‌دی. مېن طغرل‌نی بو یۉلدن قیته‌ریشگه انچه اورینديم؛ لېکن اونگه یاقمه‌دی.

۳– کیشیلیک و کۉرسه‌تیش آلماشلری ایشله‌تیلگن تۉرتته جمله یازینگ.

۴– تۉرت کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری بیر جمله‌نی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵– املاء: اۉقیلـه‌دیگـن مـتن‌نـی تینگلـب، چیرایلـی خـط بـیلن یازینـگ و تینـیش بېلگی‌لری (. – ، – ؛ – : – ! و باشقه‌لر) نی اۉز اۉرنیگه قۉیینگ!

اوی تاپشیریغی:

نېچه جمله کتابچه‌لرینگیزگه یازیب، اونده ایشله‌تیلگن آلماشلرنی بېلگـی‌لـب، تگیگـه خط چیزیب کېلتیرینگ!

بیگیرمه آلتینچی درس

هدفلر:

۱- ملکه توماریس و اونینگ حماسه‌سی بیلن تانیشیش.

۲- سؤراق آلماشی و بیلگیلش آلماشینی بیلیب، اولرنی جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- ملکه توماریس آتینی ایشیتگن سیزمی؟

۲- بو ملکه، قه‌ی ییرده یشر ایدی و فارسلرنینگ قیسی حکمرانی بیلن عصرداش ایدی؟

ملکه توماریس

ملکه توماریس مساگیتلر قبیله‌لری‌نینگ ملکه‌سی و باشلیغی ایدی. خزر دینگیزیدن آمودریا قیرغاقلریگچه بؤلگن یورتده حکمرانلیک قیلردی. او، اولوسی‌نینگ تینچلیک، آسایشده‌لیک، سعادت و بختیارلیگی اوچون اینتیلیب، اؤز یورتی ایرکینلیگینی کؤز قراچیغیدیک اسرردی.

میلاددن آلدین، آلتینچی عصرده هخامنشی‌لر حکمرانی کوروش نیچه مملکتنی باستیریب آلیب، اؤرته آسیاگه هم یوریش ایتدی. مساگیتلر باشلیغی ملکه توماریس، اؤز اولوسی، همده اؤرته آسیا اولوسلرینی تؤپلب، باسقینچیلرگه قرشی کوره‌شگه آتلنه‌دی.

باسقینچیلر حکمرانی کوروش، مساگیتلرنینگ تینچ حیاتینی خطرگه ساله‌دی. باشده کوروش، ملکه توماریس بیلن اویله‌نیش بهانه‌سیگه مساگیتلر قبیله‌لرینی اؤزیگه قرم قیلماقچی بؤله‌دی؛ بیراق ملکه توماریس اونینگ شوم نیتی‌نی بیلیب، بو ظالم و قانخؤر حکمران‌نینگ ایسته‌گینی قبول قیلمه‌یدی. کوروش، اوروش یؤلیگه اؤتیب، شو یؤل بیلن اؤز ایسته‌گی‌گه یتماقچی بؤله‌دی. ملکه توماریس، اوروش آلدینی آلیش اوچون کؤپ اینتیله‌دی؛ بیراق کوروش کؤنمه‌ی، اوروشماقچی بؤلدی. توماریس ناچار بؤلیب، اؤز اولوسی و وطنیدن ددیل‌لیک بیلن دفاع‌گه تیارلنیب، یاوگه خطاب قیلیب آیته‌دی:

"سینینگ تینچلیک ایستمه‌گنینگ‌نی بیز بیلردیک. اگر بیزنینگ مصلحتی‌میزگه قناعت قیلمه‌ی، مساگیتلر بیلن اوروشماقچی بؤلسنگ، آمودریاگه کؤپریک قوره‌من، دیب

آواره بۉلیب یورمه. بیز سېنگه خلل بېرمه‌ی، دریادن اوچ کونلیک یۉل ییراقه کۉچیب کېته‌میز! سېن بېملال و دغدغه‌سیز دریادن اۉته‌سن. کېین بیر– بیریمیز بیلن یوزمه– یوز بۉلیب اوروشه‌میز. بالفرض، اگر سېن، بیز بیلن دریا بۉییده اوروشماقچی بۉلسنگ، اونی هم بیزگه اَیت. بیز اونگه هم راضی‌میز. فقط بیز بیلن نامردلیک اېتمه‌سنگ، بۉلگنی".

ملکه توماریس، مردانه اوروش باشله‌دی؛ لېکن کوروش حیله و نیرنگگه باشلب، اونینگ اۉغلی "سپرگنیس" باشچیلیگیده‌گی بیر گروه مساگیتلرنی مست قیلیب، اَسیر آلدی. توماریس خانم، بونی اېشیتیب، کوروش‌گه شونداق پیغام ییباردی:

"اې قانخور کوروش، قیلگن ایشینگگه فخرلنمه! سېن اۉغلیم‌نی یوزمه– یوز اوروشده یېنگمه‌گن‌سن! اونی مکر و حیله بیلن شراب ایچیریب، اوشله‌گن‌سن! حاضر مېنینگ نصیحتیم‌گه قولاغ سالیب، اۉغلیم‌نی مېنگه تاپشیر و کېلگن یۉلینگ‌گه قیتیب کېت! اگر بو سۉزلریمگه کیرمه‌سنگ، سېندیک غله‌موس اژدهانی قاندن تۉیدیره‌من دېب خداگه آنت ایچه‌من.

کوروش، مساگیتلر رهبری‌نینگ سۉزلریگه اعتناء قیلمه‌ی، اوروشنی دوام بېردی. ملکه توماریس رهبرلیگیده مساگیتلر قبیله‌لری ایاوسیز قتیق اوروشدیلر. اونینگ اردوسینی یېنگدیلر و اۉزینی اۉلدیردیلر. خانم توماریس، کوروش‌نینگ باشینی قاندن تۉله آلتین‌لگن‌گه پیشیب، ایتدی:

"اې نامرد، سېن اۉز صداقت و تۉغریلیگیدن، توزاققه توشگن بیر اۉغیل‌نی مکر و فریب بیلن اۉلدیردینگ؛ آنه‌نی اۉز باله‌سیدن اَییریب، داغیگه کویدیردینگ؛ سېن عمرینگ‌ده اوروشدن و قان ایچیش‌دن تۉیمه‌دینگ! مېن، اۉز آنتیم‌نی عمل‌گه آشیریب، اېندی سېنی قاندن تۉیغزدیم. آنه‌سینی باله‌سیدن اَیپریب، باشقه‌لر یورتیگه زۉر و جبر بیلن باستیریب کېلگن قانخورنینگ جزاسی منه‌شو دیر".

اساسی توشونچه:

اۉز توپراغی و اېرکین‌لیگیدن دفاع قیلیش هر بیر اۉلکه خلقی‌نینگ مشروع حقی دیر. بو درسده، انه شونداق بیر تاریخی واقعه بیان اېتیلگن. اونده، اوروش ایسته‌گن حکمدارنی صلح و تینچلیک ایسته‌گن بیر حکمدار عیال، قینغیرلیک و حیله‌نی صداقت و تۉغریلیک بیلن یېنگه‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی دقت بیلن جیم اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بېرینگلر:

- توماریس کیم ایدی؟
- کوروش کیم ایدی؟
- کوروش نیمه مقصدده اوروشردی؟
- بو حماسه‌نینگ اساسی مضمونی نیمه ایدی؟
- توماریس اۉغلی‌نینگ آتی نیمه ایدی؟
- او، قنداق کوروش قۉلیگه اسیر بۉلدی؟
- اوروش‌نی کیم یوتدی؟
- توماریس نیمه دېب آنت ایچدی؟
- توماریس اۉز آنتی‌نی قنداق عملگه آشیردی؟

۲- قوییده‌گی سۉزلرنی سۉزلیک یاردمیده معنی قیلیب، اولردن اوچ-تۉرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

قبیله، کۉز قراچیغی، مساگیت، هخامنشی، باسقینچی، قره‌م، اینتیلیش، خلل، ییراق، دغدغه، بالفرض، اعتناء، ایاوسیز، توزاق

۳- اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، سۉزلرنینگ معناسی و توزگن جمله‌سینی اۉقیسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین‌لر.

۴- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر، توماریس حکایه‌سی حقیده فکر المشتیرسین. کېین هر قطاردن بیرکیشی نوبتده توریب، توماریس حماسه‌سی‌نینگ نتیجه‌سی باره‌سیده سۉزله‌سین.

اوی تاپشیریغی:

ایرکینلیک و تینچلیک مهملیگی حقیده بیش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه توجه قیلینگ:

- هر کیم ایشله‌سه، تیشله‌یدی.
- هر نیمه قیلسنگ، وقتینگ ضایع بؤله‌دی؛ اؤزینگگه کېره‌ک نرسه‌نی قیل.
- بعضی وقت آدم بیرار ایش‌نی بیلمه‌ی قاله‌دی و اونینگ وقتی اؤته‌دی.
- برچه ایش‌لرنی مصلحت بیلن قیلیش کېره‌ک، مصلحت بیلن پیچیلگن تـؤن، نـې کیچیک بؤله‌دی، نې اوزون.
- مېنگه بو ایشینگ بری بیر.
- بوگون بازارگه کیم کېتدی؟
- ترکیه گه کېتگن کیشی‌لر قیسی وقت کېله‌دیلر؟
- قنچه وقت‌دن بېری درس اؤقیسیز؟
- نېچینچی درسنی اؤقیگن سیز؟

سؤراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلری:

نرسه، شخص، بېلگی و مقدار حقیده‌گی سؤراق‌نـی بیلـدیره‌دی. باشـقه چـه قیلیـب ایتگنده سؤراق آلماشلری آتلر، صفتلر و روشلرگه، شونینگ دېک مقدار بیلدیروچی سؤزلر و سانلرگه نسبتاً، سؤراق‌نی افاده‌له‌یدی؛ مثلاً: سؤراق آلماشلری، سان‌گه نسبتاً قوللنه‌دی.

بېلگی لش آلماشی:

نرسه یا که اونینگ بېلگی‌سینی جمع‌لب، یکه‌لـب، اجـره‌تیـب کؤرسـه‌تـیش اوچـون ایشله‌تیله‌دی، بری، برچه، بعضی، هـرکیم، هرنیمـه کبـی آلماشـلر بېلگـی‌لـش آلماشـلری حسابلنه‌دی.

قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، سؤراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرنی بېلگیلنگ:

آدمی جـایـزالخطا بؤلمیـش
بو خطا برچه غه روا بؤلمیش
(نوایی)

– هرکیم سېنگه ایتسه عیبینگ‌نی، سېن اوندن منتدار بؤل.
– اسد آیی‌نینگ نېچینچی تاریخیده استقلال بیره‌می بؤله‌دی؟
– قنچه وقت‌دن بېری آته و آنه‌نگ‌نی کؤرمه‌گن‌سن؟
– کیم بیلن مکتب‌ده درس اؤقییسن؟
– مهمان‌لر قیسی کون کېلدیلر؟
– اېرته‌لب برچه‌دن آلدین طهارت قیلیب، نماز اؤقییمن، کېین درسلریمنی تکرار اېته‌من.

فعالیتلر:

۱– گروپلرگه بؤلینیب، سؤراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرینی انیقلاوچی تؤرت‌بېش جمله توزینگ.

۲– توزگن جمله‌لرنی هر گروپدن بیر کیشی توریب، باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین. اېشیتگن‌لر تؤغری و ناتؤغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۳– قوییده‌گی شعرده سؤراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرینی بېلگی‌لب تؤلدیرینگ:

– جهانده . . . . نی کیم کؤرسانگ طربساز.
اولوس خوشوقت و عالم عیش پرداز (حیدر خوارزمی)
– گل دوریده ایچ باده‌نی کیم عاقل اېمستور
. . . . که بوکون دنیاده هوشیار تاپیلسه
یاز بؤلدی کېره‌ک اول بت عیار تاپیلسه
. . . . تاپیلور، بیزگه کېره‌ک یار تاپیلسه (لطفی هروی)

اوی تاپشیریغی:

سؤراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرینی انیقلاوچی بیرار قیسقه شعر یا متن یازیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بېشینچی درس

هدفلر:

۱- طلا تېپه و اونینگ تاریخی اثرلری بیلن تانیشیش.

۲- تاریخ و تاریخی یادگارلیک‌لرنی اسره‌ش‌گه قیزیقیش.

۳- بؤلیش‌سیزلیک و (مشترک ضمیرلری) و اؤزلیک آلماشلرینی توشونیب، جمله‌لرده کؤرسته و ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- اؤلکه‌میزنینگ تاریخی منطقه‌لریدن ینه بیرارته‌سینی اَیته آله سیزمی؟

۲- بو تاریخی منطقه‌لرده قنده‌ی آبده‌لر حاضرگچه سقله‌نیب قالگن دیر؟

طلا تېپه‌نینگ تاریخی اثرلری

سېویملی اؤلکه‌میز افغانستان جوده اېسکی تاریخ و مدنیتگه ایگه دیر. بو مدنیتینی یره‌تیلیشیده، برچه قوم و ایلتلری‌نینگ اولوشی بار.

اؤلکه‌میزنینگ جوده قدیمی و قیمتلی تاریخی یادگارلیک‌لریدن بیری "طلا تېپه" دن تاپیلگن خیلمه-خیل آلتین بویوملر دیر. "طلا تېپه" جوزجان ولایتی مرکزی شبرغان شهری‌نینگ کون چیقر تمانیده، قریب بېش کیلومتر اوزاقلیکده جایلشگن. قدیمدن، آدملر تېپه‌نینگ اؤزی و تېگره‌گیدن بعضی بیر آلتین پرچه‌لر و بویوملر تاپر ایکن‌لر. شونینگ اوچون، بو تېپه "طلا تېپه" آتی بیلن مشهور بؤلگن.

هجری ۱۳۵۷- ۱۳۵۸ ییل‌لر دوامیده، "طلا تېپه" ده بیر گروه باستانشناس‌لر تمانیدن قازیشمه ایشلری آلیب باریلدی. قازیشمه‌لر نتیجه‌سیده تورک سلاله‌سی کوشانیلرنینگ شهزاده‌لر و ملکه‌لریگه تېگیشلی آلتینه قبر کشف اېتیلدی. بو ملکه‌لر جسدی تورلی آلتین تاقینچاقلر و بېزه‌کلر بیلن بیرگه کؤمیلگن ایکن‌لر.

آلتیته قبردن قۉلکه کېلگن آلتین بویوملر سانی قریب ۲۴۰۰۰ تهگه یېتیشهدی. بویوملر جوده اوستالیک بیلن اۉته ظریف، چیرایلی و نفیس یسلگن. اولر چیرایلی بېلباغ، سیرغه، اوزیک، نتّی، شادهلر، بلداقلر، بیلرزیکلر و باشقه تورلی تاقینچاقلر و بېزهکلردن عبارت دیر. بویوملرنینگ کۉپلریده یاقوت، فیروزه، زمرد کبی قیمتلی تاشلر ماهرلیک بیلن اۉرنهتیلگن.

بویوملر صنعتکار اجدادلریمیزنینگ صنعتینی اۉزیده یقّال مجسملنتیرگن. بولرنینگ گۉزهل‌لیگی‌گه هېچکیم بې‌تفاوت قاله آلمه‌یدی.

"طلا تېپه" دن تاپیلگن تاریخی اثرلرنینگ قیمتی بېقیاس دیر. اونی هېچکیم مبلغ بیلن اۉلچالمه‌یدی. بو بویوملر، اۉتمیش تاریخیمیز و مدنیتیمیزنینگ یارقین کۉزگوسی صفتیده، اولرنی اۉرگنیش تانیشیمیزگه خدمت قیله‌دی.

"طلا تېپه" نینگ آلتین بویوملریدن بیر قنچه نمونه‌لری امریکا، روسیه و اروپا مملکتلری کۉرگزمه‌لریده نمایشگه قۉییلگن و تماشاچیلر و عالملرنینگ دقت و تحسینی‌نی اۉزیگه تارتگن. بو اثرلر، اۉلکه‌میزنینگ فخری، همده اۉته قیمتلی تاریخی و فرهنگی بایلیگی دیر.

اساسی توشونچه:

سېویملی اۉلکه‌میز اېسکی تاریخ و بای مدنیتگه اېگه. اونینگ قدیمی تاریخی یادگارلیک‌لریدن بیری تورک سلاله‌سی کوشانیلر ملکه‌لریگه تېگیشلی دیر، جوزجان ولایتیده‌گی "طلا تېپه" دن تاپیلگن ۲۴۰۰۰ ته‌گه یقین آلتین بویوملر و تاقینچاقلر دیر. بو یادگارلیکلر، اۉلکه‌میزنینگ اولکن فرهنگی بایلیگی همده تاریخی هویتی‌نینگ بېلگیسی دیر.

فعالیتلر:

۱– درس متنینـی اؤقیتـووچینگیز اؤقـی یاتگنـده، اونـی دقـت بـیلن اېشـیتینگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

– طلا تېپه قه یېرده دیر؟

– بو تېپه‌نی نېگه "طلا تېپه" دېگن‌لر؟

– او یېردن نیمه‌لر کشف اېتیلگن؟

– تاپیلگن بویوم‌لر سانی قنچه؟

– بو تاریخی اثرلر قیسی سلاله‌گه تېگیشلی؟

– بیرارته‌نگیز طـلا تېپـه‌دن تـاپیلگن بویـوملر یـا عکسـینی ایلگـری هـم کـؤرگن اېدینگیزمی؟ کؤرگن‌لردن بیرته‌سی توریب سؤزله‌سین.

۲– درس متنیدن اوچته آلماش‌نی بېلگیلب، دفترینگیزگه یازینگ. کېین هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، یازگنینی اؤقیسین.

۳– بیر چوکیده یانمه–یان اؤلتیرگنلر طلا تېپه‌نینگ تاریخی حقیده فکر المشـتیریب، کېین هر قطاردن بیر کیشی باشقه‌لرگه فکرینی ایتیب بېرسین.

۴– قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، اولردن مناسب جمله توزینگ:

اېلت، بویوم، کون چیقر، قازیشمه، کؤرگزمه

۵– هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لـری‌نینـگ ایکّیتـه‌سـینی اؤقیسین.

۶– املاء: اؤقیتووچی اؤقیب بېره‌دیگن متن‌نی تینـیش بېلگـی‌لرینـی قـؤیگن حالـده انیق و تؤغری یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

هر کیم اؤز عایله اعضاسی یاردمیده "طلا تېپـه" حقیـده باشـقه ینگـی معلومـات یـا چیرایلی عکس و آلبوم تاپیب، همده باشقه بیرار تـاریخی یادگـارلیگیمیز حقیـده معلومـات تؤپلب، یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

- آیـدین، بو رومالچه‌نی اۉزی تیککن.
- هرکیم اۉز وطنی‌نی سیور.
- بو ایشنی اکه- اوکه اۉزلری بجریبدیلر.
- کتابنی اۉزیم سینگه کیلتیره‌من.
- مهمانلرنی اۉزینگ کوتیب آل!

یوقاریده‌گی اۉزی، اۉز، اۉزلری، اۉزیم و اۉزینگ سۉزلری "اۉزلیک آلماش" لری دیـر.

اونینگ تعریفی قوییده‌گیچه:

اۉزلیک (شخصی) آلماشی:

نرسه- بویوم‌نی انیقلب یا که تأکیدلب کۉرسـه‌تـیش اوچـون ایشـله‌تیلـه‌دیگـن "اۉز" سۉزی دیر. بو آلماش نرسه- بویوم‌نینگ شخص‌گه خاصلیگی‌نی، تیگیشلی‌لیگی‌نی یـا کـه شخص‌نینگ ایگه‌لیگی‌نی بیلدیره‌دی؛ مثاللر: اۉز اویی، اۉز اوکه‌سـی و باشـقه‌لـر. اۉزلیـک آلماشی ایگه‌لیک قۉشـیمچه‌سـینی آلیـب، اوچلـه شـخص‌نینـگ بیرلیـک و کـۉپلیگی‌گـه ایشـله‌تیلـه‌دی و کیشـیلیک آلماشـلریگه معنـاداش (متـرادف) بۉلـه‌دی: اۉزیـم- مـین، اۉزینگ- سین، اۉزی- او، اۉزیمیز- بیز، اۉزینگیز- سیز (سیزلر)، اۉزلری- اولر.

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

- جایزه‌نی هیچ کیم یوتالمه‌دی.
- شونچه حقدارلیگی بیلن هم یولداش بیزدن هیچ نیمه‌نی آلمه‌دی.
- بو قیین‌چیلیک‌نی ییچیشده هیچ قنداق یۉل قالمه‌دی.
- بو اویده هیچ نرسه یۉق ایکن.
- بو اورینیش‌لردن هیچ بیر نرسه قۉلگه کیلمه‌دی.
- مین، سیزگه هیچ قنچه پول بیرالمه‌یمن.

جمله‌لرده‌گی هیچ نیمه، هیچ قنداق، هیچکیم، هیچ نرسه، هیچ بیر و هیچ قنچه سۉزلر نینگ برچه‌سی بۉلیش سیزلیک آلماشلری دیر.

بۆلیش سیزلیک (مبهم) آلماشلری:

موجود بۆلمه‌گن نرسه، بېلگی و مقدارنی عموم‌لشتیریب بیلدیره‌دیگن آلماش‌لر دیر. بولر اساساً "هېچ" سۉزی‌نینگ اۉزی و شو سۉزنینگ بعضی سۉراق آلماشلریگه بیریکیشیدن حاصل قیلینه‌دی. بو آلماشلر اېگه‌لیک و کیشیلیک قۉشیمچه‌لری بیلن کېله‌دی؛ مثاللر: هېچ کیم‌نی کۉرمه‌دیم. هېچ نیمه‌م یۉق. او یېردن هېچ نرسه تاپیلمه‌دی و باشقه‌لر.

"هېچ" سۉزی یکّه حالده، کۉپینچه فعل‌لر آلدیگه کېلیب، روش وظیفه‌سینی بجره‌دی؛ مثاللر: او هېچ ایش قیله آلمه‌دی؛ اولوغ بېگ هېچ تۉخته‌مه‌ی، کېتدی. "کیمسه" سۉزینی هم بۆلیش سیزلیک آلماشلری اۉرنیگه قۉللش ممکن؛ مثال: بونی کیمسه (هېچ کیم) بېلمسلیگی کېره‌ک.

فعالیتلر:

۱- درس متنیدن بؤلیش سیزلیک آلماشلرینی بېلگی‌لنگ.

۲- قوییده‌گی جمله‌لرنی تېگیشلی بؤلیش سیزلیک آلماشلری بیلن تُوگل‌لنگ:

- اویگه بارسم، . . . . یؤق اېکن.
- ایدیش بؤش، اونده . . . . نرسه یؤق.
- ایشنی بجریشده . . . . یؤل قالمه‌دی، دېنگ!

۳- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توگلله‌گن جمله‌سینی یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۴- بیر چوکیده یانمه-یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لشیب، درس متنیدن اؤزلیک آلماشینی تاپیب، کتابچه‌لریگه کؤچیرسینلر.

۵- اؤزیم و اؤزینگ آلماشلرینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ، کېین هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی اؤقیسین.

۶- قوییده‌گی متندن اؤزلیک و بؤلیش سیزلیک آلماشلرینی اَیری- اَیری کؤرسه‌تینگ:

"سېن هېچ نیمه قیلمه‌ی تور. اېرته‌گه اؤزیم باره‌من. اوشنده اؤزیمیز بیرگه‌لشیب، بیرار یؤل تاپرمیز. هېچ قنده‌ی چاره یؤق اېکن، دېب اؤزینگنی قیینه‌مه."

۷- صنفده بیر کیشی توریب، اؤزلیک آلماشلری و ینه بیر کیشی بؤلیش‌سیزلیک آلماشلرینی کتابچه‌سیدن اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

تؤرت- بېش سطرلیک بیر متنده، اؤزلیک و بؤلیش سیزلیک آلماشلرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- ساغلیک مهم‌لیگینی توشونیب، اونی سقلش اوچون مناسب شرایط یره‌تیشگه اینتیلیش.

۲- گمان آلماشلرینی بیلیب، جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- ساغلیک‌نی قنده‌ی قیلیب سقله‌ی‌سیز؟

۲- کسل بۉلمس‌لیک اوچون نیمه قیلیش کیره‌ک؟

ساغلام یشش

ساغلیق الله ﷻ نینگ نعمت‌لریدن بیری دیر. ساغلیقنی سقلش، بیرینچیده عایله‌دن باشله‌نه‌دی. هر بیر کیشی اۉزی و عایله‌سی‌نینگ ساغلام یشه‌شینی ایسته‌سه، بیرینچیدن اوی-جایی، حویلی‌سی، مکتب و ایشخانه‌سی، کوچه و شهری، قاله بیرسه، اۉز اۉلکه‌سینی پاک اسره‌شی لازم. اگر هر بیر عایله اۉز تیگره‌ک- تاشی و محیطی‌نی پاک اسره‌سه، محله، شهر و بوتون یورتی پاک بۉله‌دی. نتیجه ده، ساغلام محیط یره‌تیله‌دی.

بونده محیط نی کؤرکم‌لشتیریش‌نینگ هم علیحـده اؤرنـی بـار. شـونینگ اوچـون، تورلی کؤچتلر، درختلر و اؤسیملیک‌لرنی اېکیش کېره‌ک؛ چونکـه، درختلـر و اؤسـیملیک‌لـر هوانی تازه‌له‌یدی و ضررلی گازلرنی یؤقاته‌دی. ساغلیک اوچون تورلی جسـمانی و روزگـار ایشلری هم بدن‌نی قورچ و چیده‌ملی قیله‌دی.

بولردن علاوه ورزش برچه آدملر، اینیقسه یاشـلرگه کـؤپراق ضـرور دیـر. بـدن‌نـی، تورلی کسللیک‌لر، اینقسه آرتیقچه یاغ و سېمیریش‌دن سقله‌یدی.

ساغلیق‌نی سقلش، همده سـاغلام یشـش اوچـون مناسـب و یخشـی یېمـک هـم کېره‌ک دیر. تورلی ویتامینلر، معدنلی ماده‌لر، پروتینلرگه بای بؤلگن یېمک‌لر، کؤکت‌لر، دان و سوت محصولاتیدن فایده‌لنماق هر بیر کیشی‌گه ضرور دیر. بیراق بولرنینگ اَیریم‌لرینـی اینیقسه مېوه‌لر و کؤکت‌لرنی استعمال قیلیشدن آلدین ضررلی میکروب‌لرنی اؤلـدیره‌دیگـن پتاس، کلورین و توز کبی ماده‌لر بیلن یخشی یوویش کېره‌ک.

اوندن تشقری، باله‌لر تـورلی کسـللیک‌لرگـه یـؤلیقمس‌لیکلـری اوچـون، اولرنـی اؤز وقتیده واکسین اېتتیـریش کېـره‌ک. واکسـین، بالـه‌لرنـی کـؤک یؤتـل، قیـزه مـوغ، سـل (توبرکلوز)، فلج، چېچک و شونگه اؤخشش کسللیک‌لردن قوتقه‌ره‌دی.

دېمک، بیز ساغلیک مسله‌سی قنچه‌لیک اهمیت‌گـه اېگـه بـؤلگن‌لیگـی‌نـی نظـرده توتیب، اونگه مناسب شرط‌لرنی یره‌تیش ضـرور اونـی سقلشـده هـر قنـده‌ی امکـانیتلردن فایده‌لنیشیمیز کېره‌ک. نېگه ساغلام محیطده ساغلام یشش هر بیـر کیشـی‌نینـگ مسـلم حقی دیر و ساغلام محیطده ساغلیک نعمتی میسر بؤله آله‌دی.

اساسی توشونچه:

ساغلیک، تیریکلیککنینگ کتّه نعمتی دیر. اونی سقلش اوچون هر قنداق امکانیتلردن فایده‌لنیش کېره‌ک. ساغلیکنی سقلش اوچون، یشش یېرلرنی پاک اسره‌ش، تورلی مېوه‌لر و کؤکتلرنی پاکیزه‌لب یېماق ضرور دیر.

فعالیتلر:

۱– درسنی جیم اؤقیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

– ساغلیک اوچون نیمه‌لر فایده‌لی دیر؟

– ویتامینلر قیسی نرسه‌لرده تاپیله‌دی؟

– کؤچت و درخت اېکیش‌نینگ نیمه فایده‌سی بار؟

– واکسین، باله‌لرنی قیسی کسللیکلردن اسره‌یدی؟

– بیز، نیمه اوچون کسل بؤله‌میز؟

– ورزش و جسمانی ایشلر ساغلیک اوچون قنده‌ی فایده بېره‌دی؟

– مېوه و کؤکتلرنی نیمه‌لر بیلن یوویش کېره‌ک؟

۲– یانمه–یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر، بیرگه‌لیکده، ساغلام یشش اوچون بیرار یؤل–یؤریق یا ضرور یېمک–ایچمک‌نی اؤیلب، کتابچه‌لرگه یازسین‌لر.

۳– هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، یازگن نرسه‌سینی اؤقیسین.

۴– قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، اولرنی جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

ساغلام، حیات کېچیریش، کؤرکم، محیط، بیرلشگن ملتلر، شغل‌لنماق، پتاس، کلورین، یؤلیقماق

۵– املاء: اؤقیتووچینگیز اؤقییدیگن متن‌نی تینیش بېلگی‌لرینی قؤلله‌گن حالده، تؤلیق و توزوک یازینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۆزلریگه دقت قیلینگ:

- اېشـیـک‌نی تقّیلتگن کیم دیر؟
- اونگه بیرآز کمک‌لشسنگ، یخشی بۆلردی.
- کمبغل و قشاق آدم‌لرنینگ حالینی سۆره‌یاتگن بیرار کیشی یۆق!
- اۆلکه‌میزده بۆلگن یخشی ایشـــلرنینگ قه‌ی بیری‌دن آت توته‌ی؟

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سۆزلر "گمان آلماش" لـری دېـر. گمـان آلماشـی قوییده‌گیچه تعریف‌لنه‌دی:

گمان آلماشی:

سۆزلاوچی‌گه نااَنیق و نامعلوم بۆلگن پدیده یا که بېلگینی کۆرستووچی سۆز، گمـان آلماشلری، دیر و اله، آو، آر، آن کبی عنصرلر قۆشیلیشی آرقه‌لی یسه‌له‌دی. کیم دیر، نیمـه دیر، بیران (بیرار)، بیراو، فلان، فلانچی، بیرآز، اله کیم، نرسه‌لر: بعضی بیر، قیسی بیر کبـی سۆزلر، گمان آلماشلریگه کیره‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرده "گمان آلماش" لرینی کۆرسه‌تینگ:

- مېن کۆپ یۆل یوریب، بیرآز چرچب قالدیم.
- بو ایشنی بجره‌دیگن بیرار کیشی بارمی؟
- تورغون اَله‌قچان بیزنی اونوتوب قۆیگن اېکن.
- بویوک سیمالریمیزدن بیرارته‌سینی آت توته آله‌سیزمی؟

۲- بېش کیشی نوبتده توریب، هربیری بیر جمله‌ده "گمان آلماشی" نی ایشله‌تیب ایتسین.

۳- قوییده‌گی بۆش یېرلرنی مناسب "گمان آلماشی" بیلن تۆلدیرینگ:

- ... نینگ مالیگه تېگمه!
- بوگون ... مېنی ایسته‌ریب کېلگن اېمیش.

– وقتینگ بۉلسه ... مېنی کوتیب تور!

– مهمانلر ... کېلیب بۉلدیلر.

۴– تۉرت کیشی نوبت بیلن توگلله‌گن جمله‌لریدن بیر جمله‌سینی اۉقیسین. باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۵– بعضی بیر، بیران کیشی، کیم دیر، آلماشلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ.

۶– ایکّی کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توزگن جمله‌لرینی یازسین، باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

درس متنی‌ده‌گی گمان آلماشلرینی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، همده تۉرتته گمان آلماشینی اۉز اختیارینگیز بیلن تنلب، جمله توزه‌تیب کېلتیرینگ!

يېتّينچي صنف درس سؤزليگی

- آبادان: آبادليک، کؤپ کؤرکم
- اتاقلی: بيرار ساحه‌ده آت چيقرگن، مشهور، معروف کيشی
- آچيق: صفا، يايیلمه‌گن، محکم قيلينمه‌گن
- آخوند: مدرس، ملا، مسجدده باله‌لرگه دين‌نی اؤقيته‌ديگن معلم
- آرتيق – آرتوق: آشيق، کؤپ، حددن تشقری
- آرمان: ارمان، اميد
– **آشيان:** اويه، اين
– **آغو:** زهر
– **آق:** گؤنگيل، تؤغری يوره‌ک
- آلتين: طلا، زر
– **آلتين لگن:** طلا، زردن توزه‌لگن ايديش
- آنگ: کيشی‌نينگ فکرلش قابليتی، عقل، ادراک
- اتنوگرافيک: طايفه و اوروغلرنينگ احوالی‌گه تېگيشلی بيلم و اتنوگرافی، نژاد شناسليک
- احکام: فرمان، حکم، امر
- اختراع: ينگی نرسه يره‌تيش، حاضرگچه مثلی بؤلمه‌گن نرسه
- اختلاف: قرشيليک، کېليشمسليک، ضديت، فرق
- اداره: باشقريش، يؤل گه ساليش
- ارادتمند: مخلص، اردتلی
- ارداقله ماق: تربيه‌لش، غمخوارليک، حرمت و احترام قيليش
- استعداد: لياقت، قابليت
- اطوار: يؤريقلر، طريقه‌لر، روشلر، عادت، قيليق
- اعتناء: توجه، پروا، دقت
- اغيار: بېگانه‌لر، ياتلر، باشقه‌لر،
- اقوال: سؤزلر، قوللر
- الکترونيک ماشين: الکترونيک بيلم و تخنيکی اساسيده توزيلگن و برق بيله ايشله‌يديگن ماشين
- الداقچی: فريبگر، يالغانچی
- اولمپيک: سپورت کميته‌سی
- الهام: يوره‌ککه تشلش، تلقين قيليش
- انترنيت: تورلی کمپيوترلرنی بير- بيريگه باغلش، تورلی معلوماتلرنی بيريش، خلق ارا کمپيوتر
- اهمال: سهل انگارليک، کوتاه‌ليک
- اؤتکير ذهن: تيز هوش
- اؤتکير: يخشی کېسه‌ديگن، کېسکير، تيغی تيز
- اوته: جوده کؤپ، حددن تشقری
- اوزولوکسيز: کېتمه- کېت
- اؤقووچی: شاگرد
- اؤلکه: يورت، وطن، مملکت
- اولکن: اولوغ، اهميتی کتّه، بيوک
- اوکسينماق: خفه بؤلماق، غم چېکماق، افسوسلنماق
- اونده‌ماق: دعوت قيلماق، بويورماق، بيرار ايش و حرکت‌نی بجريش‌گه چقيرماق
- اؤسماق: کؤکريب، اؤسيب، توپراق يوزيگه چيقماق
- اونه‌ماق: راضی بؤلماق، کؤنماق، قبول قيلماق
- اويغاق: اوخلمه گن، اويغانگن، هوشيار، سيزگير
- اياوسيز: رحم‌سيز
- ايجاد: يره‌تيش
- ايراق: بيراق، اوزاق
- ابريشماق: قؤلگه کيريتماق، يېتماق، موفق بؤلماق
- ايثار: فداکارليک
- ابرک: آزادليک
- ابرکين‌ليک: آزادليک، مستقلليک
- ايزچيل: بير معيارده، بير يؤنه‌ليشده، منظم، تدريجی، دوام ابته‌ديگن
- ايستک: بيرار نرسه‌نی قؤلگه کيريتيش يا بجريش‌گه بؤلگن خواهش، ميل، آرزو
- ابسده‌ليک: ابسده سقلنگن، ابسده سقلش اوچون يازيب قؤييلگن خاطر، يادگار
- ايشان: عالم‌لر و روحانی‌گه احترام قيليش سؤز، اوچينچی حرمتلی شخص الماشی
- ابکين زار: کشت زار، مزرعه، ابکين، کشت
- ابل: معلوم يورت منسوب اهالی، اولوس، رام، اهلی،
- ابلت: تيره، قوم، طايفه

- **ایلغار:** پیشقدم، آلدینگی صفده بارووچی
- **ایمن:** امان بۆلماق، خاطر جمع‌لیک، خوفسیزلیک
- **اینتیلیش:** برار مقصد اوچون حرکت قیلماق
- **اینتیلماق:** کوشش قیلماق، حرکت قیلماق، اورینماق، تلاشماق
- **اینه‌گه:** دایه، باشقه بیراونینگ باله‌سینی باقیب پرورش قیله‌دیگن خاتین
- **باتور:** جسور، قورقمس
- **باسقیچ:** زینه‌نینگ، شاتی‌نینگ هر بیر پاغانه‌سی، مرحله، پاغانه، پله
- **باسقین:** هجوم، باستیریب کېلیش، شبیخون
- **باسقینچی:** شبیخون اوروچی
- **باش:** باشقداقلیک، خودسرلیک، اۋز باشیمچه‌لیک
- **باشقروو:** اداره، مدیریت
- **بجرماق:** عمل‌گه آشیرماق، اجرا قیلماق، انجام بېرماق
- **بدعت:** سابقه‌سی بۆلمه‌گن، ینگی تاپیلگن دینی، عرف و عادتلرگه تۆغری کېلمه‌یدیگن ایش یا نرسه
- **بدیعی:** هنری، ینگی و تازه خصوصیت‌گه ایگه
- **برالله:** آشکار، آچیقچه‌سیگه
- **برقع:** چادر، حجاب
- **بورچ:** وظیفه، مسوولیت، وجیبه
- **بویوک:** کتّه، حرمتلی، اولوغ
- **بولوم:** تیریک چیلیک و روزگارده کېره‌ک بۆله‌دیگن هر بیر نرسه، اشیا و اسباب
- **بیراق:** تېنگ حقولی گپ بۆلکلری یا گپلرنی ضدلاو یۆلی بیلن باغله‌یدی، اما، لېکن
- **بیرلشگن:** بیر بۆلگن، متحد
- **بېکه:** ملکه، پادشاه‌نینگ خاتینی، بېک‌نینگ خاتینی
- **بیلیش:** بیلماق
- **پتاس:** میکروبلرنی اۋلدیره‌دیگن کیمیاوی ماده
- **تاغ:** یېر سطحی‌نینگ تېکیسلیککه نسبتاً بلند
- **تاقینچاق:** اۋزوک، سیرغه، بیلک اوزوک کبی زینت بویوملری
- **تالیقتیرماق:** چرچه‌ماق، هاریماق
- **تانیقلی:** دانگ تره‌تگن، مشهور معروف ناملار
- **تجاوزچی:** جسمی یا معنوی جهتدن بیر کیمسه‌گه هجوم قیله‌دیگن.
- **تحفه:** هدیه، سوغات، ارمغان
- **تحقیق:** تېکشیریش، سۆریشتیریش، انیقلش
- **تره‌تگن:** نشر قیلگن
- **تصمیم:** بیر ایش‌گه اراده قیلیش، مستحکم اراده بیلن بیر ایش‌نینگ بجریش‌گه کیریش
- **تطبیق:** برابر قیلیش، ایکّی نرسه‌نی بیر- بیری بیلن برابرلش
- **تنقید:** یخشی- یمان گه اجره‌تیش، سره‌لش، نقد، کم‌چیلیکلر یا خطالرنی اَیتیش
- **توتقونلشماق:** توتقون، حالت، اسارت
- **تورلی:** هر رقم، بیر- بیریگه اۋخشمه‌یدیگن
- **توزاق:** قوش توتیش اوچون قیلدن یسله‌دیگن سیرتقماقلی ماسلمه، دام
- **توزوک:** قانون، قاعده، کمچیلیگی یۆق تۆغری
- **توستدن:** بیردن کوتیلمه‌گن، ناگهان، یوزه‌سیدن، ظاهراً
- **توغیلگنی بیلن آق:** توغیلگن زمان، توغیلگن پیتیده
- **تۆق:** قارنی تۆیگن، کامل، محتاجلیگی بۆلمه‌گن بای‌کیشی، رنگی قراگه مایل، قویوق، تیره- مثل، تۆق رنگ
- **تۆکین:** مۆل، فراوان
- **تۆکین- ساچین:** کۆپلیک و فراوانلیک
- **تۆلیق:** تۆلگن، تۆلدیریلگن، تۆله
- **تۆنماق:** درخشش،
- **تویغو:** تشقی تاثیرنی سیزیش، حس اېتیش، قبول قیلیب آلیش قابلیتی، احساس
- **تۆیوملی:** ویتامین و بدن اوستیگه فایده‌لی بۆلگن باشقه ماده‌لردن بای یېمک
- **تیکانتو:** تیکان زار
- **تېگیشلی:** قره‌شلی، باغلیق، مربوط، علاقه‌لی
- **تېنگ:** اۋلچمی، حجمی، کتّه کیچیکلیگی، سانی وشوکبی جهتلردن اۋخشش و برابر
- **تینیمسیز:** تینیم بیلمیدیگن، بېکار و تینچ تورالمیدیگن، حرکتچن
- **ثمر:** حاصل، میوه، بیرار ایش محنتدن کېله‌دیگن نتیجه
- **جامعه:** بیرگروه مردم، بیر توده کیشیلر

- **جدل:** تارتیشوو، نزاع، خصومت
- **جـزا:** بیـر عمـل یـا صـادر بـۉلگن ایـش اوچـون بېریلهدیگن تنبیه
- **جیم- جیریت:** خاموش، آرام، هېچ قندهی سېس بۉلمهگن حالت
- **چاشنی:** مزه، شیرنلیک
- **چمبرچس:** محکم، یاپیشگن، اوزیلمهیدیگن
- **چۉت:** محاسبهده قۉللنهدیگن، دانـهلرینـی سـوریب قۉشیش یا اجرهتیش عملی بجریلهدیگن اسباب
- **چوچوک:** شیرین، تاتلی، مزهلی
- **چېچکتو:** گل زار
- **حامی:** حمایه اېتووچی، یاردم بېرووچی
- **حجم:** بیـرار نیرسـهنینـگ بـۉیی، ایـن و بلنـدلیگی جهتدن کتّه کیچیکلیگی، فضاده ایگللب تورگن اۉرنـی، هندسهده نرسهلرنینگ اوزونلیک، بلندلیک و اینی
- **حراست:** پاسبانلیک، قۉریقلش، اسرهش، محافظت
- **حرص:** بیـرار نرسـهگـه بـۉلگن کـوچلی ایسـتک، حددن کۉپراق میل و ایستک
- **حریت:** آزادلیک، اېرکینلیک
- **حـریص:** بیـرار نرسـهگـه کـۉپ مشـتاق، آچکـۉز، غلهموس
- **حساس:** نرسه، حادثه ماهیتینی تېز و تۉغری حس اېتووچی، ذهنی اۉتکیر، سېزگیر
- **حمایت:** بیرایشده یاردم بېریش
- **حمیده:** قبول قیلینرلی، یخشی، اېزگو، نیکو
- **حیـات کېچــریش:** حیـات اۉتکـزیش، یشــش، تیریکچیلیک قیلماق
- **خالصه:** خالص، خاصه، بېآلایش، دولتگه تعلق بار ملک
- **حصه قۉشماق:** سهم قۉشماق، اشتراک اېتماق
- **حیرت:** حیران بۉلیش، تعجبده قالیش عجبلـهنـیش، تعجب، حیرانلیک
- **خبط:** خطاء، سهو
- **خدنگ:** اۉق، تیر
- **خصوصیت:** بیرارکیمسـه یـا نرسـهنینـگ اۉزیگـه خاص، باشقهلردن اجرهلیب تورهدیگن تمانی
- **خلق ارا:** خلقلر اۉرتـهسیدهگـی مناسـبتلرگه عایـد، بینالمللی
- **خله خوت:** اخلال، مزاحمت
- **دانگ:** شهرت، داوروق، آت آوازه
- **دستور:** قاعده و قانون، آیین وروش، فرمان، بویروق
- **درفشان:** در و جواهر ساچیووچی
- **دروغ:** یلغان
- **دسپلین:** نظم، ترتیب
- **دغدغه:** تشویش، نگرانلیک
- **ددیل:** قۉرقمس، جرأتلی، باتیر
ذمه: کیمسهنینـگ بۉینیـدهگـی، اوسـتیدهگـی ایـش، وظیفه، بورچ
- **رحمــت للعــالمین:** عــالمگــه مهربــان، برچــه مخلوقاتگه مهربان
- **رساله:** معین بیر موضـوعنی یاریتیشـگه بغیشـلنگن اثر، کتابدن حجمی کیچیک، یازوو.
- **رعایت:** حامیلیک، مـدد، خـوف، خـط یـا هجـومدن سقلش، محافظه، مدافعه
- **روایت:** بیراونینگ گپینی، سۉزینی نقل قیلیش، حکایه، نقل
- **ریاضت:** نفـس تهـذیبی و یخشـی اخـلاق کسـبی اوچـون رنـج چېکـیش، قیینچیلیککـه چیـدش، تفکـر، عبادت، گۉشه نیشینلیک، پرهیزگارلیک اختیار قیلیش
- **زیور:** تاقینچاقلر (گنه)
- **ژورنالست:** عامه خبرلر یا رسانهلر ایشلاوچیسی
- **ژانر:** نوع، قسم، تور، قالب
- **سالیق:** معلوم ترتیبده اهالیـدن دولـت فایـدهسـیگه آلینه دیگن پول، مالیه
- **ساغلام:** درددن، کسللیکدن فارغ، ساغ- سلامت
- **ساوغه:** تحفه، هدیه
- **سپرگنیس:** ملکه توماریسنینگ اۉغلی
- **سرای:** خان، امیر، پادشاهلرنینگ دایمی یشهیدیگن حشمتلی کتّه بناسی، قصر، دربار
- **سنتی:** قدیمی نرسهلرگه کۉپ بېریلگن یا پیرولیک قیلهدیگن
- **سنقی- سنقی:** بېکار- بېکار، بېهوده
- **سواد:** قرهلیک
- **سوژه:** موضوع، زمینه، مضمون، مبحث
- **ســۉلیم:** یــاقیملی، گــۉزهل، کیشــینی اۉزیگــه تارتهدیگن، طناز

- **سۆنماق:** یانمی، یاروغلیک بېرمی قۆیماق، اۆچماق
- **ســـېویملی:** ســـېویکلی، ســـویوکلی، کۆنگیلگـــه یاقه‌دیگن
- **سهل ممتنع:** قولاق سالیش‌گه آسان و ایتگن‌گه قیین بۆلگن نرسه
- **سیاره:** قویـاش اطرافیـده ایلنـووچی و اونـدن نـور آلووچی سماوی جسم
- **سیر:** یورماق، قدم اورماق، تماشا قیلیب یورماق
- **ســیز:** اۆزیـدن کتّـه کیشـیگه، عموما هـر قنـده‌ی شخص‌گـه نسـبتاً حرمـت بیلـدیروچی خطـاب سـۆزی، کۆپلیک آلماشی
- **سیناو:** سینه‌ماق فعلـی‌نینـگ ایـش آتـی، مهـارتنی انیقلش اوچون اۆتکزیله‌دیگن تېکشیرو، امتحان، تجربه
- **سیزیلرلی:** حس بۆله‌دیگن
- **سینچکاو:** کنجکاو
- **سیما:** تشقی قیافه، چهره، یوزه‌تمثال
- **سېن:** ایکّینچی شـخص کیشـیلیک آلماشـی، نطـق قره‌تیلگن شخص‌نی بیلدیره‌دی، اۆزیدن کیچیک، یقین کیشیگه مراجعتده ایشلەتیله‌دی
- **سینگری:** اۆخشش، مثل
- **شاشیلیب:** تېزلیک بیلن
- **شاهانه:** پادشاهلرگه خـاص، شـاهلرگه بۆلـه‌دیگـن عالی درجه‌ده‌گی، اېنگ یخشی
- **شرف:** بویوکلیک، یوکسکلیک
- **شریعت:** ۱. تۆغری یـۆل، حـق و دیـن یـۆلی، ۲. اسلام دینـی‌نینـگ قـرآن اساسـیده ایشـلب چیقـیلگن قانون– قاعده‌لری
- **شغللنماق:** بیرار ایـش بـیلن مشـغول بۆلمـاق، بیـر ایش قیلماق
- **شمس انور:** یاروغ قویاش
- **شهکار:** شاهکار ، اېنگ یوکسک ایش
- **شهامت:** باتیرلیک، جسورلیک، قۆرقمسلیک
- **صحافی:** کتاب‌نی جلد و مقوالش
- **صدمه:** آسیب، رنج، ضرر
- **صلاحیت:** معلوم بیر ایش‌گه ارەلشیش یا قیلیشگه حقی بۆلیش
- **صنم:** تاشدن، یاغاچدن یا تېمیردن انسان قیافه‌سیده یسلگن هیکل، بت
- **طاغوت:** خدانینگ بویروغیدن باش تارته‌دیگن اۆجر کیشی، تجاوزکار
- **طبابت:** کسل لرنی دوالش
- **طرب:** خوشلیک، قیزیق بیلن چوچیلیش
- **طرفه:** عجیب، حیرت آور
- **طریق:** اصول، یۆل، طرز
- **طفیل:** سبب، سببلی
- **طمع:** بیراودن بیر نرسه کوتیش نیمه دیر اوندیریش حسی، بیراودن اۆلجه آلیشگه اینتیلیش، حرص
- **طنز:** ناز قیلیش، استهزا و یا کولگی یۆلی بـیلن بیـر موضوع‌نی چیرایلی قیلیب آیتیش، ادبی تورلرنینـگ بیـر توری
- **عاطفی:** مهربانلیک، شفقتلیک
- **عاید:** تېگیشلی، مربوط، دایر
- **عطیه:** بیراوگه بغیشلنه‌دیگن نرسه، بېریش
- **عظیمتلی:** شوکتلی، بیوک
- **عمارت:** قوریش، آباد قیلیش، بنا، اوی
- **عمر یۆلداش:** همسر، زوج، ابر، خاتین
- **عنعنوی:** رسم، عادت بۆلیب قالگن
- **عیان:** آشکار، آچیق، معلوم
- **غـــل و زنجیـــر:** بنـدیلرنینگ قـۆل و اپاقلریگـه سالینه‌دیگن اوسکونه
- **فضـــا:** سـاحه، کېنـگ یېـر، اوی صـحنی، آسـمان، کاینات
- **فقه:** دین، شریعت قانونلری حقیده‌گی علم
- **فلسفه:** حکمت، دانالیک
- **قالب:** قویمه شکل بېرووچی ماسلمه
- **قاریشمه:** ارەلشتیریش، قاریشتیریش نتیجه‌سیده حاصل بۆلگن ماده
- **قالاقلیک:** ترقیاتدن آرقه‌ده قالگن‌لیک، اونچه‌لیک ترقی اېتمه‌گن حالت
- **قاله بیرسه:** بوندن علاوه، بوندن تشقری
- **قبیله:** قرینداشـلیک، مناسـبتلری، عـرف و عـادت، تیل و ساحه جهتـدن اۆز ارا بـاغلنگن کیشـیلر، طایفـه، گروه
- **قتیق قۆللیک:** محکـم قۆلیـک، سـخت گیرلیـک، انضباطلی
- **قرشیلش:** استقبال، ضدیت، ناراضیلیک، اعتراض

- **قره‌شلی:** تېگیشلی، قره‌یدیگن، مربوط
- **قره‌م:** اختیاری، صلاحیتی اؤزیده بؤلمه‌گن، تابع
- **قریحه:** شعر و کتابده بـؤلگن طبـع، ذوق و طبیعـی کوچ و استعداد
- **قشر:** قابیق، قتلم
- **قلندر:** فانی دنیادن واز کېچگن، ترک دنیا قیلگن کیشی، درویش
- **قناعت:** آزگه یا باریگه کؤنیش
- **قؤپارماق:** بوزماق، اؤزیب آلماق، کؤچیریب آلیش
- **قوت:** طعام یېگولیک
- **قوچاق:** قؤیین، آغوش
- **قورال:** اسلحه
- **قوروق:** سووی یا نمـی بؤلمـه‌گـن، سـووی‌نـی یـا نمی‌نی آزگینه یا بوتونله‌ی یؤقتماق
- **قؤشنی:** همسایه
- **قؤنماق:** اوچیشدن تؤختب یېرگه یا بیرار نرسه‌گه اؤلتیرماق
- **قؤیاش:** آفتاب، کون، گونش
- **قیر:** تراشله
- **قیرماق:** تراشله ماق، بیر باشدن اؤلدیرماق
- **قیزغنیش:** رشک قیلماق، حسادت قیلماق
- **قیزیل:** قان رنگیده‌گی، قرمزی، آل
- **قیش:** ییل‌نینگ کوزدن کېین کېلـه‌دیگـن سـاووق فصلی
- **قیغـــولی:** ۱. باشـیگه مصـیبت توشـگن، قیغـو تارته‌یاتگن ۲. الملی، مصیبتلی ۳. یمان و آغیر حال
- **قیغو:** کلفت، الم، غم، غصه، درد
- **قینه ماق:** جؤش اورماق
- **کاشف:** آشکار قیلووچی، آچووچی، کشف قیلووچی
- **کرم:** بویوکلیک، جوان مردلیک، سخاوت
- **کلورین:** کیمیاوی مادّه
- **کوچ:** قوت، زؤر، قدرت
- **کؤرگزمه:** کـؤریش، تماشـاقیلیش اوچـون قـؤییلگن نرسه‌لر و شو نرسه‌لر، نمایشگاه
- **کؤرکم:** تشقی کؤرینیشی، چیرایلی، گؤزه‌ل
- **کوره‌ش:** ۱. مبارزه، ۲. پهلوانلیک
- **کؤزقراچیغی:** کؤزنی قراسی، مردمک
- **کؤزگو:** آئینه
- **کون‌چیقر:** شرق
- **کؤنماق:** بیرار ایش، نرسه و تقاضا کبیلرگه راضی بؤلماق، کؤنیکماق
- **کوی:** نغمه، موسیقی اسبابلریدن ترقه لگن یاقیملی سېس
- **کېسکین:** ۱. قطعی ۲. جدی ۳. شدتلی
- **کیفیت:** نرسه‌نینگ صفتی، حالتی و قنده‌ی‌لیگی
- **کېلگوسی:** کېله‌سی، کېله‌جک
- **کېله‌جک:** آینده
- **کېنگ:** اېنلی، سیغیمی یا سطحی کتّه بؤلگن، کتّه
- **کېنگـــاش:** ۱. مصـــلحت، مشـــوره ۲. ییغیلـــیش، مجلس، جلسه ۳. معلوم بیر تشکیلات
- **گرد:** چنگ، غبار، تؤزان، ذره
- **گواه:** شاهد
- **کېزرماق:** رنگی اوچیب آقریب کېتماق، بؤزرماق
- **لیسه:** مکتب‌نینگ ۱۰- ۱۲ صنف‌گچه بؤلگن دوری
- **ماحول:** اطراف، محیط، تېگره‌ک
- **ماس:** تېنگ، برابر
- **ماهیت:** بیرار نرسه‌نینگ ضمیریده‌گی توب معنا، بیـرار نرسه‌نینـگ حقیقـت سرشـتی طبیعـت‌نـی بیلـدیره‌دیگـن خصوصیت
- **مبهم:** توشونرسیز، ناانیق، نامعلوم، گنگ
- **مبین:** بیان قیلووچی، انیقلاووچی، بابرنینگ رساله‌سی
- **محیط:** ۱. احاطه قیلووچی اؤز ایچیگه آلووچی ۲. دایره اطرافینی اؤز ایچیگه آلگن خط
- **مخابرات:** مخابره جمعی
- **مخترع:** اختراع قیلووچی، بیرار ینگی نرسه‌نی یره‌تووچی، ایجاد قیلووچی
- **مدنی:** مدنیتیگه منسوب، مدنیتگه خاص، فرهنگی
- **مرام:** مقصد، هدف
- **مربـی:** تربیـه‌لاوچـی، بـاقووچی، تربیـه ایشـی بـیلن شغللنووچی
- **مرید:** اراده قیلووچی ایستاوچی، ارادتمند
- **مذهیب:** نقش و نگار قیله‌دیگن، تذهیب قیلووچی
- **مستقل:** بیراوگه قره‌م بؤلمـه‌گـن، اختیـاری اؤزیگـه بؤلگن
- **مستند:** سندگه، دلیلگه، اساسلنگن، سندلی، واقعی

- **مسلم:** مسلمان، اسلام دینیده بۆلگن کیشی
- **مسوولیت:** بیرار شخص ذمه‌سیده‌گی وظیفه، بورچ
- **مساژیت:** قدیم تورکی قوملردن بیری
- **مشاعره:** شعر اۆقیش محفلی، معلوم بیر شعرگه پیرولیک قیلیب ایتیلگن شاعرلرنینگ شعری، شعر خوانلیک بزمی
- **مصطفی:** حضرت پیغمبریمیز ﷺ نینگ لقب‌لری
- **مصلحت:** بیرار ایش و اونی قنده‌ی عملگه آشیریش باره‌سیده‌گی فکر، ملاحظه، مشوره
- **مصور:** نقاش، رسام
- **معجزه:** ۱. باشقه‌لر خودی اۆشه نرسه‌نینگ بجریشیدن عاجز بولگن خارق العاده ایش، ۲. حیاتده‌گی آسمانی کوچ دخالتی بۆلگنی حیرتلنرلی ایش، نرسه یا حادثه
- **معنوی:** روحانی
- **معیشت:** ۱. رۆزگار کېچیرماق، گذران ۲. عیش، عشرت
- **معیار و ستندرد:** اندازه، اۆلچم و خصوصیتی قبول بۆلگن نرسه
- **مقتنچاق:** مقته‌یدیگن، اۆزینی کۆپ تعریف قیله‌دیگن
- **مفتون:** شیدا، عاشق
- **مفرط:** حددن آرتیق، جوده کۆپ
- **مقدرات:** تقدیرلر، سرنوشت
- **مقررات:** قاعده و قانونلر
- **مکنونه:** یاپیق، یشیرین
- **منزل:** جایگاه، یشش جایی، اوی
- **منگو:** ابدی، دایمی، بیر عمرگه
- **مهر:** انسان‌نینگ باشقه آدملرگه بۆلگن صمیمی علاقه‌سی، محبت
- **نامه‌نی آق ایلاماک:** گناهلردن کېچماق
- **نخل:** خرما درختی
- **نظام:** ۱. ترتیب، قاعده ۲. توزوم
- **نظیر:** اۆخشش، مانند، مثل
- **نوا:** ۱. نغمه، آهنگ، آواز، ۲. اۆزبېک موسیقی مقام، تیزیمده‌گی ایکّینچی کوی نامی
- **نوع:** نرسه‌لرنینگ عمومی خصوصیتلریگه کۆره بیرلشووچی گروهی، تور
- **نې‌چاغلیق:** قنچه‌لیک، قنده‌ی

- **وقایع:** واقعه‌لر، حادثه‌لر
- **وجیبه:** بورچ، دین، وظیفه
- **هاریماق:** چرچه ماق
- **هخامنشی:** ایرانلیک قوم‌لردن بیری
- **هلاکت:** فاجعه‌لی اۆلیم، قیریلیش
- **هیرویین:** مخدره ماده‌لردن بیری
- **یاروق:** روشن، نور، یاغدو توشیب تورگن، نورلی
- **یازوق (یازیق):** ۱. یاییلگن، آچیلگن، ۲. کېنگ، اېنلی یاییق
- **یازوولی:** یازووی بار، یازیلگن
- **یاساق:** ۱. منع قیلینماق، قدغن بۆلیش، جزالنیش ۲. قره‌نطین
- **یاغمیر:** بولوتدن یېرگه تامچی- تامچی توشه‌دیگن سوو
- **یانداشماق:** ۱. یانمه-یان کېلماق، یقینلشماق ۲. مساله‌گه و ایشگه معلوم بیر نقطه نظردن قره‌ماق
- **یاووزلیک:** دشمن‌لیک، یامان‌لیک
- **یلغوز:** یکّه، تنها، بیرارته هم شیریکی یۆق، بیراۆزی
- **یقّال:** واضح و آشکار
- **یوتوق:** ۱. بیرار ساحه‌ده اېریشیلگن موفقیت، غلبه ۲. لاتری اۆیینلریده قۆلگه کیریتیله‌دیگن نرسه
- **یوسون:** طریقه، روش
- **یوکسک:** ۱. بلند، یوقاری، یوقاریگه اۆرنتیلگن، بلنده‌گی ۲. یوقاری درجه‌ده‌گی، عالی،
- **یوگوردیک:** پایدو، دستیار
- **یۆللتماق:** یۆلگه تشله ماق، رهنمالیک قیلماق
- **یۆلیقماق:** دوچ کېلماق، اوچره‌ماق، دچار بۆلماق، مبتلا بۆلماق، چلینماق
- **یوویندیق:** عین یوویندی
- **یومشاق (یومشاغ):** ۱. نرم، بۆش ۲. آسانلیکچه تورلی شکلگه کیره‌دیگن، ایشلاو بېریشی آسان، ملایم
- **یېتکچی:** ۱. باشلب، یېتکلب، اېرگشتیریب باروچی ۲. یۆلباشچی، رهبر
- **یېتوک:** ۱. جسمی جهتدن تۆله رواجلنگن، کمالاتگه اېریشگن ۲. بیلیملی، علملی، معلوم بیر ساحه‌ده مهارت آرتتیرگن تجربه‌لی
- **یېچماق:** آچماق، حل قیلماق
- **ییراق:** اوزاق
- **ییلاق:** یازگی یېر